

Vägar till arbete

**En socioekonomisk analys av
unga, skolmisslyckanden och
arbetsmarknaden**

**Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson &
Anders Wadeskog**

2014-06-15

1. SAMMANFATTNING

1.1 Projektet, bakgrund och syfte

Detta är en utvärdering av projektet Väger till arbete ur ett socioekonomiskt perspektiv samt ett samverkansperspektiv. Projektet genomförs i gymnasieskolor i Kungälv och Linköping. Målgruppen för projektet är flickor och pojkar med funktionsnedsättningar med behov av stöd i form lämpliga hjälpmedel, metoder och tjänster i skolan. Det ska bidra till att öka kunskaperna om hur hjälpmedel, metoder och tjänster i skolan kan underlätta skolarbetet och övergången till arbetslivet samt utveckla samverkansformer mellan berörda aktörer.

Vi har fått i uppdrag att genomföra en analys av de tänkbara och möjliga samhällsekonomiska effekterna av ett fungerande stöd. Tänkt resultat av studien är en rapport som beskriver de socioekonomiska effekterna av den planerade insatsen:

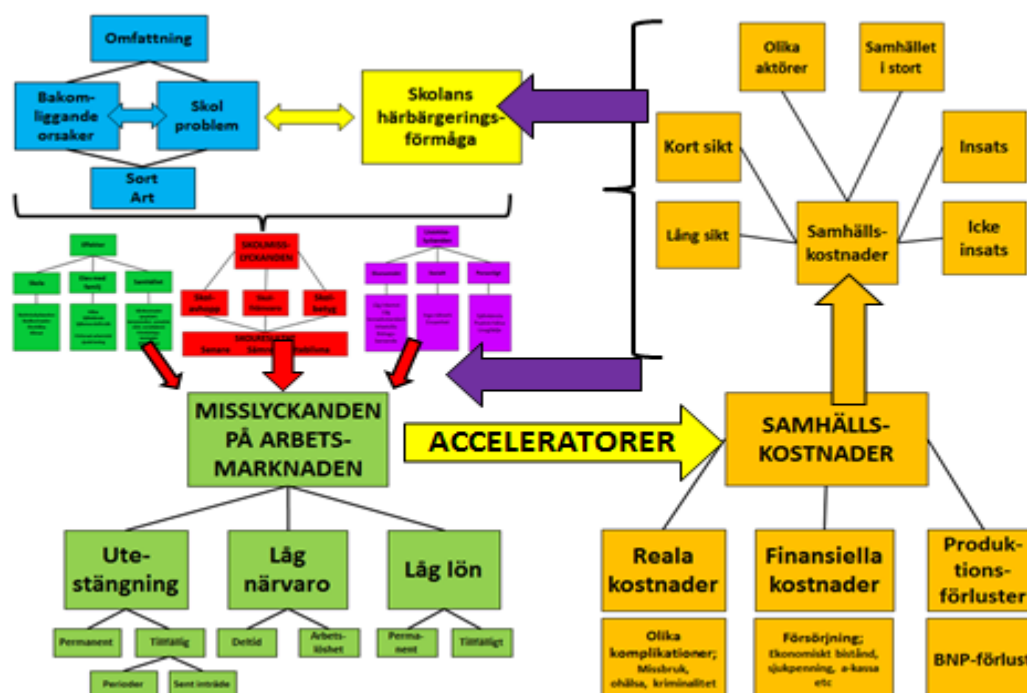
Resultatet ska redovisas som en konkret investeringskalkyl med betoning på investeringsperspektivet vid insatser med teknikstöd och samverkan i skolsituationen och vägen ut i arbetslivet, effekter vid olika nivåer av framgång i projektet, helhetssyn samt skillnad mellan effekter på kort sikt (ett eller några år) och lång sikt (5-10 år).

1.2 Två grundproblem

Detta projekt har betydande likheter med det redan genomförda och utvärderade projektet Teknikstöd i skolan.. Projekten är dock olika vad avser ekonomisk omfattning och tid. Teknikstöd i skolan var ett mycket kortsiktigt regeringsuppdrag och förfogade över betydande medel medan Väger till arbete är ett flerårigt projekt finansierat av arvsfonden med tämligen måttliga resurser och påminner mera om ett utvecklingsprojekt som skulle kunna genomföras i de flesta kommuner som tar ett sådant beslut.

Det finns dock ännu en avgörande skillnad. I detta projekt fokuserar man dessutom på att **via olika samverkans- och samarbetslösningar underlätta övergången mellan skola och arbetsliv**. Man skulle kunna säga att det första perspektivet fokuserar på det långsiktiga investeringsperspektivet kring insatser för unga. Det andra perspektivet fokuserar dels kring långsiktighetsfrågan, men framförallt begreppet helhetssyn och aktörsperspektivet – hur ska vi kunna integrera våra insatser kring unga med en komplex och stundtals diffus problematik så att de efter skoltiden lyckas ta sig in på arbetsmarknaden?

Sammanfattningsvis är vi alltså intresserade av att följa hur olika funktionsnedsättningar och andra skolsvårigheter kan tänkas påverka skolresultaten för deltagarna i projektet. Denna påverkanseffekt beror alltså bland annat på skolans vilja och förmåga att härbärgera funktionsnedsättningens effekter. Därefter vill vi spåra hur detta på olika vis leder till konsekvenser på arbetsmarknaden. Dessa effekter kan vara kortvariga eller långvariga och de kan leda till helt eller partiellt utanförskap under längre eller kortare perioder. Effekterna kan vara stabila eller i värsta fall accelererande.

Dessa konsekvenser leder till olika former av samhällskostnader – reala kostnader, finansiella kostnader och produktionsförluster. Det vi vill göra är att se hur dessa kostnader påverkar olika samhällsaktörer på kort och på lång sikt. Slutligen vill vi jämföra skillnaden i samhällskostnader beroende på om vi gör en insats i form av teknikstöd och samverkan eller ej. Vi vill ställa denna dubbla sociala investeringskostnad för en intervention i relation till effekterna av ett "business as usual" scenario eller ett icke interventionsalternativ

1.3 Kostnader för misslyckanden på arbetsmarknaden

Vi har ur ett antal olika infallsvinklar satt ekonomiska mått på vad som kan hända på arbetsmarknaden som en följd av t.ex. tidigare skolmisslyckanden. Man kan då göra några reflektioner.

- Misslyckanden på arbetsmarknaden är inget okomplicerat begrepp. Det består av många olika delar, allt från att man inte får arbete med utebliven inkomst som följd, via försörjningskostnader för att kompensera detta inkomstbortfall för olika offentliga aktörer till att detta utanförskap kan fungera som en sorts triggermekanism som leder till olika negativa följd effekter.
- Misslyckanden på arbetsmarknaden är heller inget digitalt begrepp av typen man är med eller utanför. Det består snarast av en glidande skala av effekter allt från senare inträde i yrkeslivet, via lägre livsinkomst, perioder av frånvaro till ett totalt utanförskap med en mängd negativa följdproblem som konsekvens.
- Däremot kan man se att kostnaderna för arbetsmarknadsmisslyckanden, i all synnerhet sådana som har varaktighet, är utomordentligt höga, i all synnerhet om man jämför dem med kostnaderna för att med hjälp av teknikinnsatser eller samverkan agera.

- Kostnaderna för ett sådant utanförskap varierar starkt beroende på hur ett misslyckande på arbetsmarknaden kan se ut. Ett sent inträde i arbetslivet kan kosta mellan 0,5 och 2,3 Mkr. En reducerad livslön på grund av svaga skolresultat mellan 0,7 Mkr och 2,2 Mkr. Perioder av frånvaro på arbetsmarknaden mer än 3 Mkr medan längre perioder av psykisk ohälsa och arbetslöshet kan leda till samhällskostnader på cirka 9 Mkr. Livslångt utanförskap på arbetsmarknaden kan, beroende på eventuell följdproblematik kosta mellan 9 och 34 Mkr.
- En dominerande kostnadspost i utanförskapet består av de produktionsförluster som uppstår vilka leder till inkomstbortfall för den enskilde, försörjningskostnader för olika offentliga aktörer och en ogynnsam förskjutning i samhället mellan andelen försörjare och försörjda.
- Ofta är kommunen den offentliga aktör som får stå för den större delen av utanförskapets kostnader. Detta är särskilt intressant eftersom det sannolikt är kommunen som via skolan står för kostnaden vid en teknikinsats för den enskilde eleven. Vi får alltså den gynnsamma situationen att den som rimligtvis har det sociala investeringsuppdraget också är den aktör som har mest att vinna på det.
- Dock bör man erinra sig att det i kommunen är skolan som har investeringsuppdraget medan det är socialtjänsten som gör vinsterna av att detta investeringsuppdrag blir framgångsrikt. Detta borde kunna leda till en intressant omfördelningsdiskussion i kommunen.
- Dessutom leder detta till en annan intressant omfördelningsdiskussion – omfördelningen mellan nu och sedan. Den sociala investeringen, samverkan eller teknikstöd utgör, leder till en investeringskostnad idag medan intäkterna kommer att löpa under en lång tid framöver. Detta väcker både frågor om huruvida våra uppföljningssystem på ett adekvat sätt fångar den här typen av beslut och om behovet av någon form av socialt investeringskapital.

1.4 Det möjliga värdet av intervention

Det är mot bakgrund av de data som finns tillgängliga inte möjligt att sätta ett bestämt värde på vad samverkan och/eller teknikstöd i skolan kan leda till vare sig på individnivå eller på gruppnivå. Däremot kan man exemplifiera det ekonomiska värdet av några sådana effekter.

- En reduktion av ett senare inträde på arbetsmarknaden med tre år leder till en samhällsvinst på cirka 1,3 Mkr.
- Att förkorta tiden med låg lön på grund av skolmisslyckanden från livslångt till en tioårsperiod leder till en samhällsvinst på cirka 0,8 Mkr.
- Om man går från ett livslångt utanförskap till perioder av utanförskap uppgår den långsiktiga samhällsvinsten till 7,5 Mkr
- Att gå från ett partiellt utanförskap till ett mönster med sent men framgångsrikt inträde på arbetsmarknaden blir den långsiktiga vinsten nästan 2 Mkr
- Om man på en skola med 200 elever lyckas reducera antalet elever med förväntat utanförskap till hälften i förhållande till riksgenomsnittet uppgår den långsiktiga vinsten av detta till mer än 120 Mkr
- Om man för en grupp om 50 elever genom det slag av insatser som gjorts i detta projekt från ett omfattande till ett mindre omfattande utanförskap i vuxenlivet är den samlade långsiktiga samhällsvinsten mer än 500 Mkr

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2014-06-15

Det krävs inte heller särskilt stor framgång i ett projekt som detta för att passera break even, eller att den ursprungliga investeringskostnaden blir återbetald.

- Den totala kostnaden för en elevs teknikstöd motsvarar en månads senare inträde på arbetsmarknaden.
- Den totala kostnaden för att bedriva detta projekt i en kommun motsvarar en persons periodvisa frånvaro på arbetsmarknaden.

Vid sidan av dessa effekter leder denna typ av insatser till betydande omfördelningseffekter mellan olika samhällsaktörer både inom kommunen och mellan kommunen och olika andra offentliga aktörer. Genomgående är kommunen den stora vinnaren i dessa processer

1.5 Metoder och modell

Denna studie har visat på ett antal för oss intressanta saker.

- Man kan sätta ekonomiska mått på olika aspekter av misslyckanden på arbetsmarknaden och med en viss sannolikhet länka dessa misslyckanden till tidigare skolmisslyckanden i livet.
- Misslyckanden på arbetsmarknaden är i högsta grad ett begrepp som kan innebära allt från tämligen måttliga effekter till ett livslångt och totalt utanförskap. Vi har här, för första gången för vår del, lyckats skapa en kalkylmodell med vars hjälp vi på ett flexibelt sätt kan sätta ekonomiska mått på dessa olika aspekter av misslyckanden. Modellen fungerar och är överraskande flexibel. Vi har här gjort kalkyler på ett tjugotal olika variationer på vad ett sådant misslyckande kan innebära..
- Som alltid i denna typ av kalkyler är den svaga länken kausaliteten, d v s relationen mellan den insats som görs och de effekter som uppstår. Åter en gång kan vi konstatera att bristen på kunskap, evidensbaserade data och metoder och långsiktiga uppföljningar är smärtsamt stor.
- Den lösning vi här valt att använda oss av är att hantera detta genom att göra öppna, transparenta och försiktiga antaganden om olika effekter och därefter överlämna till läsaren för bedömning om dessa antaganden kan vara giltiga och realistiska.
- Vår önskan är naturligtvis att den typen av insatser man här prövar och som förefaller ge utomordentligt goda resultat också skulle följas upp i en långsiktig utvärdering både av metoder och av resultat.

1.6 Skolans svåra roll

En central aktör kring utanförskapsfrågan är skolan. Ett misslyckande i skolan riskerar att leda till ett senare misslyckande i arbetslivet. Misslyckandegraden i skolan är oroväckande hög. Man kan lite tillspetsat tala om skolan som en huvudleverantör till framtida utanförskap. Men skolan skulle också, vilket denna och andra studier visat, med ett något annorlunda agerande kunna reducera antalet unga på väg mot utanförskap. Det handlar helt enkelt om att mer fokusera på skolans kompensatoriska uppdrag – att kompensera elever som av olika skäl inte har samma förutsättningar som alla andra att lyckas i skolan.

Projektet Vågar till arbete liksom systerprojektet Teknik i skolan visar tydligt att det är möjligt att till en mycket ringa kostnad reducera antalet elever med olika kognitiva funktionsnedsättningar som först misslyckas i skolan och därefter riskerar att i vuxenlivet hamna i arbetslöshet och utanförskap.

Till viss – men överraskande liten del – handlar det om resurser. Men i betydligt högre grad handlar det om synsätt, kunskap och metoder. Kunskap som de båda projektet utvecklat och praktiserat. Ytterst handlar detta om huruvida skolledare och skolpolitiker ska ta till sig denna kunskap och omsätta den till sin verklighet. Detta är inte bara en mänskligt bra affär. Den är för berörda kommuner dessutom, en utomordentligt god ekonomiskt affär.

1.7 Avslutande reflektioner

Denna socioekonomiska studie väcker ett antal frågor och funderingar. Den första av dessa är att omfattningen av skolmisslyckanden och dess konsekvenser i vuxenlivet i form av utanförskap på arbetsmarknaden ser ut att vara betydligt mer omfattande än man tror. Kostnaderna för detta är också betydande. Detta i all synnerhet om man ställer det i relation till kostnaderna för att med hjälp av teknikstöd och samverkan reducera riskerna för detta. Den strikt ekonomiska avkastningen på en sådan social investering som samverkan eller tekniska hjälpmedel utgör ligger på en nivå som få riskkapitalister kan drömma om.

Det leder till en fråga om varför man idag inte gör fler eller mer omfattande insatser för att förhindra eller i varje fall reducera detta problem. En förklaring till detta kan vara att effekterna för berörda beslutsfattare är mer eller mindre osynliga i de beslut- och uppföljningssystem man förfogar över. Kostnaderna för utanförskap drabbar i regel någon annan aktör och sker betydligt längre fram i livet. Stuprörstänkandet och kortsiktigheten sätter käppar i hjulet för en god ekonomisk resurshushållning.

Det förefaller inte heller finnas incitament för att agera. En klok rektor eller skolledare som gör denna typ av insatser vare sig de består av en kostnad för samverkan eller en kostnad för tekniska hjälpmedel riskerar att få röda siffror i sitt ekonomiska bokslut. Vinsterna av en sådan insats tenderar att tillfalla socialtjänsten i viss mån under innevarande år, men framförallt i framtiden.

Konsekvenserna är att det finns många förlorare som en följd av detta – den enskilde eleven, skolan i form av sämre resultat samt kommunen och övriga samhället i form av unga människor som i större eller mindre omfattning misslyckas i arbetslivet, ofta helt i onödan.

En självklarhet i de flesta av landets kommuner borde vare att avsätta sociala investeringsmedel för denna fråga för att på så sätt reducera antalet unga människor som i onödan riskerar att hamna i utanförskap i vuxenlivet.

Det finns ett par stickord som omedelbart dyker upp som en reflektion, långsiktighet och gränsöverskridande samverkan. Det är en tämligen enkel slutsats att teknikstöd av det slag vi här diskuterat och genomtänkta och fungerande samverkansprocesser sannolikt är en utomordentligt lönsam historia. Som vi ser det behöver man inte vara särskilt framgångsrik för att en social investering av detta slag ska löna sig. Och den potentiella uppsidan är utomordentligt stor. På den här identifierade målgruppen pratar vi om hundratals miljoner. En avslutande fråga till våra beslutsfattare runt om i landet blir då naturligtvis; har vi råd att avstå från att agera?

2. BAKGRUND OCH SYFTE

2.1 Sammanhang

2.1.1 Projektet

Detta är en utvärdering av projektet Vågar till arbete ur ett socioekonomiskt perspektiv samt ett samverkansperspektiv. Projektet genomförs i gymnasieskolor i Kungälv och Linköping. Målgruppen för projektet är flickor och pojkar med funktionsnedsättningar med behov av stöd i form lämpliga hjälpmedel, metoder och tjänster i skolan. Det ska bidra med att öka kunskaperna om hur hjälpmedel, metoder och tjänster i skolan kan underlätta skolarbetet och övergången till arbetslivet samt utveckla samverkansformer mellan berörda aktörer genom:

- att systematiskt följa och ta tillvara de ungas erfarenheter och tankar om hjälpmedel, metoder och tjänster i skolan
- att visa på hjälpmedlens betydelse i skolan och vid övergången till arbete/vidareutbildning eller annan sysselsättning
- att pröva okonventionella gränsöverskridande samarbetsmodeller utifrån ett ungdomsperspektiv
- att sprida resultaten från erfarenheter, tester och utvärderingar av hjälpmedel i skolan till andra elever, lärare och andra berörda aktörer

Mål 1: Att stärka eleverna med funktionsnedsättning genom att öka deras användning av teknik i skolan och i arbetslivet.

Ofta går elever och särskilt elever med behov av olika stödinsatser från gymnasiet till ingenting och utan framtidstro. En bidragande orsak är att eleverna inte får tillräckligt med stöd i skolan och möjligheter att pröva ny teknik som kan hjälpa dem att nå målen på ett bättre sätt. Orsaken är inte främst en resursfråga, utan ofta brist på kunskap, medvetenhet och stundtals engagemang från både lärare och skolledning.

Mål 2: Att med hjälp av nya samverkansmodeller pröva och ta tillvara befintliga regelverk utifrån de enskilda elevernas egna behov och önskemål.

Både i Kungälv och Linköping har en pilotstudie Olika unga – Lika förutsättningar? initierat en ny samarbetsform mellan bland annat skolans specialpedagoger, barn- och vuxenhabiliteringen, SPSM och kommunens Skoldatatek som syftar till få igång ett samarbete utifrån elevernas enskilda behov. Målet är att eleverna får det stöd som de har rätt till och blir sina egna ambassadörer och för professionen att kunskapen om de enskilda eleverna och inte de olika verksamheternas regelverk varit i fokus. När olika aktörer samverkar inträffar ofta

positiva effekter, man får ett ansikte istället för en myndighet presenterat för sig. Pilotstudiens tes var att hjälpmedel, såsom ny teknik och andra verktyg som eleven har i skolan har betydelse för studieresultaten och i framtiden för att sköta ett arbete.

En annan gruppkonstellation som startat under nämnda pilotstudie är ett samarbete mellan berörda skolor, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialtjänsten, Habilitering och kommunernas Arbetslivscentrum i Kungälv och Jobbtorget i Linköping som syftar till att förbättra möjligheterna till ett arbete eller en vidareutbildning efter skolans slut. Resultaten visar att nya samarbetsformer etablerats för stöd till enskilda elever och att Samordningsförbunden sett fördelar med att närma sig skolan.

Mål 3: Att nå ut med resultat till andra skolor, berörda myndigheter och presumtiva arbetsgivare.

Rätten till en pedagogik som inbegriper ökad teknikanvändning och som utgår från elevernas individuella funktionsförmåga är en viktig hörnsten i projektet. En annan är att medvetna elever tar med sitt teknikkunskande i ett kommande arbetsliv eller till vidare studier. Det finns idag mer eller mindre ogrundade hinder hos arbetsgivare, när de avstår från att anställa personer med olika funktionsnedsättningar. Ett av dessa hinder är okunskap både om vilka konsekvenser olika funktionsnedsättningar medför och vilka kompensatoriska hjälpmedel eller teknikstöd som finns för att eliminera dessa.

2.2 Denna studies syfte och uppdrag

Vi har fått i uppdrag att genomföra en analys av de tänkbara och möjliga samhällsekonomiska effekterna av ett fungerande stöd. Tänkt resultat av studien är en rapport som beskriver de socioekonomiska effekterna av den planerade insatsen:

- På kort och lång sikt.
- För samhället i stort.
- För olika samhällsaktörer (t ex skola, kommun, landsting).

Resultatet ska redovisas som en konkret investeringskalkyl med betoning på:

- Investeringsperspektivet vid insatser med teknikstöd och samverkan i skolsituationen och vägen ut i arbetslivet.
- Effekter vid olika nivåer av framgång i projektet.
- Helhetssyn.
- Skillnad mellan kort sikt (ett eller några år) och lång sikt (5-10 år).
- Koppling mellan skolresultat och marginalisering i vuxenlivet.

3. PROJEKTET OCH DE PROBLEM MAN VILL TACKLA

3.1 Två grundproblem

Detta projekt har betydande likheter med det redan genomförda och utvärderade projektet Teknikstöd i skolan. Likheten handlar om att se hur olika former av **tekniska hjälpmedel kan bidra till att förbättra förutsättningar för unga med kognitiva funktionsnedsättningar att lyckas i skolan.**

Projekten är dock olika vad avser ekonomisk omfattning och tid. Teknikstöd i skolan var ett mycket kortsiktigt regeringsuppdrag och förfogade över betydande medel medan Vagar till arbete är ett flerårigt projekt finansierat av arvsfonden med tämligen måttliga resurser och påminner mera om ett utvecklingsprojekt som skulle kunna genomföras i de flesta kommuner som tar ett sådant beslut.

Det finns dock ännu en avgörande skillnad. I detta projekt fokuserar man dessutom på att **via olika samverkans- och samarbetslösningar underlätta övergången mellan skola och arbetsliv.** Man skulle kunna säga att det första perspektivet fokuserar på det långsiktiga investeringsperspektivet kring insatser för unga. Det andra perspektivet fokuserar dels kring långsiktighetsfrågan, men framförallt begreppet helhetssyn och aktörsperspektivet – hur ska vi kunna integrera våra insatser kring unga med en komplex och stundtals diffus problematik så att de efter skoltiden lyckas ta sig in på arbetsmarknaden?

Det handlar alltså om att hitta lösningar kring dessa ungdomar som bygger på de två begreppen **långsiktighet och helhetssyn.** Hur ser då den situation ut som man försöker tackla? Låt oss börja med en enkel och översiktlig problembeskrivning.

3.1.1 Stuprör och sugrör

Vår offentliga sektor är uppbyggd i tydligt avgränsade strukturer med tydliga avgränsade ansvarsområden, kompetenser, uppdrag samt mandat och resurser. Detta förhållande råder från departementsnivå och neråt. För ansvariga chefer blir den egna budgeten och uppdraget att hålla budgeten i balans ofta en tydlig aspekt av detta förhållande.

Detta leder till den positiva möjligheten att bli professionell, utveckla spetskompetens och expertis inom detta ansvarsområde. Detta fungerar också väl och leder till goda kostnadseffektiva resultat så länge det problem man ska arbeta med är tydligt, avgränsat och faller inom den kompetens och det uppdrag man har. Passformen mellan problem, uppdrag, mandat och kompetens måste vara god.

För många målgrupper och personer i eller på väg in i utanförskap är det precis tvärtom. Deras problematik är **sammansatt** och består t.ex. av neuropsykiatriska, sociala, psykologiska och ekonomiska komponenter. Den är inledningsvis ofta **diffus och svår att upptäcka.** Lösandet av det hela förutsätter gränsöverskridande och samverkande insatser från ett flertal aktörer inom flera olika myndigheter.

Problemet är att de aktörer som ska jobba med detta är organiserade enligt figuren nedan. Figuren fångar det som ibland kallas stuprörstänkande i offentlig sektor – kommun, landsting,

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2014-06-15

försäkringskassa, arbetsförmedling, rättsväsende etc. Men det bör observeras att inne i dessa stuprör finns det sugrör – skola, socialtjänst, kultur och fritid etc. Många gånger med lika vattentäta skott mellan sig som mellan myndigheterna. Detta betyder att då man ska ta tag i situationen kring personer med en komplex och sammansatt problematik uppstår ofta en sorts gränskonflikt eller perspektivkamp.

Specialiseringens effekter i form av att varje verksamhet utvecklar sin egen olikhet och särart i form av kompetens, ansvar och arbetsmetodik kan riskera att få ödesdigra konsekvenser på möjligheten att samordna olika insatser för en person eller en målgrupp. Den styrka som ligger i olika specialistkompetenser kan helt enkelt bli den största svagheten för att skapa en sammanhängande insats för den som behöver hjälp. I stället för samordnade insatser kring en klient riskerar man att få konkurrerande och motverkande perspektiv. Denna typ av effekter inom rehabiliteringsområdet beskrevs under rubriken ”motverkande parter” i den statliga utredningen Egon Jönsson¹.

KOMMUN				LANDSTING				F-KASSA	A-FÖRMEDL
SOCIALTJÄNST				BARN- & UNGDOMSSPYKIATRI					
	SKOLA								
	FRTID				VUXENPSYKIATRI				
	KULTUR				PRIMÄRVÅRD				
					AKUTSJUKVÅRD				

Men det kan också uppstå en kamp om resurserna, eller snarare betalningsansvaret för insatserna. I socioekonomiska studier vi gjort kring tidiga insatser för barn och unga har vi gång på gång sett hur kostnaderna för ett "best case" i allt väsentligt betalas av skolan samt barn- och ungdomspsykiatri. Vinsterna tillfaller inom kommunen, socialtjänsten, inom landstinget, vuxenpsykiatri och i samhället i stort, rättsväsendet, allmänheten och försäkringskassan².

Med andra ord; **de som tar kostnaden för insatsen får ingen utdelning. Och de som får vinsterna satsar inte.** Det saknas helt enkelt ekonomiska incitament för att agera preventivt och gränsöverskridande. En chef som håller styvt på sitt budgetansvar har snarare stöd från ledning och revisorer i att hålla budgeten än för att agera klokt utifrån ett långsiktigt helhetsperspektiv. Konsekvensen av detta är en betydande risk för ineffektiv resursanvändning och slöseri både med mänskligt och ekonomiskt kapital. Dålig resurshushållning med andra ord.

¹ Se SOU 1996:85, Egon Jönsson

² Se Nilsson, 2010, Helhetssyn och långsiktighet – en socioekonomisk analys av de folkhälsopolitiska målen, OFUS & Folkhälsoinstitutet

Organisationsstrukturen bidrar alltså inte till att uppnå de mål vi vill uppnå utifrån ett för många målgrupper nödvändigt helhetsperspektiv, snarare motverkas en uppfyllelse av dessa mål av det sätt vi organiserat våra verksamheter på.

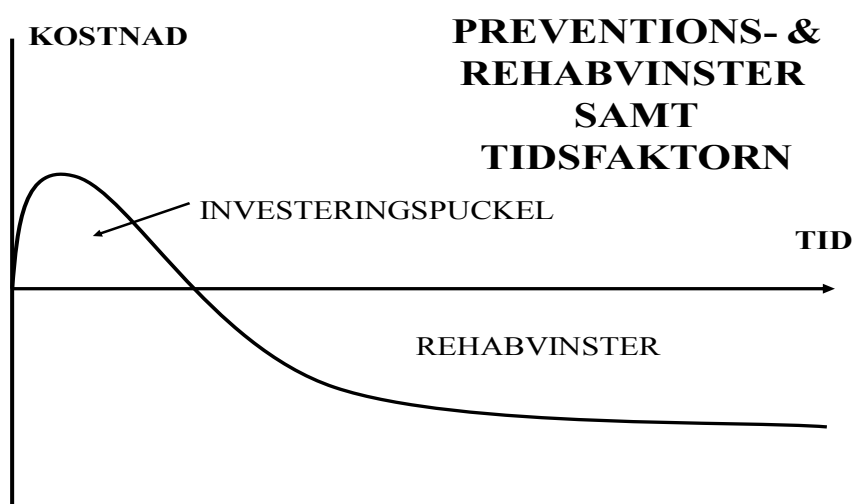
3.1.2 Kortsiktigheten

Nästa problem är att man i de flesta offentliga sammanhang (vid sidan av fysiska investeringar som gator och hus) styr och följer upp verksamheter i termer av kostnader och intäkter som debiteras innevarande budgetår, men ytterst sällan i termer av investeringar.

Om vi sålunda tänker oss att man ska göra en samhällsinsats för att bistå unga med kognitiva funktionsnedsättningar, autismspektrumstörning, deprimerade flickor, arbetslösa unga eller personer med psykiska funktionsnedsättningar att ta sig tillbaka till normalitetens livsfåra ses detta ofta som en budgetmässig kostnad som till 100 % belastar innevarande års budget. Skulle vi å andra sidan valt att satsa pengarna på att bygga ett nytt hus skulle detta budgetmässigt belasta en investeringsbudget och innevarande års budget skulle i princip endast belastas med avskrivningskostnaden. Detta förhållande skapar i styrsystemen en asymmetri till humankapitalets nackdel.

Det sociala investeringsperspektivet finns alltså normalt sett inte med i de styr- och rapporteringssystem man använder sig av. Sålunda kan man säga att man i **våra offentliga system har institutionaliserat kortsiktighet i ledningsarbetet** kring sociala frågor, vård, prevention och rehabilitering. Ofta i direkt motsatsförhållande till, ibland till och med i konflikt med, de grupper av professionella som jobbar med unga människor och människor på väg in i utanförskap. Lite mer tillspetsat kan utformningen av styrsystem leda till att man blir allt bättre på att springa fort i fel riktning.

I ett flertal studier har vi sett att tidiga insatser och preventiva förebyggande insatser sannolikt är billigare än att vänta eller avstå från att göra något. Vi vet också att för att tjäna pengar måste man satsa pengar och att i detta satsande finns en viss risk. Det uppstår i allt investeringstänkande en sorts initial kostnadspuckel – illustrerad i figuren nedan. Kostnaderna kommer innan de framtida vinsterna. Och vinsterna är inte säkra.

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2014-06-15

För barn och unga blir konsekvenserna av detta tänkande dramatiskt – för barnen själva ur ett socialt och mänskligt perspektiv och för samhället ur ett rent ekonomiskt perspektiv eftersom konsekvenserna av ett misslyckande kan leda till ett utanförskap och en marginalisering under decennier. Vi pratar då, som våra exempel visar, ofta om ekonomiska effekter som kan mätas i miljontals kronor, stundtals tiotals miljoner kronor per person.

Det finns en viss risk att så länge våra styr- och rapporteringssystem i offentlig verksamhet inte med självklarhet vare sig medger hantering av **långsiktighet, investeringstänkande kring sociala frågor eller risktagande** kommer det att hålla kvar oss i en kortsiktighet som inte bara är ekonomiskt ineffektiv och som i kommunallagens mening leder till ett dålig ekonomisk hushållning utan som dessutom skapar onödigt mänskligt lidande.

Vi kan alltså se att oförmågan att hantera sociala investeringar inom ramen för de offentliga styr- och budgetsystemen och den risktagning samt de omfördelningar över tid som krävs för att tänka och arbeta i investeringsbanor leder till betydande samhällsförluster och ineffektivitet. **Det finns helt enkelt inga ekonomiska incitament för en chef med strikt budgetansvar att långsiktigt sträva i denna riktning.**

3.2 Utmaning 1 – den sociala investeringsbarriären

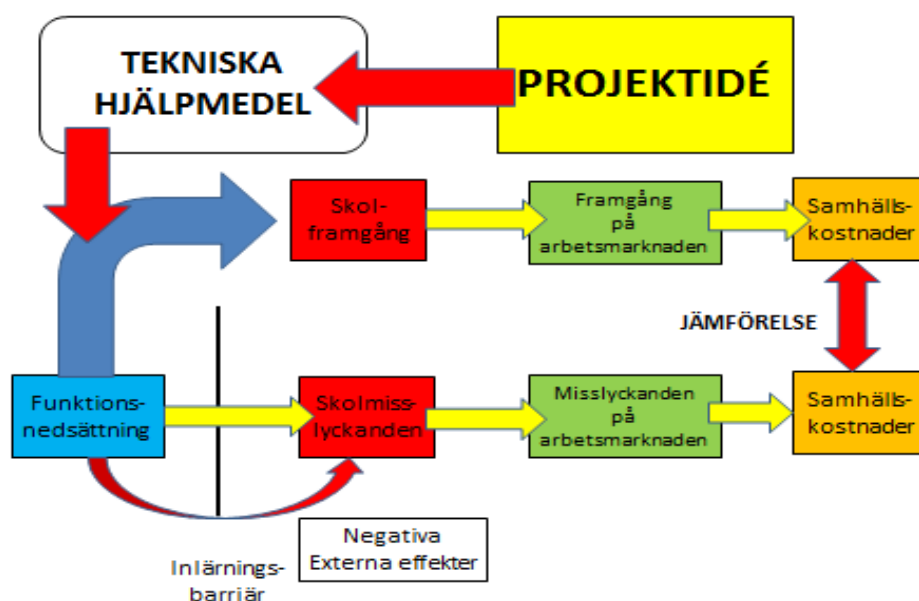
3.2.1 Situationen

Ett antal barn och unga har sådana funktionsnedsättningar att detta på olika vis leder till inlärningsbarriärer. Man har svårt att tillgodogöra sig skolarbetet. För några av dem leder detta till att man på olika sätt misslyckas i skolarbetet. I dess mest dramatiska form kan detta leda till avhopp från skolan. Men i mindre dramatiska former kan det leda till sämre skolresultat och/eller att man blir klar med skolan senare än annars (vilket leder till kortare yrkesliv som leder till lägre livsinkomst).

För en del av dessa leder detta till att man får svårigheter att ta sig in på arbetsmarknaden. Det finns utomordentligt tydliga kopplingar mellan skolmisslyckanden och misslyckanden på arbetsmarknaden. Detta i sin tur leder till att ett antal olika samhällskostnader uppstår.

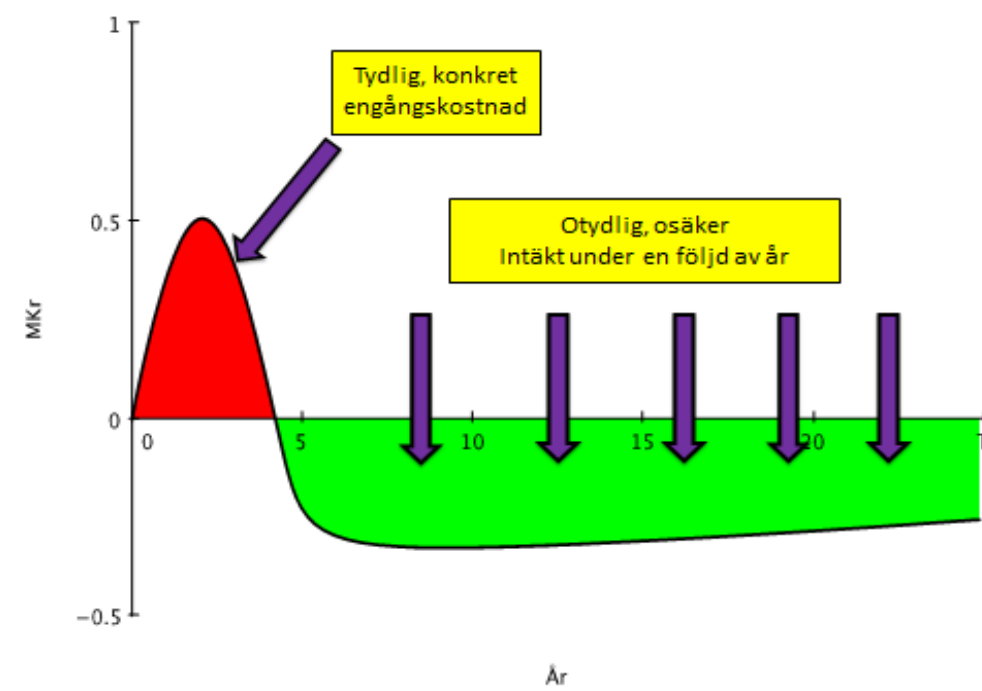
Projektets ena utgångspunkt är att man genom olika former av stöd i form av tekniska hjälpmedel ska kunna reducera eller rentav utplåna dessa inlärningsbarriärer. Detta är tänkt att leda till förbättrade skolresultat och därmed en ökad sannolikhet att lyckas på arbetsmarknaden vilket tänkts leda till minskade samhällskostnader och ökade samhällsintäkter. En annan viktig faktor är att de genom den intervention som görs blir sedda, uppmärksammade och får hjälp att sätta ord på sin situation. Man skulle kunna säga att projektinterventionen leder till en sorts kombinerad ”KASAM och egenmaktseffekt”

Vårt uppdrag är att undersöka hur dessa kopplingar (se figuren nedan) ser ut och se om man kan jämföra utfallet mellan de båda alternativen ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

3.2.2 Behovet – ett socialt investeringsperspektiv

Man skulle också kunna beskriva detta som ett paradigmskifte där man slutar se kostnader för tekniska hjälpmedel som en kostnad och i stället ser detta som ett socialt investeringsprojekt. Man tar en tydlig och konkret investeringskostnad för dessa ungdomar under skoltiden för att längre fram få lägre samhällskostnader (alternativt högre samhällsintäkter) till följd av större framgång på arbetsmarknaden.

Det man i en kalkyl har att göra är att ställa den nutida säkra investeringskostnaden mot en framtida osäker intäkt. Osäkerheten i sig gör att en sådan kalkyl rimligtvis måste förses med en känslighets- och riskanalys för att värdera olika alternativa utfall.

En annan del i en sådan kalkyl är att se i vad mån det finns vinnare och förlorare i processen. En rimlig tanke är att skolan är den som gör investeringen. Vinsterna kommer förmodligen att tillfalla kommunens socialtjänst och längre fram staten i form av minskade kostnader i framförallt socialförsäkringssystemet.

3.3 Utmaning 2 – samverkansbarriären

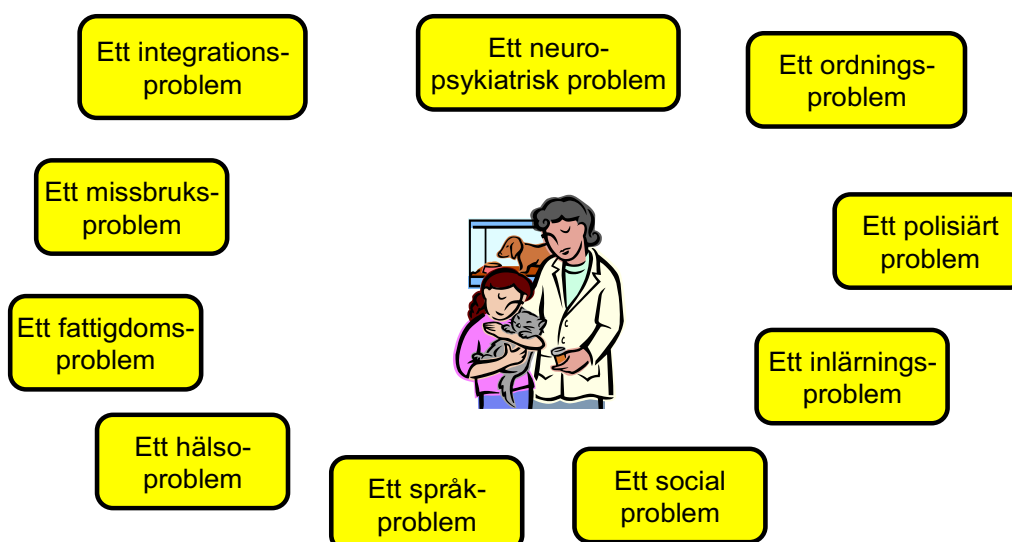
3.3.1 Komplexitetsparadoxen

Ungdomar med olika former av skolproblem – oavsett om de beror på kognitiva funktionsnedsättningar eller annat - har påfallande ofta en problematik som både kan vara diffus, komplex eller sammansatt. Det diffusa gör att det kan vara svårt att se vad som är ytliga symptom och vad som är underliggande orsaker. Det sammansatta eller komplexa skapar två problem. Det ena är att det krävs en möjlighet att se och förstå hela problempanoramats för att kunna hantera det. Det andra är att organisationsstruktur och ersättningssystem måste möjliggöra samordning av insatserna och medge långsiktighet för att de ska kunna vara effektiva. Låt oss illustrera med följande exempel.

”Jasmine är en utagerande tonårsflicka. Hon har stora problem under skoltiden. Hon har flera gånger blivit omhändertagen berusad av polisen och tagits in på avgiftning. Hon har varit på flera utredningar hos barn- och ungdomspsykiatri. Föräldrarna lyckas inte riktigt hantera hennes beteende. I skolan har man haft stora problem med att hantera hennes agerande. Hon är inte obegåvad. Tvärtom hon är begåvad långt över genomsnittet. Nu är hon som 18-åring till föremål för olika typer av insatser”.

Med utgångspunkt i bilden nedan måste man ställa sig frågan; Vad är Jasmines problem? Är det ett inlärningsproblem, ett neuropsykiatriskt problem, ett missbruksproblem, ett ordningsproblem, ett hälsoproblem osv.? Eller är det rentav ett kognitivt problem? Beroende på hur man ställer frågan får man helt olika svar. Varje perspektiv ger ett intressant bidrag till svaret, men inget perspektiv ger ensamt det fullständiga svaret.

Kampen om den sanna läran Vem har helhetssyn???

En utgångspunkt i projektet "*Vägar till arbete*" är svårigheten att lyckas i skolan och som en följd av detta att få tillträde till arbetsmarknaden. Det är framgång eller misslyckanden i skolan som kanske är det riktigt stora problemet. Många gånger definieras problemet som ett kompetensproblem eller problem med att vara anställningsbar. Men tänk om detta bara är toppen på ett isberg? Tänk om det under ytan finns ett brett knippe av andra faktorer som bidrar till detta problem, men som för tillfället är otydliga eller rentav osynliga.

Det kan ju också vara på det viset att de manifesta symptom man stöter på och som går att identifiera som konkreta hinder för målgruppen utgör tecken på en underliggande problematik. Flickan med självskadebeteende kanske bär med sig en historia av övergrepp. Den utåtagerande pojken kanske har en obehandlad kognitiv problematik. Den deprimerade unga kvinnan kanske sörjer föräldrarnas skilsmässa. Den öl- och haschmissbrukande unge mannen kanske dövar sin ångest p. g. a. mammans psykiska sjukdomsbild.

Erfarenheten säger att för att verkligen komma åt de underliggande orsakerna bakom skolmisslyckanden och ett begynnande eller potentiellt utanförskap på arbetsmarknaden krävs att man gör en seriös kartläggning av hela den problembild man bär med sig. Om man missar detta är risken betydande att man sätter in åtgärder på den punkt som förefaller vara mest uppenbar för någon aktör eller person (som man ropar får man svar effekten) i stället för på den plats där de egentliga orsakerna befinner sig.

I detta projekt har man medvetet jobbat med att gå bortom den akuta eller manifesta symptombilden och på djupet försökt kartlägga och förstå de underliggande orsakerna till de arbetshinder som finns bland annat med hjälp av behovsbedömningsinstrumentet BAS (behov av stöd).

Men här infinner sig ett fenomen som vi stött på i praktiskt taget varje samverkansprojekt vi utvärderat. Det förefaller som ju mer komplexa och sammansatta behoven är och därmed också ju mer problematisk situationen är för den enskilde, desto svårare blir det att få denna hjälp. Det borde ju vara tvärtom; ju större behov desto lättare att få hjälp. Så är det t.ex. inom sjukvården – prioriteringar läggs på dem som har störst behov. Men för unga på väg in i utanförskap förefaller det vara så att ju mer avgörande stödet är för att lyckas, först i skolan och därefter i arbetslivet desto mindre är sannolikheten för att man ska få det – vi kallar detta för **komplexitetsparadoxen**.

3.3.2 Tre samverkansglapp att hantera

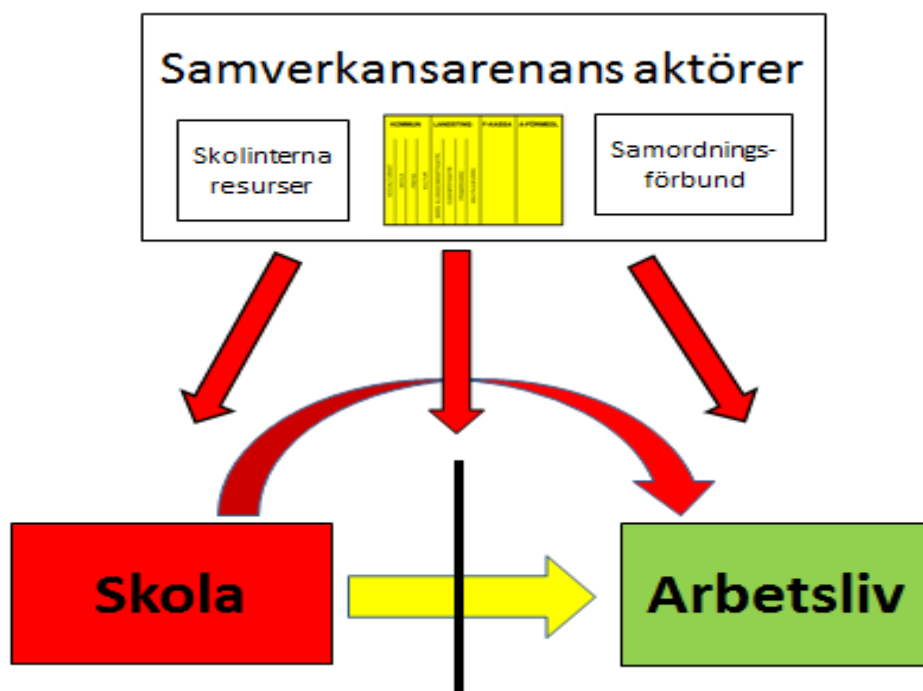
Rent konkret uppstår det ett antal samverkansglapp till följd av strukturen i våra offentliga system, illustrerade i figuren nedan.

Det första glappet handlar om samverkan mellan olika aktörer under skoltiden. Stöd syftande till att skoltiden ska leda till att man genomför den med godkända resultat. Det kan handla om stöd från socialtjänsten, från barn och ungdomspsykiatri, från hjälpmedelscentraler e.t.c. **Inte mitt bord effekten.**

Det andra glappet handlar om övergången mellan skola och arbetsliv där de som ingår i detta projekts målgrupp alltför ofta upplever att de inte är fullt utrustade att ta sig in i arbetslivet. Man skulle kunna

säga att skolan inte tar sitt överlämningsansvar. Samverkansglappet kan uppstå mellan skola och arbetsförmedling, med arbetsgivare eller med olika former arbetsmarknadsinstanser från kommunens sida. **Att stämma i bäcken effekten.**

Det tredje glappet uppstår i det tidiga vuxenlivet för de unga som inte kvalar in på arbetsmarknaden till följd av svaga skolresultat eller andra hinder såsom psykosociala problem, neuropsykiatriska problem eller något liknande. Här blir aktörer berörda såsom socialtjänst, försäkringskassa, arbetsförmedling och inte minst samordningsförbunden som ofta möter detta under rubriken ”unga 19-29 med en diffus arbetsmarknadsproblematik”. **"Svarte Petter effekten".**

Som vi pekat på ovan förutsätter framgång kring denna grupp unga, helhetssyn och långsiktighet för att man ska lyckas. Detta förutsätter i sin tur att man kan lyckas mobilisera de aktörer som behövs på samverkansarenan för att en sådan samverkan ska uppstå. Den första gruppen av aktörer är de skolinterna resurserna allt från lärare, via specialpedagoger till elevhälsan i olika former. Den andra gruppen av aktörer är andra delar av den offentliga sektorns resurser allt från socialtjänst till barn och ungdomspsykiatri och arbetsförmedlingen. Den tredje gruppen av aktörer är de samordningsförbund som finns och som har just till uppgift att fånga upp de människor som i sin kontakt med arbetsmarknaden ramlar mellan stolarna och där ett stort fokus i dag ligger på gruppen unga 19-29 med en diffus och/eller samansatt arbetsmarknadsproblematik. Men för att få en sådan samverkan att fungera krävs någon form av struktur för att organisera arbetet, vilket kan ske på många olika vis.

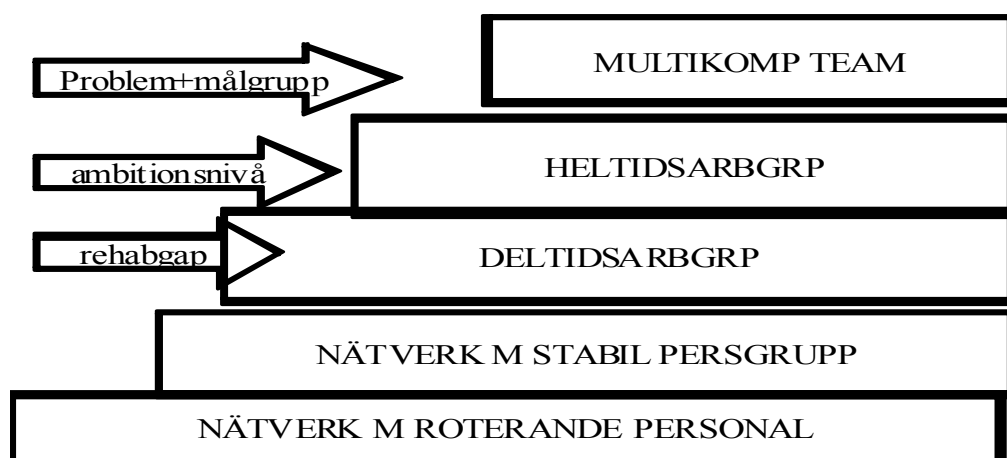
3.3.3 Behovet – en samverkansstruktur

Då man ska organisera det konkreta rehab arbetet i någon form av samverkan står man i praktiken inför ett flertal olika möjligheter. Tyvärr är det ofta så att man lite reflexmässigt väljer den traditionella projektformen med en heltidsarbetande projektgrupp utan att fundera särskilt noga över alternativen. Vi kan se åtminstone följande olika alternativ att välja mellan då man ska göra ett sådant val.

- * **tillfälliga nätverk med roterande bemanning.** Dessa består av representanter för olika ingående myndigheter i ett samverkansarbete. Ofta träffas man för att utväxla information om varandras myndigheter i stort. Relationerna är opersonliga. Man kan sällan arbeta med direkt klientarbete eftersom man i regel inte har detta uppdrag eller därför att man aldrig hinner lära känna varandra i samverkansarbetet.
- * **permanenta nätverk med personlig representation.** Detta innebär att särskilt utvalda personer med vissa intervall träffas en i förväg avsatt tid för diskutera samverkansfrågor som ofta både berör enskilda ärenden men också samverkansfrågor i stort mellan de olika organisationerna. De personliga relationerna i gruppen är viktiga för dess framgång. Ibland kan man både i denna modell och den kommande ha en projektledare på heltid som mellan träffarna i nätverket arbetar med klientfrågor och myndighetsfrågor.
- * **arbetsgrupper på deltid och övrig tid i linjeorganisation.** Detta innebär att man har någon form av arbetsgrupp som viss del av sin arbetstid arbetar på en gemensam arbetsplats i samverkansformer kring enskilda klientärenden. Övrig tid arbetar man på sin ordinarie arbetsplats i linjeorganisationen. Syftet är ofta att både uppnå integrerade samverkans effekter samtidigt som man vill behålla en stark koppling till linjeorganisationen för att undvika en vi-och-dom-relation.
- * **arbetsgrupper på heltid.** Dessa arbetsgrupper består ofta av handläggare från berörda myndigheter. De har ofta en gemensam arbetsplats. Samspelet med linjeorganisationerna kan antingen ske genom att man upprättat stabila systematiska nätverksrelationer med de olika nyckelaktörerna i dessa eller på en mer spontan och behovsmässig basis. Handläggarna i projektet kan antingen förfoga över alla sina beslutsmandat från moderorganisationen i arbetsgruppen eller vara beroende av handläggare i moderorganisationerna.
- * **multikompetenta team.** Dessa grupper påminner mycket om de permanenta arbetsgrupperna men man har lagt mer energi på att integrera gruppen till ett team. Därmed skapar man också en sådan multikompetens att alla de aspekter av de problem som ska bearbetas i målgruppen finns representerade i teamet. Detta innebär inte bara en teamfunktion utan också att man långsiktigt som team följer den enskilde under hela den komplicerade rehab processen. Det innebär förutom förmågan att vara ett samagerande team att man också har stora krav på långsiktighet, uthållighet och kontinuitet.

Trots att dessa olika lösningar skiljer sig mycket åt, finns det ett antal gemensamma faktorer som måste föreligga för att man ska bli framgångsrik. För det första måste man ha ett tydligt, begripligt och **realistiskt uppdrag**. För det andra måste det finnas en **uppdragsgivare** som ger detta uppdrag och kan stödja och leda arbetet. För det tredje måste man ha klara och **tydliga mandat** och spelregler för sitt agerande, inte minst i förhållande till sin linjeorganisation.

ORGANISATIONSFORMER FÖR SAMVERKAN

Det man kan fråga sig är då vad som avgör vilken av dessa fem nivåer av integration som kan vara lämpligt att lägga sig på. Svaret beror på flera olika saker. Låt oss till att börja med säga att det inte är självklart att ju högre upp på trappan man ligger desto bättre är det. Först och främst beror det på **målgruppen och problemets komplexitet** i samverkansarbetet. Ju svårare frågor att arbeta med (t.ex. dubbeldiagnos, psykisk sjukdom och missbruk) och ju mer bräckliga individer man har att hantera desto mer integrerad och långvarig bör processen vara. Detta återverkar naturligtvis på val av organisationsform.

För det andra har det att göra med om det **föreligger gap i den rehabiliteringskedja** samhället redan har byggt upp i dag eller ej. Ju mer man i samverkansarbetet tvingas bygga upp helt nya rehabiliteringsfunktioner, desto mer talar detta för en integrerad verksamhet.

För det tredje har det att göra med **de resurser man förfogar över och den ambitionsnivå** man har för arbetet. Ju längre upp i trappan vi rör oss desto högre kan vi spänna vår ambitionsbåge, men samtidigt kostar det desto mer. Det kanske inte alltid är viktigt att komma så högt upp på trappan som möjligt, men desto viktigare är att **ambitionsnivå, problemets art och uppdraget står i harmoni med de resurser man är beredd att tilldela**.

Men oavsett val av organisationsform finns det några nyckelfrågor som ständigt återkommer då man ska lyckas i sitt samverkansarbete. Den första har att göra med hur samverkansstrukturen **samspekar med linjeorganisationerna**. Det viktiga är att hitta en samspelsrelation och inte en konkurrensrelation eller en vi-och-dom-relation. Den andra frågan har att göra med i vilken mån de som deltar i samverkansarbetet också har **beslutsmandat** att fatta beslut om moderorganisationens åtgärdsrepertoar. Vi tror att det är viktigt i ett samverkansarbete att ha tydliga och symetriska mandat. Den tredje viktiga frågan handlar om **kontinuitet**. All genuin samverkan baseras på personliga relationer och den tillit som byggs upp mellan olika människor. Därför tror vi att möjligheterna till kontinuerliga och långvariga relationer i samverkansarbetet utgör en viktig framgångsfaktor.

3.4 Målgruppen

Projektet Vagar till arbete omfattar elever med olika funktionsnedsättningar. Det finns inga krav på diagnos. I nästan varje klass finns det elever med läs- och skrivsvårigheter, likaså med neuropsykiatrisk problematik.

Över hälften av eleverna som identifierats i projektet hade en eller flera diagnoser, resterande elever hade ingen diagnos eller var under utredning på grund av upplevd svårighet i skolan. De elever som var odiagnostiserade uppgav att de var i behov av anpassningar i skolan. Svårigheterna var bland annat sömnproblem, stress, ångest, psykiska problem, sociala svårigheter samt nedsatt motivation.

Det har varit frivilligt för eleven att delta i projektet. Många har varit positiva i början men inte orkat driva själv, det finns ett behov av lärare och andra vuxna som peppar och motiverar så att eleven orkar fullfölja skolan och använda de hjälpmedel som erbjuds.

3.5 Projektets syfte

Arbete och yrkestillhörighet har en stor och avgörande betydelse i våra liv. Vi identifierar oss med hjälp av vårt arbete och vi delar en gemenskap som skapar mening och delaktighet. För personer med funktionsnedsättning är vägen snarare och många står också helt utanför arbetsmarknaden. Elever med funktionsnedsättningar är en stor grupp med olika behov av stöd och riktade insatser såsom till exempel lämpliga hjälpmedel för att det ska bli likvärdiga villkor. Ett övergripande folkhälsomål talar om att skapa samhällsliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor. Men det betyder inte lika insatser för alla, tvärtom behövs individanpassade insatser. Ett grundläggande problem i skolan är att det är svårt att se individen. I projektet har man valt att ta in en ny yrkesgrupp i skolan, arbetsterapeuten. När arbetsterapeuten kommer in i skolan blir det ett tydligt fokus på vad individen behöver för att klara sin skolsituation. Arbetsterapeuten ser skolmiljön och utgår från individens hela situation och behov. Man tittar även på situationen utanför skolan såsom sömn, motion, mat e. t. c. Pedagog/ läraren har oftast ett gruppfokus. Läraren arbetar mot de kunskapsmål som finns i läroplanen som eleven ska uppnå vilket också är uppdraget. När eleven når sitt tak så krockar det med kunskapsmålen. Individperspektivet/ kunskapsperspektivet går ibland inte ihop.

Projektets syfte är att genom att erbjuda tekniska hjälpmedel kunna bidra till att förbättra förutsättningar för unga med funktionsnedsättningar att lyckas i skolan. Kunskapen om funktionsnedsättningar eller vilket stöd man kan behöva för att klara skolan är långt ifrån tillräckligt idag. Vilket ibland kan resultera i att man tolkar vissa elevers beteende felaktigt t ex när de har svårt att passa tider eller planera sitt skolarbete. Eleven kan då uppfattas som omotiverad eller lat.

Dessutom syftar projektet till att man genom olika samverkans- och samarbetslösningar ska underlätta övergången mellan skola och arbetsliv. Det handlar alltså om att hitta lösningar kring dessa ungdomar som bygger på de två begreppen långsiktighet och helhetssyn.

Många barn och ungdomar med funktionsnedsättningar saknar tillgång till tekniska hjälpmedel som skulle kunna underlätta för dem att lyckas i skolan. Här fyller projektet både funktionen av att höja kompetensen hos personal om funktionsnedsättningar och teknik samt att kunna erbjuda eleverna individuellt anpassade hjälpmedel och hjälpmedel som kan komma hela klassen tillgodo. Tekniska hjälpmedel i klassrummet ger fler elever möjlighet att få stöd i undervisningen utan att ingå i projektet.

Genom projektet hoppas man kunna förbättra möjligheterna för eleverna att klara sina studier och för att öka möjligheterna att komma ut i arbetslivet eller till fortsatta studier efter avslutade gymnasiestudier.

3.6 Så har deltagarna upplevt projektet

Denna utvärdering har ägt rum innan effekterna av projektet har blivit helt tydliga. Men som en del av vårt arbete har vi bett några deltagande elever beskriva värdet av projekten för sin egen räkning här kommer deras upplevelse beskriven med deras egna ord

En ung man som fått stöd från VTA

I och med all hjälp och stöd jag fått från Ewa och programmet så känner jag mig hemma i skolan, en student och en som är där för att plugga och lära sig saker. Dom har tagit bort mina gränser jag satt för mig själv och visat att jag kan så mycket mer än jag tror. Jag vågar nu tänka på min framtid på ett annat sätt. Hade jag skrivit detta för ett år sen hade det låtit helt annorlunda. Jag kände mig inte hemma i skolan, jag hade ångest och var bara obekväm.

Men efter ett av dom kanske viktigaste åren i mitt liv har jag träffat så underbara personer som kämpar för min framtid, mina känslor. Jag har fått börja praktisera och testa på mycket roliga saker och arbeten. Jag har lärt mig att ta ansvar och vad ett jobb faktiskt innebär. Fick testa på plåtslageri, ett jobb som jag faktiskt tyckte om väldigt mycket, vara ute och använda kroppen. Det var så roligt att jag har börjat kolla utbildningar och skolor för att i framtiden ha detta som yrke.

Ewa och övriga kände jag att vi kom väldigt bra kontakt med även på ett personligt plan. Har pratat mycket med dom om allt möjligt och det känns väldigt bra att man har träffat personer som faktiskt bryr sig, önskar fler skulle kunna få samma chans som jag har fått. Jag har alltid haft lite problem med att komma ihåg saker, läsa böcker och sömnen i många år nu. Jag pratade med Ewa om detta och fick testa på massa roliga grejer. Hon hjälpte mig få körkortsboken på ljudbok som är en otrolig lättnad. Jag har fått testa på massa appar som tex kalendrar, Time Timer och saker som underlättar min vardag.

Tjej i årskurs två på teknikprogrammet

”Jag har fått en skannermus. Den gör att jag kan lära in mycket snabbare nu genom att lyssna på texten istället för att kämpa i flera timmar med läsning på egen hand. Jag skulle ha fått den i årskurs 4-8 istället. Det var då det var svårast och jag kände mig dålig i jämförelse med alla andra klasskompisar. Först nu känner jag mig som vem som helst”

Tjej i årskurs två på barn och fritidsprogrammet

”Teknikstödet har betytt allt! Nu är jag i skolan igen för att jag har koll på vad som ska göras. Innan stannade jag hemma. Det var inte för att jag ville skolka, utan för att jag inte visste vad som förväntades av mig. Nu har jag koll på allt, både skola och fritid tack vare att jag har en egen iPad med en jättebra färgkodad kalender med sms-påminnelser”

Dessa tre citat/berättelser bekräftar en bild vi fått vid olika elevsamtal och via andra källor i utvärderingen, nämligen det förhållandet att projekt och den ansats man valt lärt eleverna att förstå och sätta ord på de svårigheter man brottas med och därmed också ökat förmågan att hantera dessa

svårigheter. På så sätt skulle man kunna säga att projektet aktivt bidragit till en upplevelse av ökad egenmakt och KASAM (Känsla Av SAMmanhang) genom att man bättre förstått den verklighet man lever i och därmed ökat sin förmåga att konstruktivt hantera denna verklighet.

3.7 Projektdesign

Projektdesignen liknar den man haft i projektet Teknikstöd i skolan. Eller för att uttrycka det mer korrekt; projektet Väger till arbetet (VTA) har inletts innan Teknik i skolan och på sätt och vis varit en förebild för det senare.

Arbetet bygger på att det finns ett multikompetent team på respektive skola som får kontakt med eleven antingen via eleven själv eller via skolpersonal. Teamen har sett lite olika ut, varje skola har haft en projektledare som hållit ihop projektet och drivit processen. Sen har det ingått specialpedagoger, lärare, personal från skoldatateket, båda teamen har haft en arbetsterapeut anställd på deltid. Arbetsterapeuten arbetar nära skolans lärare och speciallärare. Med sin specifika kompetens kan arbetsterapeuten vara en brygga mellan pedagogik och teknikanvändning för elever med olika svårigheter. De finns på skolan och möter eleverna i vardagsarbetet, både i klassrummet och i andra sammanhang under skoldagen. Tillsammans med eleven provar man ut olika typer av teknikstöd som kan användas både i klassrummet och på den verksamhetsförlagda utbildningen. I uppdraget ingår även att utbilda lärare och annan personal på skolan om funktionsnedsättningens konsekvenser samt i användandet av teknikstöd.

Teknikstöd som ingår som en del i en pedagogisk strategi som kan öka tillgängligheten i undervisningen för elever med olika funktionsnedsättningar. Stödet kan bestå av generella klassrumslösningar där till exempel projektorer och ljudsystem förbättrar den visuella och auditiva miljön. Stödet kan också vara individuellt vilket möjliggör att stödet följer eleven mellan klassrum, mellan skola och fritid och senare också från skola ut i arbetsliv eller praktik.

Alla elever som ingått i projektet har fått göra en BAS intervju före och efter man varit med. BAS står för Bedömningar av anpassningar i skolmiljö. Det är en strukturerad intervju som tar upp 16 olika frågeområden som har med vardagen i skolan att göra. Det kan handla om läs och skriv situationen, planering av skolarbete, tidspassning, relationer till lärare och elever etc. I regel är det arbetsterapeuten som gjort intervjun och efter det skrivit en sammanfattning av elevens situation som eleven sedan fått ta del av. Även föräldrar och berörda lärare har fått ta del av denna information. Utifrån resultatet görs sedan en plan för det fortsatta arbete.

Att pröva olika samverkansmodeller är en av hörnstenarna i projektet. Ett resultat är att skolorna insett att samverkan med andra berörda aktörer är en nödvändighet för att kunna ge eleverna rätt stöd i skolan.

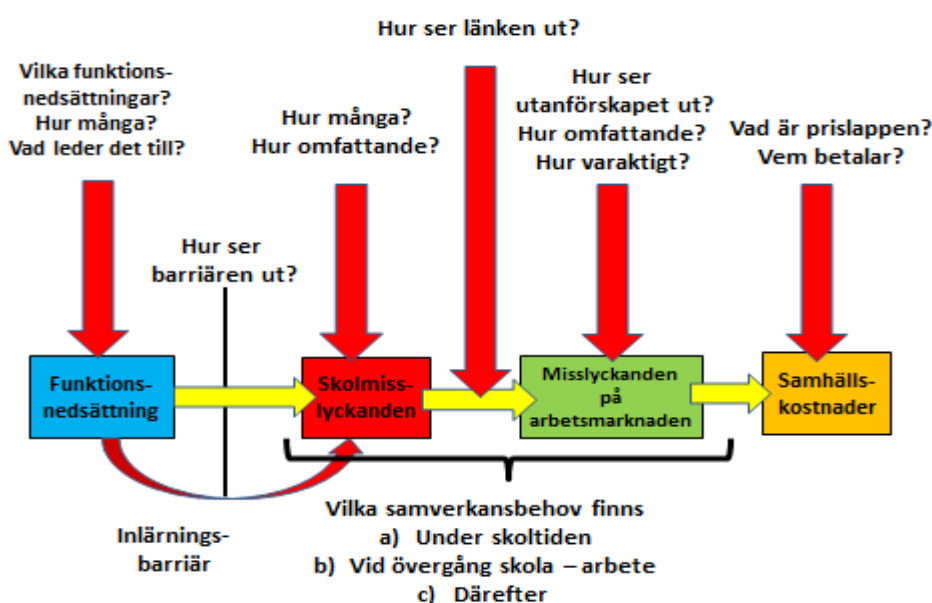
I Kungälv har man genomfört en framtidsdag återkommande varje höst. Elever och deras föräldrar har i förväg skrivit ihop frågor som de velat få svar på angående övergången till vuxenlivet efter skolan. Dessa frågor sammanställdes sedan och skickades till de olika aktörerna som deltog. Det som deltagit har varit Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Arbetslivscentrum, Skoldatateket samt Studie och yrkesvägledaren på skolan som fanns på plats på skolan.

I projektet har man också velat utveckla arbetet med elevernas egen delaktighet och framtidsplanering genom att de själva medverkar i de olika insatser som erbjuds på skolan i form av möten med olika aktörer utanför skolan och med lokala arbetsgivare.

4. FRÅN SKOLMISSLYCKANDEN TILL UTANFÖRSKAP

4.1 Mekanismer

Det man alltså vill göra i projektet är att identifiera ett antal elever med sådana funktionsnedsättningar att detta skapar olika former av inlärningsbarriärer som påverkar skolresultaten i negativ riktning. Detta i sin tur leder till behov av att på kort sikt men i än högre grad på lång sikt samverka med andra aktörer för att först klara skoltiden och därefter övergången in i arbetslivet.

Hypotesen är att dessa skolmisslyckanden på olika sätt påverkar möjligheterna att ta sig in på arbetsmarknaden i samma omfattning som andra elever. Detta i sin tur leder till att ett antal olika samhällskostnader uppstår. Det man i projektet ur ett socioekonomiskt perspektiv är intresserad av är dels vilka samhällskostnader detta kan leda till och dels vilka eventuella vinster som kan uppstå om man med hjälp av lämpligt tekniskt stöd och samverkan reducerar effekterna av dessa inlärningsbarriärer.

4.2 Kognitiv svårighet

4.2.1 Vad pratar vi om?

Det gemensamma för deltagarna i projektet är att de har någon form av svårighet som kan leda till eller har lett till inlärningsvärigheter i skolan på ett sådant vis att det kan påverka först skolresultaten och därefter möjligheterna att komma in i arbetslivet. Dessa svårigheter kan vara av många olika slag. Bland annat följande har identifierats.

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2014-06-15

- Dyslexi eller dyskalkyli.
- Svårigheter inom det neuropsykiatriska området såsom, ADHD, Asperger, autism, ADD, Tourette etc.
- Psykisk ohälsa av olika slag.
- Fysiska svårigheter av olika slag såsom hörselskada, synskada, ryggmärgsbråck, etc.
- Lindrig utvecklingsstörning.
- Olika kombinationer av ovanstående.

4.2.2 Problem till följd av den kognitiva svårigheten

Dessa svårigheter leder till ett antal olika konkreta besvär och/eller problem först i skolsituationen och därefter vid övergången till arbetslivet. I den basenkät som gjorts med de elever som deltar i projektet har bland annat följande svårigheter angivits.

- Koncentrationssvårigheter.
- Svårigheter att planera skolarbetet.
- Trötthet.
- Stressintolerans.
- Bristande impulskontroll och/eller dålig uthållighet.
- Svårt att komma igång.
- Brist på struktur.

4.3 En konsekvent stigmatiseringsprocess av de särbegåvade barnen?

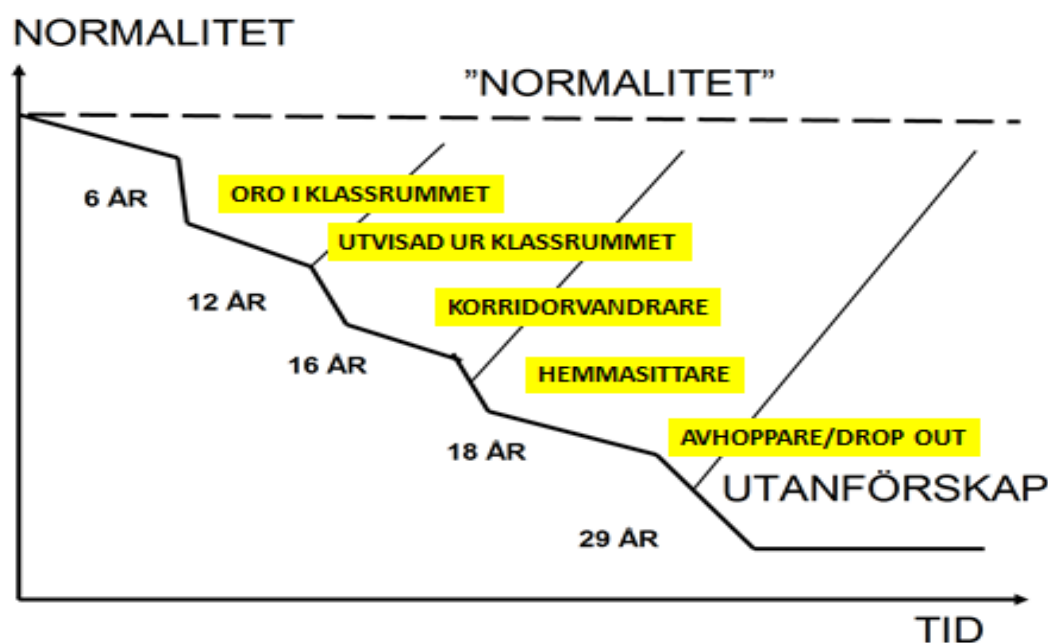
Vi som skrivit denna rapport har arbetat med utanförskapsfrågor i mer än 30 år och ständigt, som ett olycksbådande mantra, mött repliker som; detta såg vi redan på dagis, detta kunde man se på BVC osv. Då man retrospektivt intervjuar vuxna, både unga vuxna och äldre vuxna, som befinner sig i utanförskap får man obehagligt ofta sig till livs berättelser om en sorts konsekvent stigmatiseringsprocess som kan ha inletts redan under dagistiden eller de första skolåren. Det kan spegla sig i utsagor som; jag kände mig dum, jag kände mig utanför, jag fick inte vara med, jag var alltid sist med uppgiften, det var bara jag som inte fattade osv. Man misslyckas på dagis, misslyckas i skolan och misslyckas sedan både i arbetslivet och dessutom ofta socialt genom att man inte lyckas hitta partner eller skapa en familj. Det förefaller finnas en konsekvens och en systematik i denna **stigmatiseringsprocess** av de barn som inte följer normen. Barn och unga som man ofta kallar problembarn, udda barn, avvikande barn eller något annat reducerande eller förminskande begrepp. Vi föredrar här och i andra sammanhang kalla dem för **särbegåvade** barn. Särbegåvade för att de äger unika kompetenser i förhållande till de flesta andra barn. Särbegåvade därför att dessa egenskaper rätt

hanterade eller i rätt sammanhang är en tillgång och inte ett problem – både i skolan och på arbetsmarknaden.³

Detta väcker också frågan; Hur ser den utförsbacke ut som leder mot utanförskap? Är det en jämn och kontinuerlig resa eller sker marginaliseringen i steg. Steg som de flesta av oss kan identifiera och känna igen. Den bild vi efter mer än trettio års arbete kring denna fråga fått är följande.

Resan mot utanförskap kan börja redan på förskolan vid 2 - 3 års ålder kring de barn som inte fungerar i grupp. Det fortsätter i skolan vid 6 - 7 års ålder t.ex. med de barn som inte kan sitta stilla. Det är ett nytt steg vid 10 - 12 års ålder då puberteten inträder och den stabila klassrumsmiljön i mellanstadiet ersätts av den ambulerande klassrumsmiljön i högstadiet. Vid 16 års ålder får vi en vattendelare mellan dem som har godkända betyg i de tre kärnämnen och de som inte har det. Vid 18 års ålder kan vi urskilja dem som har gått gymnasieskolan med godkända betyg från de övriga. Slutligen vid 29 års ålder ingår man enligt Arbetsförmedlingens normer inte längre i gruppen unga.

Det kan också vara värt att notera att resan mot utanförskap under skoltiden också kan ses som en karriärutveckling, fast en negativ sådan. Första steget kanske är att eleven uppvisar sådana beteenden att det uppstår oro i klassrummet. Detta kan leda till att denne för kortare eller längre perioder blir utvisad ur klassrummet.

Eleven förvandlas kanske därefter till en mer eller mindre permanent korridorvandrare. Därefter kan det följa kortare eller längre perioder av hemmasittande. Slutpunkten i denna karriärresa är att eleven lämnar skolan och blir en "dropout". Beroende på hur långt denna resa i praktiken förverkligas kommer skolmisslyckandet att få ett varierande utseende i form av försämrat skolresultat.

³ Ett utmärkt exempel på detta är Left is Right ett it-bolag med inriktning på produktion av webbsidor, it-lösningar och it-support som blivit känt för att man i huvudsak anställer människor med olika typer av psykiska diagnoser, exempelvis Aspergers syndrom och fokuserar på deras styrkor, snarare än svagheter. Man har också blivit kända för att inte använda eller ta hänsyn till en sökandes CV när man anställer människor utan utgå från vad de kan.

Utifrån denna bild kan man göra ett antal antaganden eller påståenden;

- För det första: Ju tidigare man kan intervensera desto lättare är det rimligtvis att bryta resan mot utanförskap, vilket också påpekas i den nationella strategin för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa.⁴
- För det andra: Ju längre man väntar med att ingripa desto större blir samhällskostnaderna för utanförskapet. Varje utanförskapsår kostar pengar, och ju fler år som går desto djupare och därmed dyrare tenderar utanförskapet att bli.
- För det tredje: Ju längre utanförskapet fortgår desto djupare fastnar man i en sorts outsider identitet.
- Ju längre man väntar med att bryta detta utanförskap desto svårare blir det att bryta.

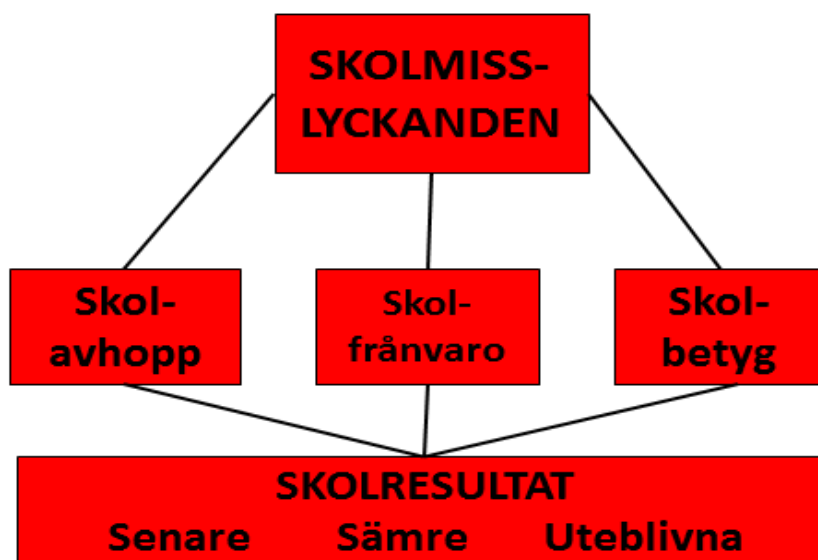
4.4 Skolmisslyckanden

4.4.1 *Det finns olika grader av värme även i helvetet*

En grundtanke i projektet är att elevernas funktionsnedsättning kan leda till olika former av skolmisslyckanden. Detta kan, något missvisande, leda till tanken att skolmisslyckanden är ett entydigt och digitalt begrepp; man lyckas eller misslyckas. Vi påstår att så inte är fallet. Skolmisslyckanden kan variera både till art och till omfattning.

Till att börja med kan det handla om skolbetygen som sådana. Eleven kanske fullgör sin skolgång precis enligt plan och norm, men med mindre framgång än vad som skulle kunna vara möjligt. Sämre betyg. Men det skulle också kunna vara så att eleven har en betydande frånvaro som direkt eller indirekt leder till sämre betyg, sämre resultat eller att skolgången försenas med senare inträde i arbetslivet som följd. I värsta fall kan också skolmisslyckanden leda till att eleven hoppar av och lämnar skolan utan att få slutbetyg.

⁴ Socialstyrelsen, Myndigheten för skolutveckling, Rikspolisstyrelsen (2007). *Strategier för samverkan – barn och unga far illa eller riskerar att fara illa*. Stockholm: (reviderad upplaga).

Dessa olika förlopp kan tillsammans eller var för sig leda till ett sämre eller senare skolresultat och i värsta fall till att man inte fullgör sin skolgång och inte får några skolbetyg alls.

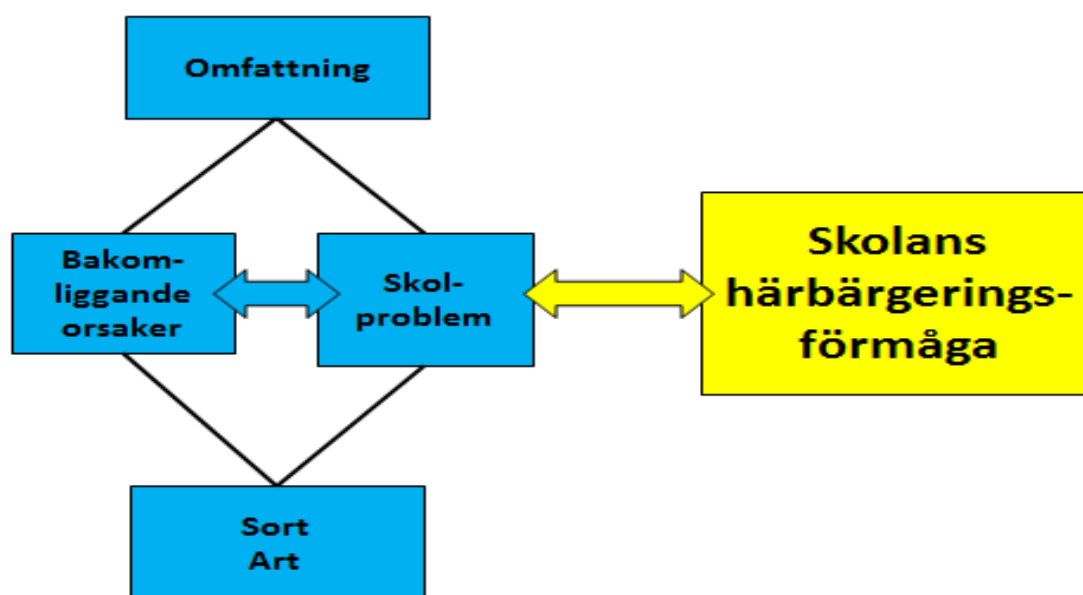
4.4.2 Skolan härbärgeringsförmåga

En tanke i detta projekt är att en funktionsnedsättning på ett eller annat vis kan leda till inlärningsproblem som direkt (via rent kunskapsmässiga misslyckanden) eller indirekt (via psykologiska eller sociala mekanismer) leder till olika former av skolmisslyckanden. Vad som då avgör effekterna är dels funktionsnedsättningens art (dyslexi, ADHD, autism liknande tillstånd eller vad det kan vara) och dels omfattningen eller svårighetsgraden av denna funktionsnedsättning. Men en lika viktig faktor är ett antal bakomliggande faktorer. Lite förenklat; dominerar risk- eller skyddsfaktorer i barnets livssituation. En funktionsnedsättning i en socialt stark familj med mycket resurser kanske inte blir så dramatisk till följd av att elevens sociala sammanhang skapar kompensering motkrafter. Men samma elev i en socialt svag och utsatt situation kan leda till dramatiskt annorlunda konsekvenser. Dessutom kanske föräldrarna, just till följd av att man saknar resurser av olika slag inte förmår kämpa för att deras barn ska få relevant stöd. Detta kan illustreras av följande citat kring ett nyligen genomfört forskningsprojekt kring stöd till föräldrar med barn med funktionsnedsättning.

"Ett annat fynd vi gjort är att stadsdelarna ofta avslår ansökningar om stöd och låter föräldrarna överklaga beslut. 46 % av ett slumpmässigt urval på 150 föräldrar vars barn har rätt att söka insatser enligt LSS hade överklagat och av dessa hade 42 % fått rätt i högre instans. Detta är ett samhällsekonomiskt slöseri samtidigt som det utsätter föräldrar för ett onödigt lidande. Genom att kortsiktigt värna om sin egen budget bryter handläggare mot lagen genom att ta felaktiga beslut som redan pressade föräldrar i bästa fall orkar överklaga⁵."

Åter får vi en illustration av komplexitetsparadoxen – ju mer svår och ju mer angelägen en stödsats är för barnet desto mindre sannolikt är det att barnet får detta stöd.

⁵ Ur mail till författarna 16:e januari, 2014

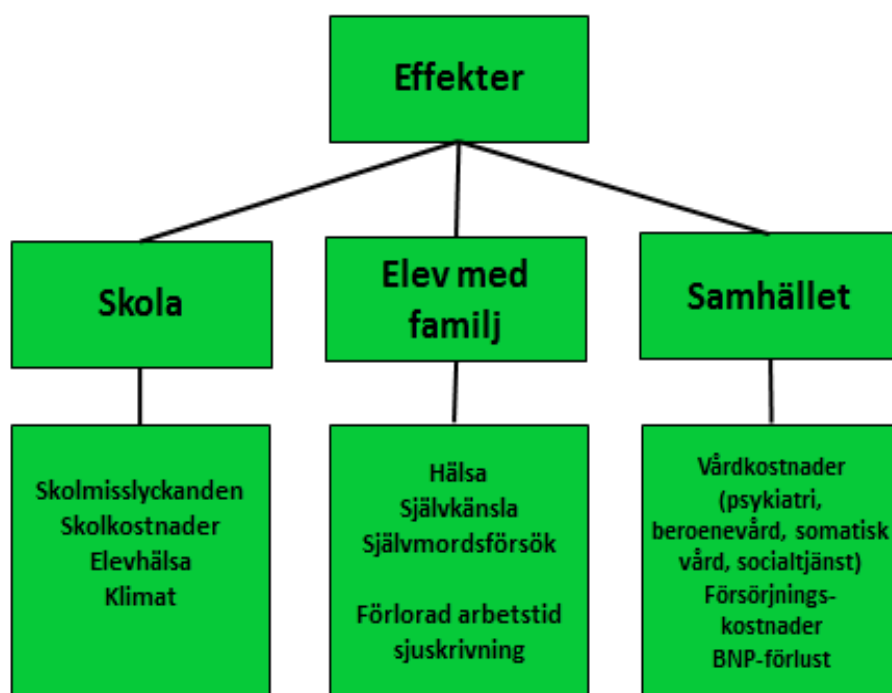
Men kausaliteten är inte självklar eller linjär. Det finns mängder av faktorer som kan förstärka eller reducera denna mekanism. En av dessa är vad man lite svepande skulle kunna kalla skolans **härbärgerings eller ackommodationsförmåga**. Det finns skolor med god förmåga att hantera elever med inlärningsproblem och det finns skolor med mindre god sådan förmåga. Avgörande för effekterna för eleven av en viss funktionsnedsättning kan alltså bl.a. vara skolans förmåga att hantera denna.

Det är denna länk mellan funktionsnedsättningen och först skolresultatet och därefter i form av effekter för arbetsmarknadsinträdet som utvärderingen av projektet vill fånga.

4.4.3 Spridningseffekter på kort och lång sikt

Effekterna då inte skolans härbärgeringsförmåga räcker till är betydande. Först och främst får det **effekter för skolan**. En typ av effekter handlar om mätbara resultat som låga betyg, låga meritvärden och stora andelar misslyckanden och avhopp. Men det uppstår också andra mer subtila effekter såsom påverkan på elevhälsan, trivsel och klimat på skolan. Detta i sin tur kan leda till att skolans rykte påverkas med försämrad rekrytering och därmed försämrad ekonomi som följd (färre elever = mindre skolpeng). Men om andelen elever som misslyckas på skolan är stort kan det leda till en allmän försämring av inlärningsklimatet i skolan (det blir inte längre "coolt" att plugga)

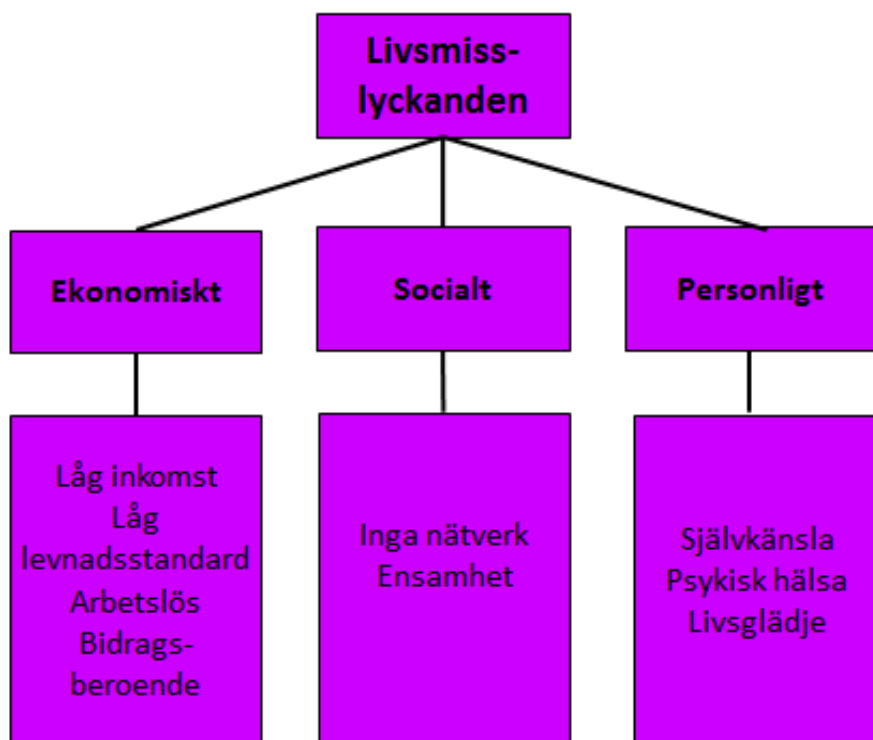
För eleven blir effekterna påtagliga. Först och främst handlar det ju om att eleven misslyckas och med alla de konsekvenser det för med sig. Detta – säger erfarenheten – påverkar hälsa, självförtroende och självkänsla. Allt detta sker under skoltiden och minskar motivationen både att plugga och att senare i livet aktivt söka sig ut i arbetslivet – en sorts uppgivenhetseffekt eller början till en outsideridentitet. Längre fram i livet handlar det förlorade är på arbetsmarknaden, minskade livsinkomster och den psykiska hälsan.

För samhällets del handlar det om flera typer av effekter. Det uppstår kostnader för insatser av olika slag, det uppstår kostnader för försörjning av elever som längre fram i livet inte klarar av att arbeta och försörja sig själva. Ytterst handlar det om balansen mellan försörjare och försörjda i samhället. Färre personer ska försörja fler vilket går ut över både skattesystem och våra välfärdsystem.

På sikt riskerar detta skolmisslyckande att för den enskilde eleven övergå till ett misslyckande i en eller annan form. Den enskildes totala potential kommer inte att komma till sin rätt i samhället. **Ekonomiskt** riskerar denne att få låga livsinkomster, få långa eller permanenta perioder av arbetslöshet och/eller bidragsberoende. Detta kommer att definiera livsrollen och den levnadsstandard man som vuxen kommer att ha.

Men kanske än mer viktigt påverkar det den enskildes livsbana **socialt**. Vilka nätverk man kommer att ingå och det sociala sammanhang man kommer att befinna sig i. Eftersom arbetslivet i så hög grad definierar vem vi är i samhället leder misslyckanden på detta fält ofta också till sociala konsekvenser i form av ensamhet och utanförskap. Ensamhet och brist på sociala nätverk kan vara tecken på detta.

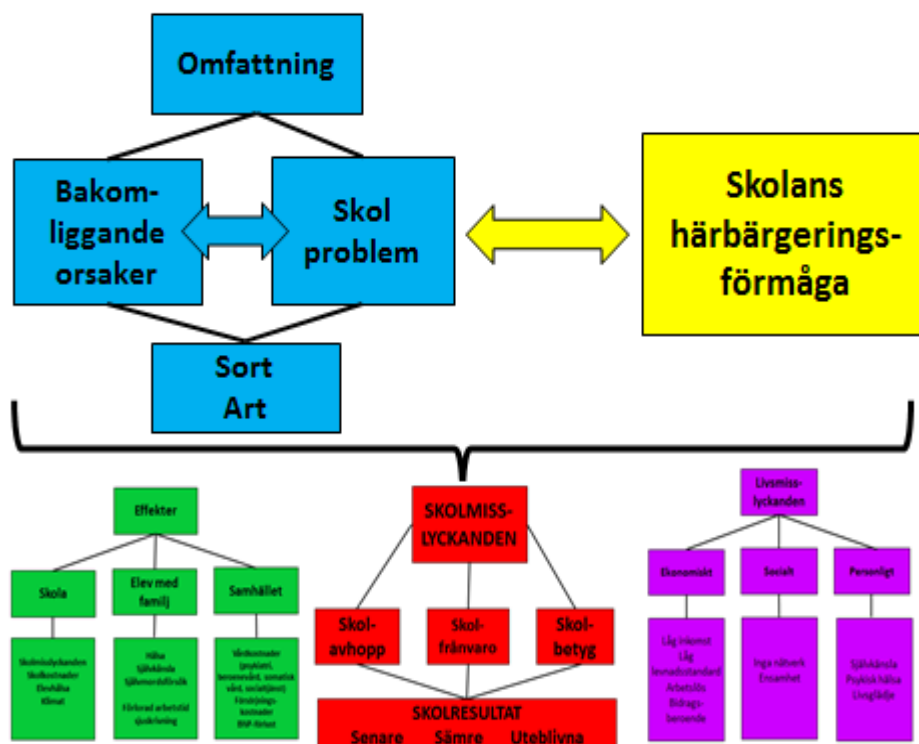

Detta har både sina rötter i och påverkar hur den enskilde på ett mer **personligt** plan kommer att utveckla sitt liv. Man vet tämligen säkert att denna typ av skolmisslyckanden kan leda till urgröpt självkänsla och självförtroende. Ytterst handlar det om så abstrakta, och diffusa men viktiga begrepp som livsglädje och mening. Faktorer som naturligtvis påverkar den enskildes framtida psykiska och fysiska hälsa.

Sammanfattningsvis – vilket framgår av bilden nedan – uppstår ett stort antal konsekvenser i många dimensioner, personliga och gemensamma, hårda och mjuka, kortsiktiga och långsiktiga av att unga människor inte lyckas i sitt skolarbete bl.a. till följd av att skolans härbärgeringsförmåga att hantera detta inte är fullt utvecklad och stundtals bristfällig.

Detta kommer till uttryck på många olika områden i allt från låga betyg, hög frånvaro, skolk till att man avbryter sin skoltid. Det som enligt vår mening lite missvisande kallas avhopp. Det kanske lika ofta handlar om att man blir utsatt för en regelrätt utstöttningsprocess. Man bör erinra sig om att 45 % av de intervjuade i en stor studie kring skolmisslyckande angav mobbing som huvudskäl⁶

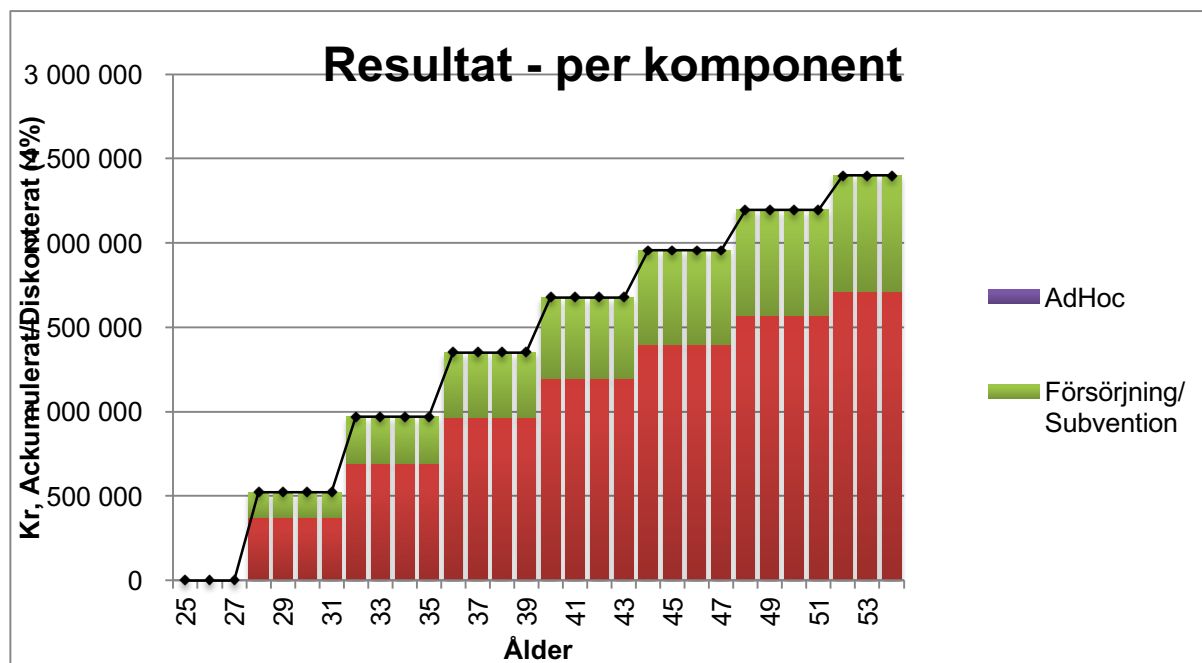
⁶ Tio orsaker till avhopp, Temagruppen Unga i arbetslivet, 2013

Vid sidan av alla andra effekter kostar detta pengar – både för individ och för samhälle. Vi återkommer detaljerat till detta längre fram. Men låt oss illustrera med ett exempel. I diagrammet nedan har vi en person som till följd av sin kognitiva funktionsnedsättning först får betydande skolproblem, men avslutar skolan i "rätt tid". Han har dock under sin skoltid inte fått något stöd att hantera och hitta strategier för sin funktionsnedsättning varför den fortsätter att påverka honom genom hela yrkeslivet. Han hittar inte ett arbete som riktigt matchar hans kompetens och han har svårt att behålla sitt arbete.

I diagrammet nedan ser vi kostnaderna under trettio års tid för att han vart fjärde år ställs utanför arbetsmarknaden. I den för honom plågsamma sökprocessen som han genomlöper under hela sitt yrkesliv. Vilket leder till långa (12 månader) och upprepade (7) perioder av omställning och arbetslöshet. Vi ser att den totala (diskonterade) kostnaden för detta under en trettioårsperiod uppgår till nästan 2.5 Mkr.

Diagram 4.1; de socioekonomiska effekterna av att under trettio års tid vart fjärde år under ett års tid ställas utanför arbetsmarknaden - inga sidoproblem uppstår

4.5 Misslyckanden på arbetsmarknaden

4.5.1 Misslyckanden inte ett digitalt begrepp

Det vi här är intresserade av är kopplingen mellan skolmisslyckanden och arbetsmarknadsmisslyckanden. Även begreppet misslyckanden på arbetsmarknaden är otympligt och alltför schablonmässigt. I dess mest tydliga form handlar det om att vara utestängd från arbetsmarknaden – permanent eller tillfälligt. Den tillfälliga utestängningen kan handla om både perioder av utestängning senare i livet eller om ett sent inträde i unga till följd av t.ex. svaga skolresultat eller försenad skolgång.

Men det kan också handla om låg närvaro på arbetsmarknaden antingen till följd av ofrivilligt deltidsarbete eller förhöjda och/eller förlängda perioder av arbetslöshet.

Svaga skolresultat kan också leda till att man får en anställning under den egentliga kompetensnivån med lägre lön som följd. Privatekonomiskt leder detta till lägre livsinkomst och samhällsekonomiskt innebär det BNP-förluster genom att det aktuella humankapitalet inte kan nyttjas fullt ut. Detta förhållande kan vara tillfälligt eller permanent under hela yrkeslivet.

Så när vi pratar om misslyckanden på arbetsmarknaden är detta långt ifrån ett digitalt 0-1 begrepp. Det handlar i högsta grad en glidande skala av olika former av misslyckanden både i kvalitativ och kvantitativ mening.

4.5.2 Kollisionen mellan formell och reell kompetens – finns det plats för "street smartness"?

Svårigheter att ta sig in på arbetsmarknaden har i hög utsträckning att göra med de inträdesbarriärer som finns. En sådan barriär är formell kompetens – för unga ofta bekräftad i form av fullständiga gymnasiebetyg. Det finns rikligt med forskning som visar att de som inte kan uppvisa sådant, i högre grad än andra har betydande svårigheter att ta sig in i arbetslivet. Forskningen visar också att detta förhållande har accelererat under den senaste tioårsperioden. Detta betyder att de unga som har andra kompetenser än de som premieras i den traditionella skolundervisningen – de som vi här valt att kalla de särbegåvade barnen, tenderar att utestängas. En förlust både för dem och samhället – deras unika kompetens kommer inte till sin rätt och tillvaratas inte.

Dessa unga ingår i en större grupp – alla de som av olika skäl har svårigheter i det konventionella skolarbetet. Många av dessa som formellt har misslyckats i skolan har i stället utvecklat andra kompetenser, ofta unika kompetenser, vad man kanske skulle kunna kalla "street smartness". Delar av målgruppen för projektet "Vägar till arbete" har förmodligen denna unika kompetens som riskerar att gå förlorad.

Att fånga upp denna kompetens och bidra till att lotsa in dem i arbetslivet kräver ett speciellt förhållningssätt och en speciell kompetens. En verksamhet som har sina rötter i Fryshusets arbete med unga på väg in i utanförskap har formulerat det på följande vis;

”Vi tror att mångfacetterad kunskap och kompetens berikar och påverkar allt och alla. I dagens informations samhälle har vi möjlighet att ta del av kunskap och kompetens i ett flöde som är under ständig rörelse och förändring. Kraven på oss som ledare i arbetet, vardagen, och i affärssammanhang är höga och ökar i takt med omvärldens förändringar.

Att investera i "Streetsmart" kompetens är att investera i framtidens internationella affärsarena. All In Invest lyfter och tar in "Streetsmart" kompetens i nya former. Vi är övertygade om att för att kunna möta morgondagens utmaningar på nationell och internationell nivå, krävs det framgångsrika ledare som förstår och ser värdet i "Streetsmart" kompetens. Som äger modet att satsa på "Streetsmart" kompetens. Som vågar prova på att leda med ett nytt förhållningssätt. Ledare som flexibelt kan leda "Streetsmart" kompetens.”⁷

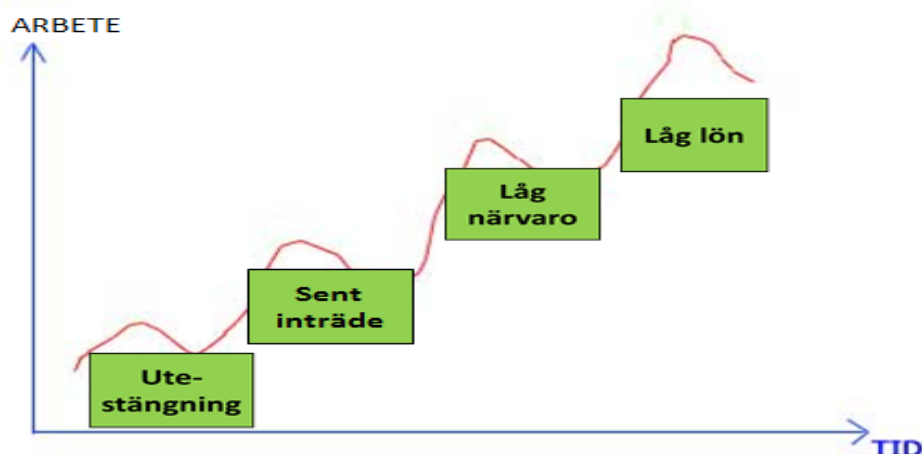
Den fråga vi som samhälle kanske borde ställa oss är; Har vi råd att inte fånga upp denna kompetens? Har vi råd att låta den gå förlorad?

4.5.3 Att bryta misslyckandet en stegvis process

I själva verket är resan in i arbetslivet inte ett statiskt och digitalt fenomen; 0 eller 1, utanför eller innanför. I själva verket är det många gånger en fråga om två steg fram och ett tillbaka. Detta är i högsta grad en dynamisk process. Bara för att en person vid en viss tidpunkt befinner sig inne på arbetsmarknaden innebär inte detta att man kommer att bli kvar där. Då det gäller målgruppen i detta projekt finns det några saker som man ganska säkert vet. För det första att de – på grund av vad man kanske skulle kunna kalla generell ”skörhet” eller brist på kompatibilitet med arbetslivets krav - framöver har en större sannolikhet att hamna i arbetslöshet än andra grupper. För det andra att de – just till följd av de anpassningssvårigheter de möter mellan arbetslivets krav och deras personliga kompetensprofil (de är vad vi föredrar att kalla sårbara) - sannolikt kommer att ha upprepade perioder av återkommande arbetslöshet. För det tredje riskerar de att ha svårigheter att nå upp till lönenivåer i paritet med den övriga arbetskraften – en konsekvens av att de många gånger bär med sig skolmisslyckanden som gör att deras totala kompetens inte tas tillvara på arbetsmarknaden. För det fjärde kommer de i en inledningsfas att ha svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Övergången mellan skola och arbetsliv är för dessa sårbara personer – en svår period. De får ofta ett sent inträde på arbetsmarknaden. För det femte kommer en större eller mindre del av gruppen – till följd av gapet mellan deras kompetensprofil och arbetsmarknadens krav - under perioder att uppbära olika former av lönesubventioner, framförallt under resans första delar. Man skulle kunna beskriva processen med hjälp av diagrammet nedan.

Sett på detta vis kan man se tre utmaningar i rehabiliteringsprocessen. Det första steget handlar om att **etablera sig på arbetsmarknaden** – att bryta utestängningen och förkorta perioder av vad man skulle kunna kalla **sent inträde** på arbetsmarknaden. Det andra steget handlar om att hålla sig kvar på arbetsmarknaden och **öka sin närvaro** genom allt kortare perioder av arbetslöshet eller ofrivilligt deltidsarbete. Det tredje steget handlar om att skapa en utvecklingsprocess för att **bryta den låglönefälla** man annars kan hamna i.

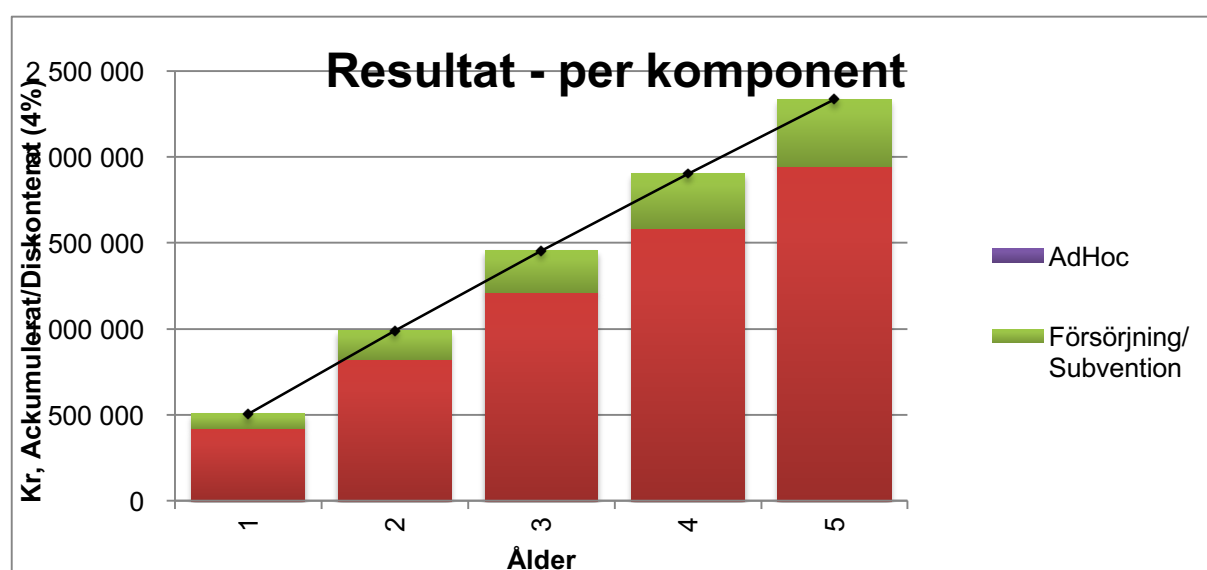
⁷ Se vidare www.allininvest.se.

Dessa fenomen har naturligtvis också, vid sidan av de mänskliga och sociala effekterna ekonomiska prislappar. Låt oss illustrera med två exempel. En inte ovanlig konsekvens av skolproblem är att man tvingas gå om klasser, avbryter skolan och återupptar studierna senare eller t.ex. till följd av svaga eller ofullständiga betyg har svårt i största allmänhet att ta sig in på arbetsmarknaden.

I diagrammet nedan illustrerar vi det med de socioekonomiska effekterna av fem års försenat inträde i arbetslivet. Vi tänker oss att endast två saker händer – den berörda personen behöver försörjning och erhåller försörjningsstöd och samhället tappar dennes bidrag till BNP, det förlorade produktionsvärdet. Totalt innebär detta en samhällsförlust på cirka 2 300 000 kronor. Av detta utgör cirka 400 000 kronor kommunala kostnader för försörjningsstöd. En intressant tanke inför denna kalkyl är; Hur mycket elevstöd skulle man kunna få för denna summa om insatserna skedde under gymnasietiden. Ett svar är att man skulle kunna få tekniska hjälpmedel för cirka 15 elever i form av en iPad med utprovade program.

Diagram 4.2; de socioekonomiska effekterna av fem år försenat inträde på arbetsmarknaden - inga sidoproblem uppstår

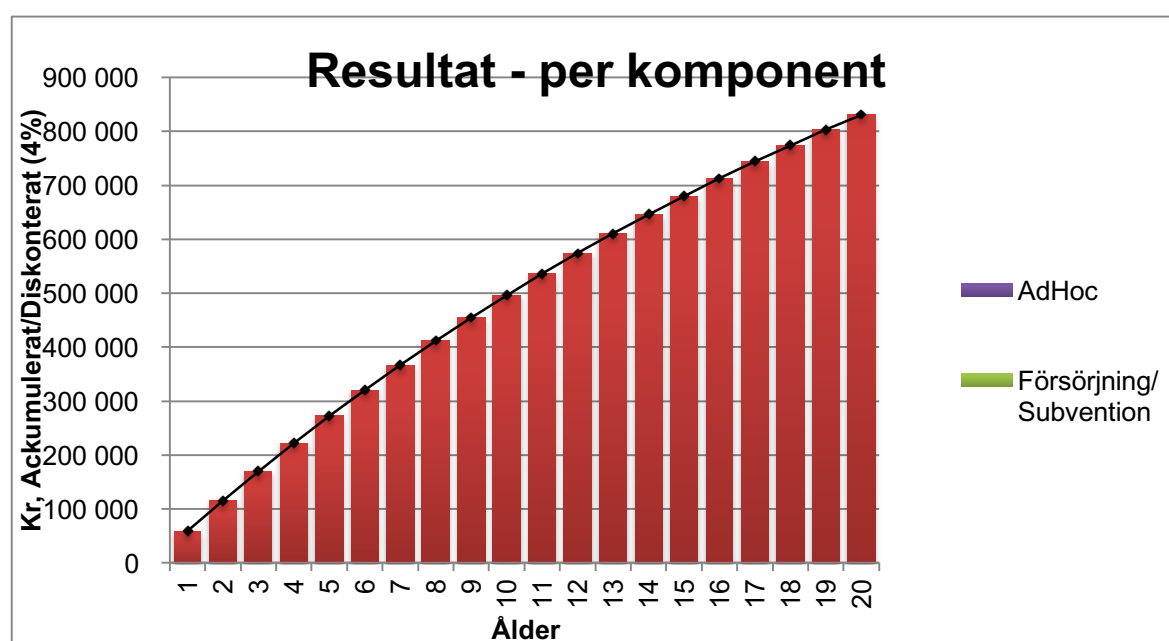
Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2014-06-15

Låt oss ta ett annat exempel. Den kognitiva funktionsnedsättningen gör att vissa elever, utan adekvat stöd, inte lyckas fullt ut i förhållande till sin faktiska förmåga i skolan. Deras skolresultat blir lägre än vad de har potential för. Detta gör att då de senare, med eller utan högre utbildning, ska ta sig in i arbetslivet riskerar få anställning på en nivå under deras faktiska kompetens. Detta leder till två effekter. För samhället, att deras kompetens inte fullt ut utnyttjas – det blir en sorts outnyttjad dold kunskap. För dem själva innebär det en löneutveckling, livslön och levnadsstandard under den nivå de har potential för.

I diagrammet nedan har vi räknat på effekterna av en 15 % lägre lönenivå under en 20-årsperiod till följd av ursprungliga skolmisslyckanden. Vi räknar endast på de produktionsvärdesförluster detta medför och ser att de totalt uppgår till mer än 800 000 kronor.

Diagram 4.3; de socioekonomiska effekterna av att under tjugo års tid arbeta med en lönenivå 20% under den möjliga - inga sidoproblem uppstår

4.5.4 Även i helvetet finns det olika grader av värme

Eftersom ett misslyckande på arbetsmarknaden kan ha många dimensioner och vara så olika vad avser svårighetsgrad och se så olika ut, så krävs det någon form av kategorindelning för att fånga nyanserna. Inte minst då man ska göra kalkyler. Socialstyrelsen har i några av sina rapporter använt sig av tre kategorier; **kärnarbetskraft, instabil arbetskraft och de som står utanför arbetskraften**⁸. I den första gruppen ingår de som i huvudsak arbetar hela sin yrkesverksamma period. I den andra gruppen finns de som under perioder står utanför och antingen är på väg mot etablering eller återetablering. I den tredje gruppen återfinns vi arbetslösa och sjukskrivna samt personer med sjukersättning, aktivitetsersättning eller försörjningsstöd.

⁸ Se bl.a. social rapport 2010 och 2011, Socialstyrelsen

Detta är med vårt perspektiv en bra början, men ger inte tillräckligt med nyanser för att kunna göra kalkyler för olika grader av utanförskap därför kommer vi i de följande kalkylerna att utgå från följande sju kategorier av närvaro på arbetsmarknaden.

- Grp 1 I huvudsak full närvaro på arbetsmarknaden med normal etableringsålder⁹ och normal sjukskrivning samt ålderspension vid 65 års ålder – en sorts referenspunkt eller bench-mark för övriga grupper (100 %).
- Grp 2 Personer som i huvudsak är anställda under det yrkesverksamma livet men som till följd av olika misslyckanden i skolan inte får en anställning, arbetsuppgifter eller löneutveckling upp till sitt kapacitetstak (80 %).
- Grp 3 Personer som får ett sent inträde på arbetsmarknaden till följd av olika former av skolmisslyckanden (80-90%).
- Grp 4 Personer som delvis finns på arbetsmarknaden men som har längre perioder av arbetslöshet och/eller sjukskrivning (60-70%).
- Grp 5 Personer som delvis finns på arbetsmarknaden och som kan ha en kombination av sent inträde, arbeta under sitt kapacitetstak, perioder av sjukskrivning och/eller arbetslöshet (40-50%).
- Grp 6 Personer som i huvudsak står utanför arbetsmarknaden men som har perioder av anställning och arbete (20 %).
- Grp 7 Personer som in princip helt står utanför arbetsmarknaden under de yrkesverksamma åldrarna.

Dessa sju huvudgrupper har vi längre fram i rapporten delat upp i 22 olika kalkylkategorier som redovisas, varav några mer detaljerat.

4.5.5 Men utanförskapet är inte stabilt – det tenderar att accelerera

Resonemanget ovan bygger på att utanförskapet är stabilt över tid. Erfarenheten och tidigare studier säger att så ofta inte är fallet. För en betydande grupp av människor i utanförskap, i all synnerhet om de är unga, tenderar situationen tämligen snabbt att bli kronisk. Därefter tenderar den att accelerera. Detta leder ofta till ett antal tämligen väldefinierade effekter.

Den första är att många personer i utanförskap utvecklar följdproblem. Detta sker antingen som en direkt följd av marginaliseringen eller därför att marginaliseringen har fungerat som en utlösare av latent problem. Det kan handla om allt från mildare form av psykisk ohälsa, att man utvecklar olika former av asocialt (eller normbrytande) beteende, trösttätande med övervikt som följd, sömnrubbingar, sviktande självkänsla eller missbruk i en eller annan form. På sikt finns det en betydande risk för ökade behov av insatser. Vi brukar kalla detta **marginaliseringens triggerfunktion**.

Den andra effekten är att detta tenderar att accelerera. Ju längre man är marginaliserad desto svagare blir självkänslan och förmågan att ta hand om sig själv. Man skulle nästan kunna prata om en sorts

⁹ Etableringsålder är den ålder då 75 % av en årskull är etablerad på arbetsmarknaden. Se bl.a. Ungdomsstyrelsen, Insats med kvalitet, 2010???

inlärld hjälplöshet¹⁰. Vi har i flera studier¹¹ sett att ju längre man är till föremål för olika offentliga insatser, desto större tycks behovet av dessa insatser bli. Vi brukar kalla detta för **marginaliseringsaccelerationen**.

Den tredje effekten är vad vi brukar kallar **marginaliseringens kedjebrevs ekonomi**. Uteblivet föräldrastöd kan skapa sociala effekter som därefter får finansieras av andra aktörer i våra välfärdssystem. Dåligt utbyggd elevhälsa kan senare leda till kostnader för ekonomiskt bistånd. Segregerade bostadsområden kan leda till högre ohälsotal och stora kostnader för Försäkringskassan eller stora kostnader för rättsväsendet till följd av kriminalitet och vandalism. Man skulle kunna säga att stundtals leder uteblivna, ofta små och enkla, tidiga insatser som är tämligen effektiva och billiga till stora, dyra och i värsta fall permanenta kostnader längre fram i livet.

På individuell nivå finns det alltså ett antal kostnadsdrivande mekanismer som gör att marginaliseringens kostnader tenderar att växa över tid. Tillsammans fungerar de som utanförskapets förstärkare eller acceleratorer. Konkret har vi sett att tre typer av kostnadsdrivande effekter går att identifiera.

- Olika former av psykisk och/eller somatisk ohälsa med alla de konsekvenser detta kan leda till i form vårdkonsumtion.
- Olika former av missbruk allt från tämligen måttlig överkonsumtion av alkohol, via olika former av tablett/läkemedelsmissbruk till narkotikamissbruk.
- Olika former av långvarig sjukskrivning/arbetslöshet med omfattande insatser av rehabiliterande natur allt från rent medicinsk rehabilitering, via olika former arbetsrehabilitering till arbetsmarknadspolitiska insatser.

Dessa effekter kan antingen ses som orsaken till att det ursprungliga utanförskapet uppstått eller som en konsekvens av detta. Många gånger uppträder både orsaker och effekter i en kombination i form av en ond självförstärkande cirkel.

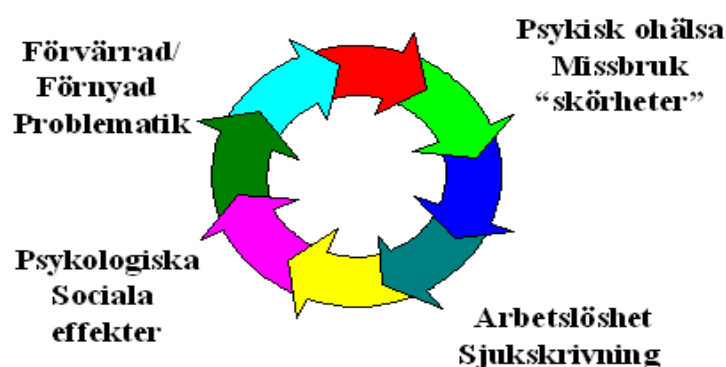
Man kan alltså tänka sig att de unga vuxna som ingår i det här projektets målgrupp på en arbetsplats av olika skäl under kortare eller längre perioder hamnar utanför arbetet. Det kan vara i form av arbetslöshet, långvariga sjukskrivningar eller liknande. Orsakerna kan vara mycket konkreta som pågående missbruk eller en depression. Men orsakerna kan också vara tämligen diffusa som allmän skörhet eller bräcklighet liksom oförmåga att passa in i arbetsgruppens sociala mönster (tämligen vanligt vid olika former av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar) eller i grund och botten konsekvenserna av den kognitiva funktionsnedsättning man aldrig fick hjälp med under skoltiden.

Detta utanförskap kan, även om det är tämligen kortvarigt, fungera som en utlösare av en triggereffekt. Den psykiska ohälsan bryter ut på allvar. Men den kan också fungera som en accelerator för ett tidigare problem. Den som druckit måttligt mycket förut går över till att dricka hejdlöst eller kanske växlar till andra och mer destruktiva droger. Nu har utanförskapsmekanismerna som varit orsaken till utanförskapet förvandlats till konsekvenser som både förvärrar utanförskapets effekter och dessutom förhindrar eller förvärrar ett återinträde i arbetslivet. Dynamiken illustreras i figuren nedan.

¹⁰ Riviere, Meningen var ju att hjälpa människorna, inte att ta ifrån dem ansvaret, Akademeja, 1993

¹¹ En förteckning över dessa studier finns sist i rapporten

Marginaliseringens onda cirkel - trigger- och accelerationseffekten

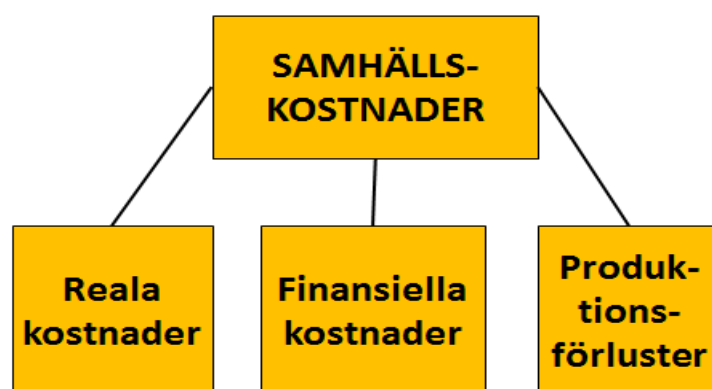

4.6 Samhällskostnader

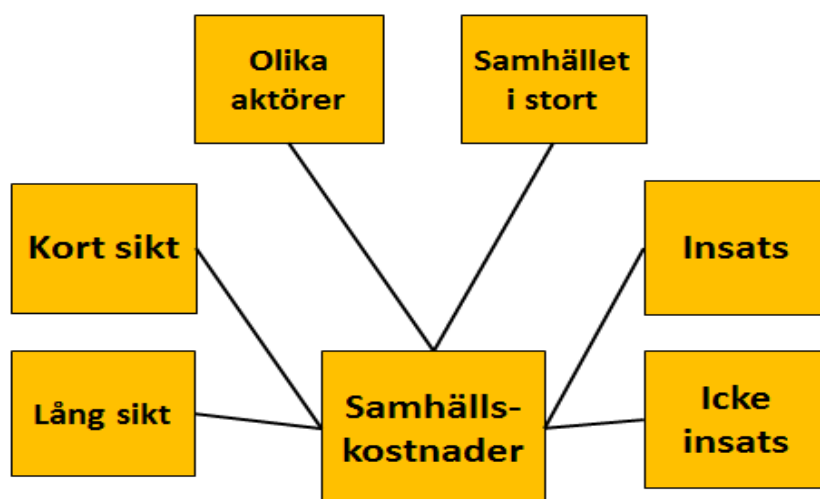
Misslyckanden på arbetsmarknaden leder till olika former av samhällskostnader. Först och främst har vi det förlorade produktionsvärdet. Detta uppstår till följd av att människor som skulle kunna arbeta (helt eller delvis) inte tas i anspråk och deras bidrag till folkhushållet (det som ibland kallas deras BNP-bidrag) därmed uteblir helt eller delvis, under kortare eller längre perioder.

Till detta kommer kostnader för olika insatser i form av prevention, vård eller rehabilitering som riktas mot den person det gäller. Det kan vara allt från läs- och skrivstöd för dyslektiker i skolan till avgiftning och missbruksvård för unga missbrukare. Detta är vad vi kallar reala kostnader.

Den tredje gruppen av kostnader uppstår för att marginaliserade människor ofta inte kan försörja sig själva eller sitt hushåll. Det kan handla om allt från sjukpenning, via aktivitetsersättning eller ekonomiskt bistånd till A-kassa och sjukersättning. Dessa kostnader kallar vi finansiella kostnader.

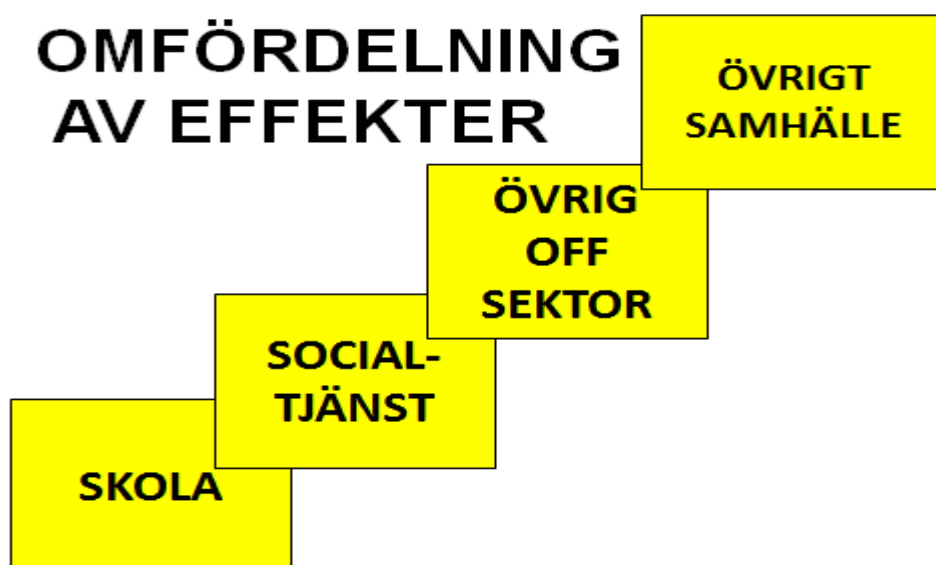

I en konventionell samhällsekonomisk analys är man i regel intresserad av vilka effekter av en åtgärd som uppstår för samhället i stort. Men samhället är en abstraktion. I vår analys vill vi också se hur denna kostnad fördelas mellan olika aktörer i samhället. Att ge underlag till att besvara frågan; "what's in it for me"? Men det är också betydande skillnad på att studera kostnaderna på kort eller lång sikt. Vi talar här om gymnasieungdomar. Effekterna av en framgångsrik insats har konsekvenser i många decennier framåt.

Slutligen är det naturligtvis också viktigt att jämföra kostnader på kort och lång sikt med och utan en insats. Förmodligen kommer man att upptäcka att det inte bara är kostnadernas storlek som varierar utan också deras fördelning mellan olika aktörer.

Det som börjar som ett skolproblem med kostnader för budgetansvarig skolchef, förvandlas kanske tämligen omgående till kostnader inom socialtjänsten till följd av de sociala problem som uppstår som en följd av ett skolmisslyckande. Detta i sin tur kan följas av effekter för barn och ungdomspsykiatri, försäkringskassan, primärvården polisen eller andra offentliga aktörer, Detta beror naturligtvis helt på hur skolmisslyckandets effekter utvecklas över tid. Delar av dessa effekter spiller över på samhället i stort i form av minskade bidrag till det gemensamma folkhushållet, men också i form av mer subtila effekter som förändrat samhällsklimat eller andra mekanismer.

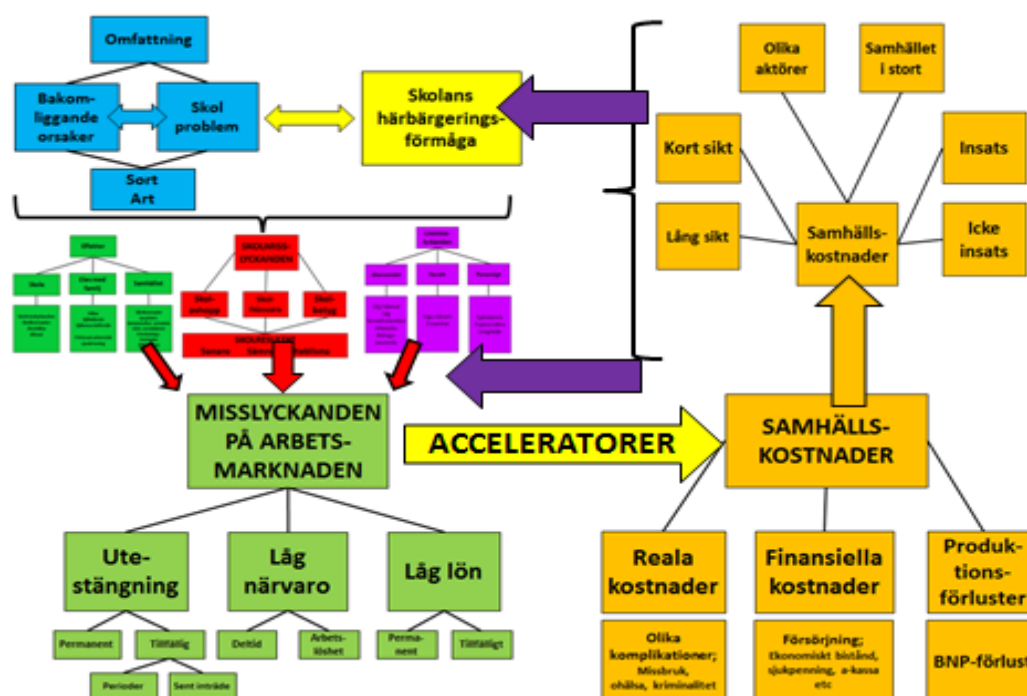
Det utanförskap som kan uppstå till följd av skolmisslyckanden leder alltså till betydande omfördelningar inom våra offentliga system.

- Omfördelning över tid – en utebliven insats tidigt leder ofta till dyra konsekvenser senare.
- Omfördelning till följd av fördjupat utanförskap – det som inledningsvis såg ut som en enkel specialpedagogisk insats förvandlades till följd av det fördjupade utanförskapet till vistelse på ett HVB-hem.
- Omfördelning till följd av de spelregler som finns i samhället – då den unge som behöver stöd i och utanför skolan passerar vissa åldergränser (t.ex. 18-årsgränsen) förflyttas samhällsansvaret och därmed kostnaderna till nya aktörer.
- Omfördelning till följd av förändrad problemdefinition – då den unges problem omdefinieras från ett inlärningsproblem till ett socialt problem övertas kostnadsansvaret av en ny aktör.
- Omfördelning till följd av förhandlingsskicklighet – vissa aktörer är skickligare än andra i det offentliga spelet att skjuta från sig ansvaret för unga med sammansatt problematik utifrån ett ”inte mitt bord perspektiv”.

5. KEDJAN VI VILL FÖLJA

5.1 Att anlägga ett socialt investeringsperspektiv

Sammanfattningsvis är vi alltså intresserade av att följa hur olika funktionsnedsättningar och andra skolsvårigheter kan tänkas påverka skolresultaten för deltagarna i projektet. Denna påverkanseffekt beror alltså bland annat på skolans vilja och förmåga att härbärgera funktionsnedsättningens effekter. Därefter vill vi spåra hur detta på olika vis leder till konsekvenser på arbetsmarknaden. Dessa effekter kan vara kortvariga eller långvariga och de kan leda till helt eller partiellt utanförskap under längre eller kortare perioder. Effekterna kan vara stabila eller i värsta fall accelererande.

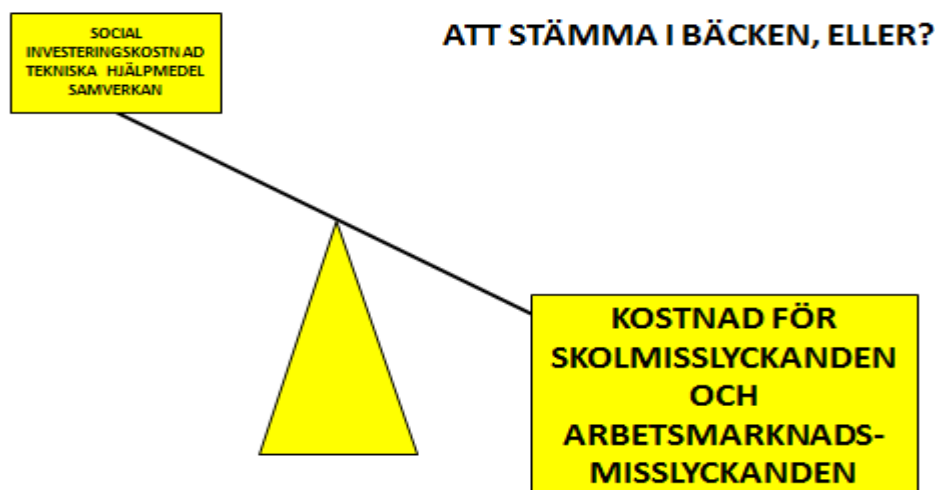

Dessa konsekvenser leder till olika former av samhällskostnader – reala kostnader, finansiella kostnader och produktionsförluster. Det vi vill göra är att se hur dessa kostnader påverkar olika samhällsaktörer på kort och på lång sikt. Slutligen vill vi jämföra skillnaden i samhällskostnader beroende på om vi gör en insats i form av teknisktöd och samverkan eller ej. Vi vill ställa denna dubbla sociala investeringskostnad för en intervention i relation till effekterna av ett "business as usual" scenario eller ett icke interventionsalternativ.

5.2 Att sila mygg eller svälja kameler

Ytterst handlar denna fråga om ifall man ska ta en måttlig men tidig social investeringskostnad i skolsystemet. Eller om man ska avstå från detta, t.ex. därför att det är ett viktigare verksamhetsmål att

hålla budget än att reducera andelen skolmisslyckanden. Konsekvenserna av detta kan bli att samhället drabbas av betydande och långvariga kostnader som drabbar helt andra aktörer senare under den unges uppväxt och vuxenliv. Det kanske, vid en noggrannare ekonomisk analys visa sig vara en riktigt dålig affär att spara tidigt kring den unge för att senare dra på sig betydligt högre kostnader – kanske som att sila mygg och svälja kameler. Eller för att använda en sliten metafor, kanske är det bättre att stämma i bäcken än i ån.

För att analytiskt närma sig detta finns det alltså skäl att först ställa sig frågan; Vilka är de ekonomiska konsekvenserna av att unga misslyckas först i skolan och senare i arbetslivet d.v.s. kostnaderna för ett "business as usual" scenario. Denna fråga kommer vi att ge svar på i ett senare kapitel. Kostnaderna för ett sådant misslyckande och ett sådant utanförskap varierar naturligtvis med utanförskapets utseende. Vi kommer att ge 22 alternativa bilder kring detta.

Vidare måste vi ta ställning till vilka sociala investeringskostnader som är förknippade med att försöka förhindra eller reducera ett sådant skolmisslyckande. I detta projekt tittar vi på två sådana investeringar. Den ena skulle vi kunna kalla **tekniska investeringar** syftande till att bistå den unge med sitt skolarbete. Detta är tämligen konkreta investeringar i form av iPad eller andra konkreta tekniska hjälpmedel.

Den andra skulle vi kunna kalla **investering i samverkan** d.v.s. att man skapar en struktur och avsätter tid för att samverka med olika aktörer. Att samordna, fördjupa eller förtäta insatserna kring de unga som behöver stöd för att först lyckas i skolarbete och därefter i övergången till arbetslivet.

Båda dessa komponenter kostar vilket vi kommer att utveckla längre fram. Och det vi intresserar oss för är om dessa kostnader står i rimlig proportion till de intäkter i form av reducerat skolmisslyckande och utanförskap vi förväntar oss ska uppstå.

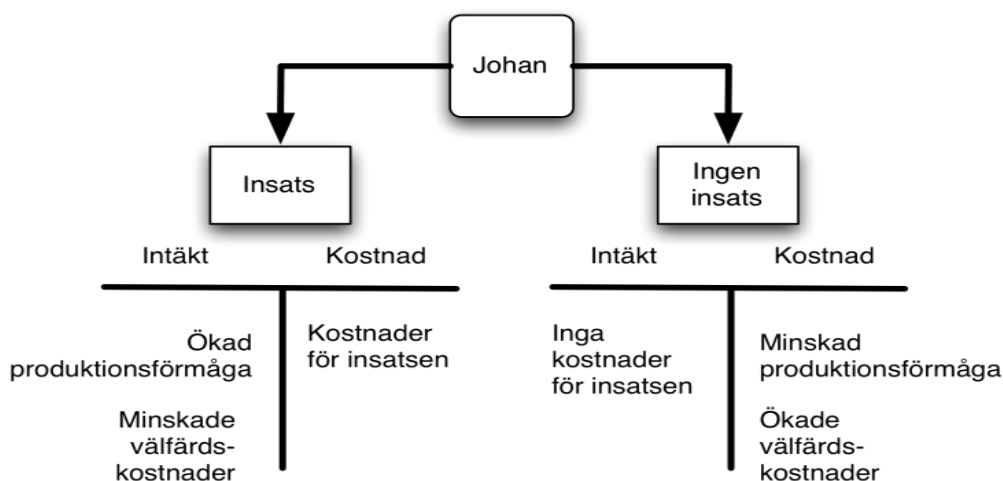
5.3 Vad är det vi värderar?

5.3.1 Johan – ett exempel på hur man kan tänka

Låt oss nu bli mer konkreta. Då man idag överväger att göra någon form av insats på individnivå eller mer generell nivå kan man ganska enkelt skaffa sig en bild av vad det kostar att genomföra insatsen. Låt oss exemplifiera;

”Johan är en sju år gammal kille som har haft det trassligt sedan dagistiden. Han slåss med andra barn, är besvärlig för de vuxna och hans ensamstående mamma lyckas inte riktigt hantera detta. Skolan och socialtjänsten i samarbete med BUP och vuxenpsykiatri (för att stödja hans mamma) överväger att göra en insats. Man pratar om att göra en neuropsykiatrisk utredning. Har han kanske ADHD? En personlig assistent i skolan och insatser från en specialpedagog övervägs. Kanske en kontaktfamilj för att avlasta mamman.”

Det går tämligen enkelt att skaffa sig en bild av vad denna insats kostar för Johan. Mer sällan försöker man bedöma vilka intäkter en viss insats kan leda till om man lyckas. En framgång kan leda till att Johan lyckas i skolan, får ett arbete, försörjer sig och betalar skatt. Han kommer inte att belasta välfärdssystemen i samma utsträckning. Oftast beror detta förbiseende av intäktssidan på att man inte vet hur man rent konkret ska gå tillväga för att värdera och jämföra de båda alternativen.

Intäkter av en framgångsrik insats är oftast samma sak som kostnaden för en utebliven insats. Kostnaden för icke-interventionen. Låt oss för enkelhetens skull anta att en utebliven insats leder till att Johan misslyckas i skolan, inte lyckas få tillträde till arbetsmarknaden och som vuxen hamnar i ett mer eller mindre livslångt utanförskap. Vägen dit skulle kunna se ut på följande vis.

”Av olika skäl väljer man att inte göra denna riktade insats mot Johan och hans mamma. Under lågstadiet tilltar svårigheterna. Han skolkar ofta. Snattar i butiker. Har svårt att hitta kompisar men knyter an till ett gäng äldre killar av tvivelaktig natur. Som en följd av detta hänger han inte riktigt med i studierna. Hans läsförståelse utvecklas mycket sakta. Han avskyr matematik. Han har stora koncentrationsproblem, i all synnerhet då det är stökigt runt omkring honom.

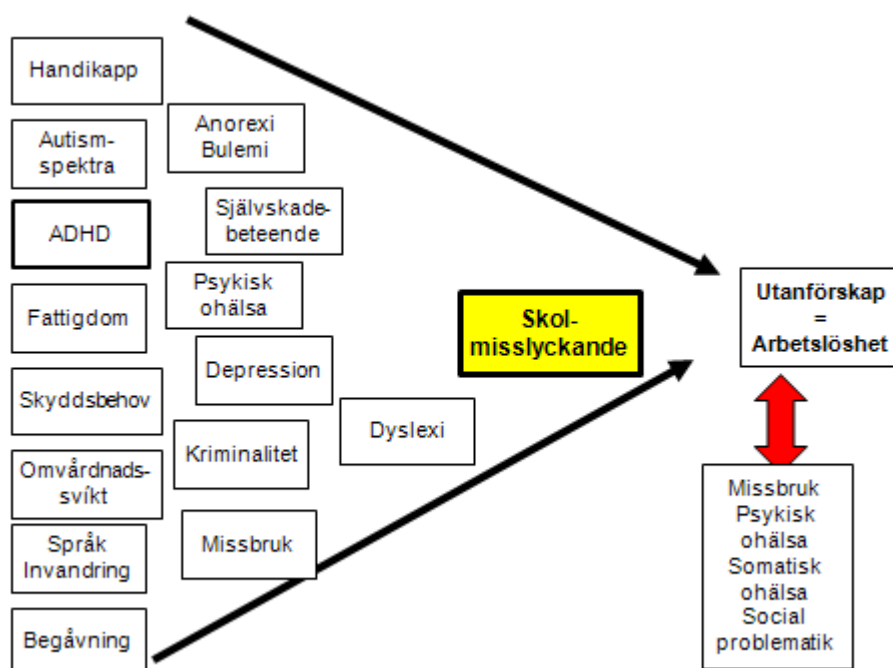
Han är inte dum, men lyckas sällan koncentrera sig, och fullföljer endast undantagsvis de uppgifter han tar på sig. Han börja röka ganska tidigt och det föreligger redan i 6:e klass misstankar om att han använder cannabis. Man provar olika stödinsatser kring Johan som inte ger önskad effekt. Han blir allt mer och mer marginaliserad i klassen. Antingen bortglömd eller klassens buse. Några enstaka gånger klassens clown. Elevvårdskonferenserna avlöser varandra i strid ström. Hans mamma blir allt mera tyngd av detta. Puberteten blir utomordentligt besvärlig för Johan som ofta uteblir från skolan, får vredesattacker och blir starkt utagerande. Några av lärarna medger att de är rädda för honom och hans vredesutbrott. Han dricker en hel del. Hans mamma oroar sig. Mellan varven orkar hon inte med och blir sjukskriven kortare och stundtals längre perioder. Johan är en mycket arg ung man med mängder av uppdämd ilska. Han har lätt för att ta till våld, särskilt då han har druckit. Han kommer under sitt vuxna liv att gång på gång dyka upp i belastningsregistret. Många av hans domar kommer att handla om misshandel och grov misshandel.”

Vad är kostnaden för detta i form av förlorade produktionsvärden och ökade välfärdskostnader? Då man ska ta ställning till en preventiv eller rehabiliterande insats krävs det ett synsätt, en analysmodell och kunskap som gör det möjligt att ställa de båda alternativen - insats respektive icke insats - mot varandra.

Låt oss för exemplets skull anta att olika myndigheter lyckats enas om ett projekt – ”rädda Johan” - och att detta kostar 500 000 kr att genomföra. Vi har därmed en kortsiktigt mycket tydlig kostnad.

5.4 Marginaliseringens omfattning bland unga VTA

I figuren nedan har vi illustrerat att det finns många olika vägar under uppväxten som, i vuxenlivet leder till en betydande risk för långvarigt eller permanent marginalisering – skolmisslyckande är en de mest säkra (men inte den enda) vägarna för en sådan negativ livskarriär.

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2014-06-15

En årskull barn utgör ungefär 100 000 – 110 000 individer. Det finns idag en sorts underförstådd förväntan i samhället om att alla unga ska genomgå gymnasieskolan med godkända betyg. Dessa gymnasiebetyg utgör en sorts inträdesbiljett på arbetsmarknaden.

Verkligheten ser dock lite annorlunda ut. Med vissa intervall genomför Sveriges Kommuner och landsting (SKL) så kallade öppna jämförelser kring skolresultat. Senaste gången man gjorde detta fann man att mellan 20 % och 25 % av alla unga misslyckas med att fullgöra sin gymnasieutbildning på tre eller fyra år¹². I huvudrapporten formulerade man sig på följande vis.

”Nationellt sett är andelen elever som fullföljde gymnasiet med uppnådd högskolebehörighet inom tre år i stort sett oförändrad jämfört med föregående år och ligger på drygt 70 procent. Spridningen mellan kommunerna är dock stor, från knappt 44 procent till 86 procent”¹³.

Man fann också att två år efter avslutad gymnasieutbildning var det knappt 30 % som vare sig arbetade eller studerade. SKL har också låtit göra en totalundersökning av en hel årskull unga födda 1981 där man gått vidare med denna fråga. I denna studie fann man att 95 % av alla unga i denna årskull påbörjar gymnasiestudier. Och i likhet med de öppna jämförelserna fann man att 27 % saknade slutbetyg vid 20 års ålder. Men vad som var än mer anmärkningsvärt var att 13 % av dem varken arbetar eller studerar vid 24 års ålder¹⁴.

Ungdomsstyrelsen har inom ramen för projektet Theme group Youth /(en brett sammansatt grupp bestående av olika aktörer, myndigheter och andra, som bl.a. arbetar med frågan om ungas utanförskap på arbetsmarknaden) tagit reda på vad de unga som varken studerar eller arbetar gör. Man fann att den andel unga i ålderintervallet 20-25 år som varken arbetar eller studerar är 11.9% år 2007 eller 11 000 – 12 000 unga per årskull eller totalt sett 81 800 för dessa sex årskullar. Andelen har dessutom ökat mellan 2007 och 2008¹⁵.

Detta är ju i sig tämligen häpnadsväckande siffror. Vilken annan verksamhet skulle acceptera att investera (650 000 + 250.000¹⁶) 900 000 kronor i en produkt (den godkända gymnasieeleven) och i 12 % av fallen acceptera att investeringen inte uppnått avsedda mål. Detta är vad som sker inom skolväsendet år efter år. Den årliga potentiella samhällsliga humankapitalförlusten för denna del uppgår till $0,12 \cdot 110.000 \cdot 900\,000 = 11.9$ Mdr kronor. Till detta kommer alla andra historiska kostnader för dessa barn samt kostnaderna för det framtida marginalisering som kan uppstå som följd av detta.

5.5 Vad man vet om skolmisslyckanden och arbetsmarknadsmislyckanden

Kärnan i detta projekt är att genom teknikstöd i skolan och samverkan mellan olika aktörer i ett första steg lyckas bättre i skolarbetet och senare i livet minska risken att på ett eller annat vis misslyckas i arbetslivet. För att kunna sätta ett ekonomiskt mått på detta måste man veta vissa saker.

¹² SKL öppna jämförelser 2010

¹³ SKL, öppna jämförelser för gymnasieskolan, 2010, huvudrapport, sid 11

¹⁴ SKL, födda 1981; 95-27-13, 2009

¹⁵ Temagruppen unga i arbetslivet, Unga som varken arbetar eller studerar, Ungdomsstyrelsen, 2011, sid 15

¹⁶ Siffrorna utgör genomsnittliga skolkostnader för 9 års grundskola och 3 års gymnasieskola

- Hur omfattande skolmisslyckandet skulle kunna tänkas vara om projektets insatser inte ägde rum.
- Vilka effekter detta skulle kunna ha på risken för utanförskap på arbetsmarknaden.
- Vilka effekter projekts insatser kan tänkas ha på detta.

Dessa tre saker är naturligtvis svåra att veta något säkert om. Svårigheten är bl.a. att spåra kausaliteten i dessa förlopp. Låt oss börja med kopplingen mellan skolresultat och skolmisslyckanden. Här finns det vissa saker man vet mer än andra. Man vet i en allmän kvalitativ mening att det finns en stark koppling mellan svaga skolresultat och misslyckanden på arbetsmarknaden. Men hur ser mer exakt denna koppling ut.

SCB säger i sina välfärdsundersökningar att av alla som börjar gymnasiet är det cirka 20 - 25% som avbryter av olika skäl och hoppar av. Bland avhoppare står 20 % utanför arbetsmarknaden och bland de som fullföljer gymnasiet är det 5 %.

I en TCO-rapport¹⁷ där man studerar ungas utanförskap på arbetsmarknaden säger man tydligt att det finns en stark överrepresentation av skolmisslyckanden bland unga långtidsarbetslösa, de som uppbär försörjningsstöd och aktivitetsersättning. Noga räknat säger man att bland unga i åldern 20 - 24 år som uppbär ekonomiskt bistånd har 70 % ett skolmisslyckande bakom sig. Gruppen som är ekonomiskt inaktiv eller står utanför arbetsmarknaden är bland de som inte fullgjort gymnasiet 4 - 5 gånger större än de som fullgjort gymnasiet. 53 % av de som inte fullgjort gymnasiet är vid 24 års ålder ekonomiskt inaktiva (d.v.s. är inte i arbete).

I en annan studie från TCO¹⁸ anges att det är hos dem som endast har grundskola eller avbryter gymnasiestudierna, föreligger det en överrepresentation kring socialbidrag med 505 % och med arbetslöshet med 60 % samt en underrepresentation på arbetsmarknaden med 25 %. Man säger också att de som inte snabbt efter ungdomstiden får arbetslivserfarenhet riskerar lägre framtida inkomst och får svårare att få heltidsanställning och/eller tillsvidare anställning.

Socialstyrelsen anger i en annan rapport¹⁹ att avhopparna från gymnasiet har mellan 4 och 5 gånger större sannolikhet än de som fullgör gymnasiet att vare sig komma in på arbetsmarknaden eller fortsätta sina studier. För de som inte alls börjar gymnasiet är sannolikheten för ett sådant utanförskap mellan 7 och 8 gånger högre än för gruppen som fullgör gymnasiestudierna. Man säger också att bland de som fullgör gymnasiestudierna är det endast en liten del (5 - 10 %) som efter fyra år vare sig studerar eller arbetar. Man säger också i rapportens kapitel 7 att utbildningskarriären avgörs redan i grundskolan. Låga betyg efter grundskolan ger dramatiskt ökad risk för självmord, narkotikamissbruk, brottslighet, beroende av ekonomiskt bistånd och tidigt föräldraskap.

IFUA säger också något om trenden för unga som inte fullgör gymnasieskolan. Bland de som var födda 1970 och inte hade gymnasiekompetens hade 70 % jobb vid 21 års ålder. 7 år senare hade denna siffra sjunkit till 30 %, vilket säger något om utvecklingen av de formella kompetenskraven på arbetsmarknaden.

¹⁷ TCO, Vägar till arbeten, TCO, 2009

¹⁸ TCO-rapport nr 2 2011

¹⁹ Socialstyrelsen, Social rapport 2010

I de olika studierna är mönstret likartat även om detaljerna skiljer sig åt. Det förefaller dock rimligt tryggt att påstå följande.

- Det finns en klar och entydig koppling mellan misslyckanden både i grundskolan och gymnasieskolan och misslyckanden på arbetsmarknaden.
- Om man ska kvantifiera så förefaller sannolikheten för utanförskap vara minst 4 gånger större bland de som misslyckas i skolan än de som lyckas. Annorlunda uttryckt, om 5 % av de som lyckas i skolan står utanför arbetsmarknaden så är motsvarande siffra för de som misslyckas i skolan 20 %.
- Detta mönster verkar accelerera och förstärkas vilket kan förklaras utifrån arbetsmarknadens allt strängare krav på formell kompetens.
- Vid sidan av utanförskapet på arbetsmarknaden uppstår för de som misslyckas i skolan en mängd andra följdproblem som leder till ökad välfärdskonsumtion och ökade samhällskostnader.

5.6 Många svaga kausalitetslänkar

Då man ska översätta detta till konkreta kalkyler uppstår några olika problem.

- Vi vet inte exakt vad som skulle kunna hända med målgruppen i projektet om inte insatser skulle ha gjorts. Vi saknar kunskap om gruppens förväntade framtida utveckling. Mera konkret, vi har ingen kontrollgrupp.
- Vi vet inte heller annat än i mycket begränsad utsträckning mer exakt och i en statistisk mening vilka effekter projektet har på vare sig kort- eller långsiktig skolframgång.
- Vi vet i än mindre grad hur detta kan tänkas slå mot framtida framgång eller misslyckanden på arbetsmarknaden.

Detta är uppgifter som man i den bästa av världar skulle kunnat få om man hade kunnat följa målgruppen under mycket lång tid och haft tillgång till en slumpmässigt vald kontrollgrupp. Detta är inte fallet.

Vad gör man då? Den erfarenhet vi har från andra sammanhang är att man får lösa detta genom att göra **ett antal rimliga och transparenta antaganden om ett antal scenarios eller förlopp** som man därefter prissätter och gör analyser av.

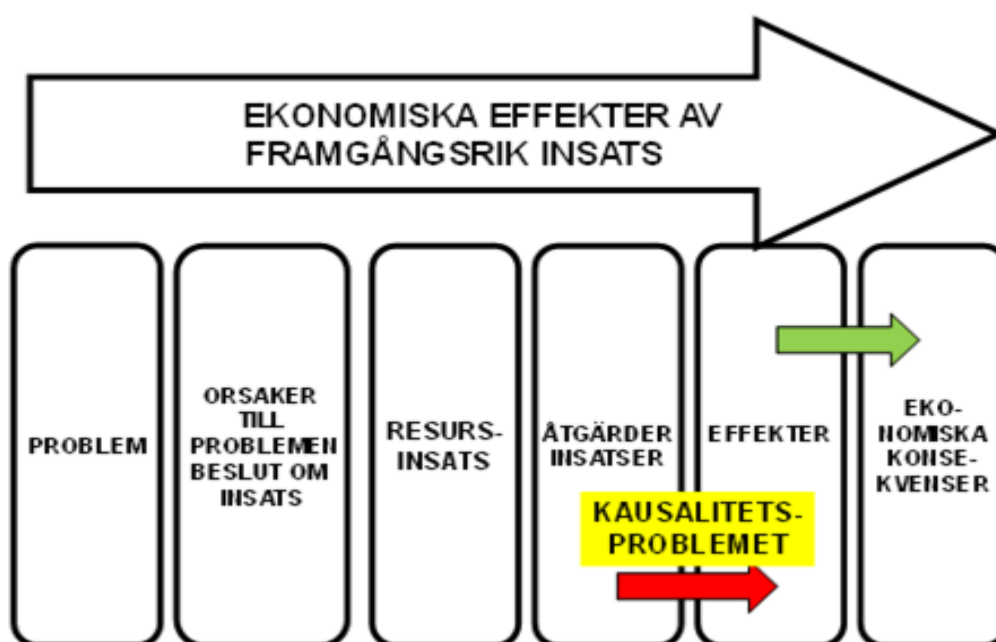
Detta kommer inte att ge oss några exakta svar om projektets socioekonomiska effekter men det kommer att ge oss rimlig uppfattning av vad prislappen är för att misslyckas – d v s icke interventionsalternativet. Det kommer också att ge oss en bild av hur duktig man behöver vara i ett projekt av detta slag för att passera ”break even” i ekonomisk mening.

6. KOSTNADEN FÖR ATT AGERA

6.1 Två grundinvesteringar – hjälpmedel och samverkan

Detta projekt handlar om att bistå elever med funktionsnedsättningar att först lyckas i skolan för att därefter lyckas ta sig in i arbetslivet. För det har man identifierat två hjälpmedel; tekniska hjälpmedel och det mer immateriella hjälpmedlet samverkan. Man skulle kunna säga att dessa två delar utgör en sorts investeringskostnad med vars hjälp man längre fram ska skapa en samhällsintäkt som uppstår indirekt i form av minskade samhällskostnader för utanförskap.

Det intressanta blir alltså att se hur höga dessa kostnader är, vilka effekter de kan tänkas ge och vad detta kan tänkas leda till rent ekonomiskt, ungefär som i figuren nedan.

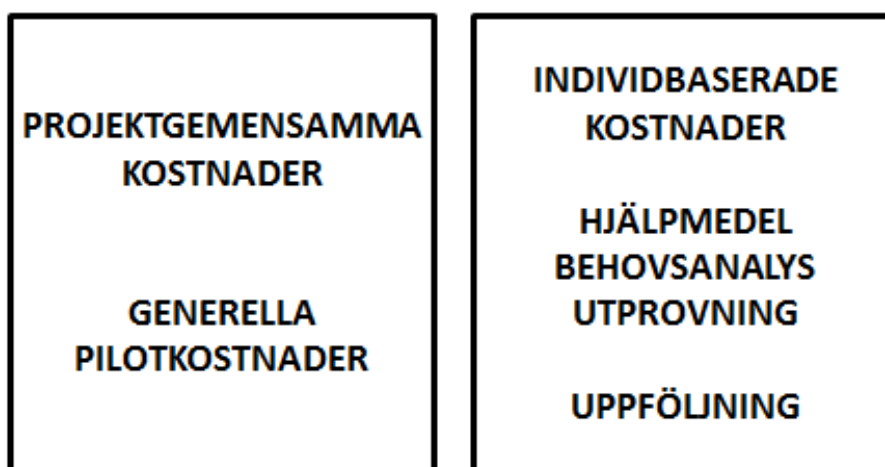
Utmaningen i detta projekt är att vi vet ganska lite om effekterna av insatsen på kort sikt och än mindre på lång sikt. Man kan tämligen väl räkna ut vad investeringskostnaderna för olika insatser innebär. Man kan också tämligen tydligt sätta prislappar på vad olika former av utanförskap kostar och därmed också ett värde på att reducera det. Däremot får vi kring effekter bygga analysen på rimliga hypoteser, antaganden och rimliga räkneexempel.

6.2 Investeringskostnader för tekniska hjälpmedel

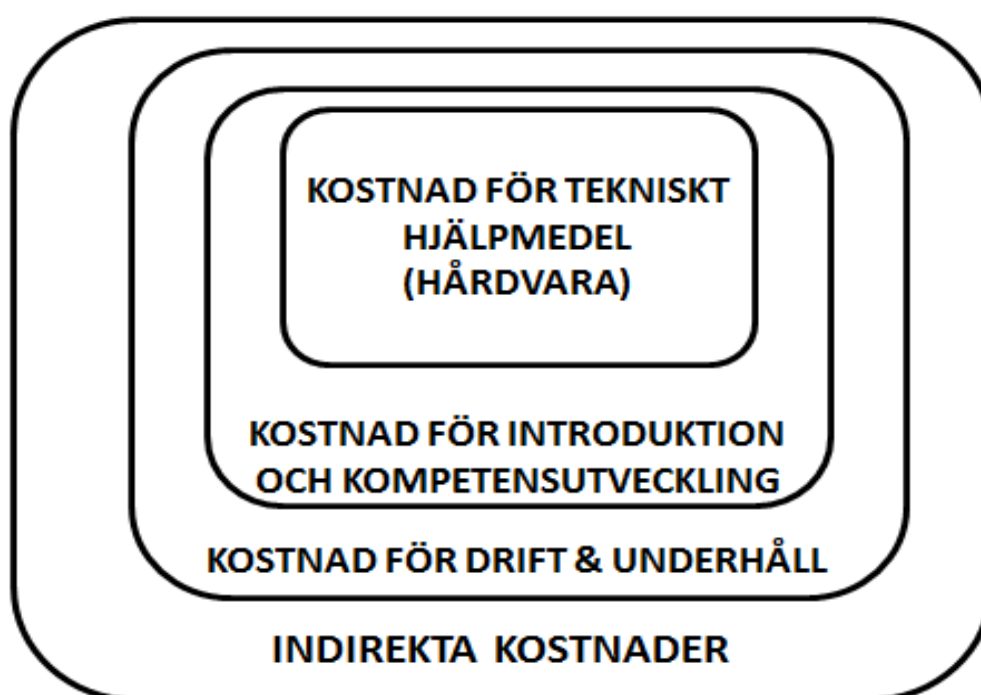
Kostnaderna för tekniska hjälpmedel kan delas upp i två delar. Den ena är projektgemensamma kostnader, d v s sådana kostnader som inte går att direkt knyta till den enskilde eleven. Det kan handla om allt från ledning av projektet, information, utbildning, marknadsföring till lärare och inte minst upptäckt och identifiering av de elever som behöver stöd. En del av dessa kostnader är dock unika just på grund av att detta är en sorts pilot- eller försöksverksamhet med utvecklings- och utvärderingskostnader. Dessa senare kostnader bör rimligtvis borträknas då man i en social investeringskalkyl ska ta ställning till vad som utgör kostnaden för en insats eftersom de i en eventuell verkställighetsfas sannolikt kommer att försvinna.

Den andra delen utgörs av kostnader som direkt går att knyta till den enskilde eleven. Dessa kostnader består i sin tur av två delar. Den ena, förmodligen den mindre delen, är de rent konkreta kostnaderna för inköp av det tekniska hjälpmedlet. Den andra delen utgörs av alla hanteringskostnader som är förknippade med detta. Allt från identifiering av elev via behovsanalys och utprovning av hjälpmedlet, ungefär som skildras i figuren nedan. Även i denna del av kostnaderna ingår en viss form av utbildning, den utbildning som är nödvändig för att få hjälpmedlet att fungera i klassrummet.

Projektkostnader

På annat vis kan man, med utgångspunkt i figuren nedan säga att kostnaden för själva hjälpmedlet är den första delkostnaden. Till detta kommer kostnader för introduktion, utbildning och kompetensutveckling för att anpassa och använda hjälpmedlet. Därtill kommer på lite sikt kostnader för långsiktig drift och underhåll. Slutligen kommer de indirekta kostnaderna. I detta ingår ”systemkostnaderna” för att hålla igång och driva hela denna verksamhet.

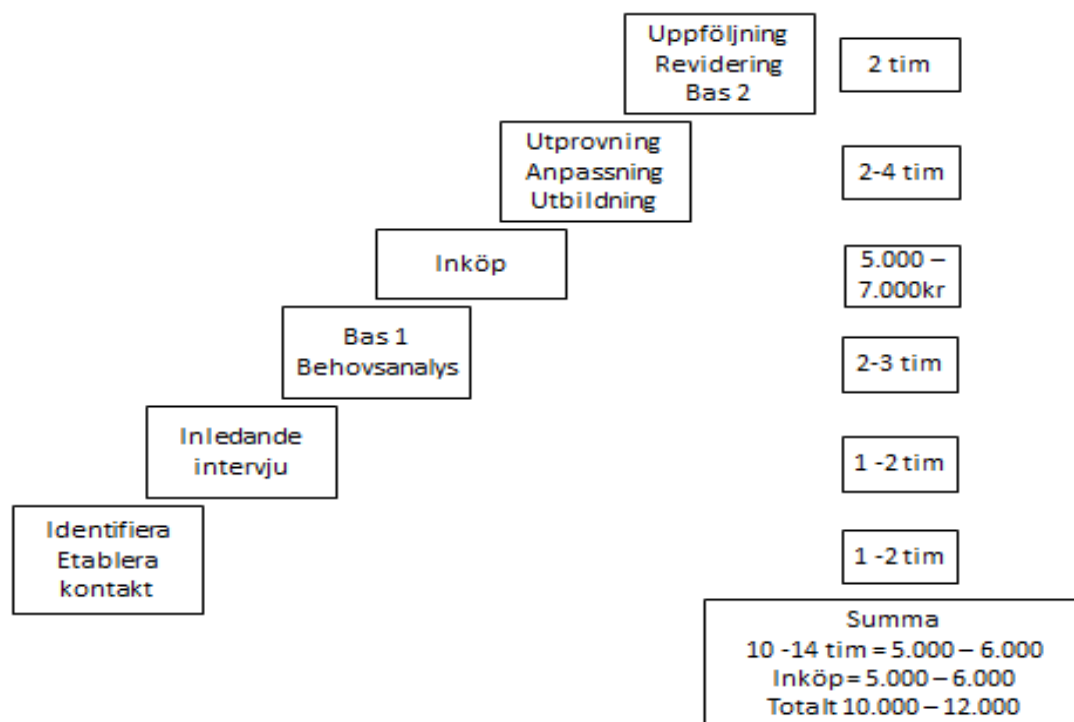

I projektet teknikstöd i skolan följde vi vad kostnaderna för detta stöd innebar på elevnivå. Vi räknade på följande vis. Vi utgick från de 10,5 Mkr som fanns för projektets lokala del och delade detta med de cirka 420²⁰ elever som fanns inrapporterade vid analystillfället. Detta ger en genomsnittskostnad per elev i projektet på cirka 25 000 kronor. Men denna kostnad inkluderar då alla de merkostnader i projektet som är en följd av att man var ett försöks-, pilot- och utvecklingsprojekt. Det är ingen orimlig tanke att 20-30 % av de totala lokala projektkostnaderna skulle kunna vara sådana kostnader. I så fall blir den genomsnittliga kostnaden per deltagande elev cirka 20 000 kronor.

Ett annat sätt är att se vilka arbetssteg som ingår i processen kring eleven och tidsätta varje sådant steg. I våra intervjuer har vi på olika vis gjort detta tillsammans med några av de intervjuade vilket illustreras i figuren nedan. Tidsåtgången avser en normalelev utan alltför stora komplikationer. Vi har här gjort antaganden om timkostnaden för insatser av IT - tekniker och arbetsterapeut som bygger på vad denna typ av tjänster kostar på en öppen marknad.

Vi finner då att den elevbundna kostnaden uppgår till 10 000 - 12.000 Skr. Till detta ska läggas kostnader av generell natur som bör utfördelas på varje elev i projekt. Detta ger en genomsnittskostnad på cirka 15.000 Skr.

²⁰ Det bör nämnas att antalet rapporterade elever i projektet förändrats under utvärderingens gång. Då slutversion av denna rapport tagits fram var det rapporterade antalet 420 stycken

I projektet Vågar till arbete ser det något annorlunda ut. Dels har man totalt sett betydligt mindre projektmedel att röra sig med än i Teknik i skolan. Dels har man arbetat på ett helt annat sätt med de tekniska hjälpmedel som köpts in. Många av dem har sådana egenskaper att de inte bara är ett individuellt hjälpmedel för den enskilde eleven utan ett hjälpmedel som kollektivt använt av klassen eller hela utbildningsgruppen. Därmed blir ett styckpris för de tekniska insatserna svårare att uppskatta. Om man utgår från de rent konkreta kostnaderna för att inhandla hjälpmedel så har dessa uppgått till cirka 1 Mkr och utfördelat på de 213 eleverna i projektet blir detta en kostnad på strax under de 5.000 vilket ligger nära den skattning görs i bilden ovan. Räknar man på den totala projektkostnaden och försöker renodla den del som avser teknikstöd från den del som avsett samverkan hamnar man i stället, med alla kringkostnader någonstans kring 10.000 - 20.000 kronor per elev- allt beroende på hur man ser på de delar av stödet som kommer mer än de 213 eleverna i projektet till del.

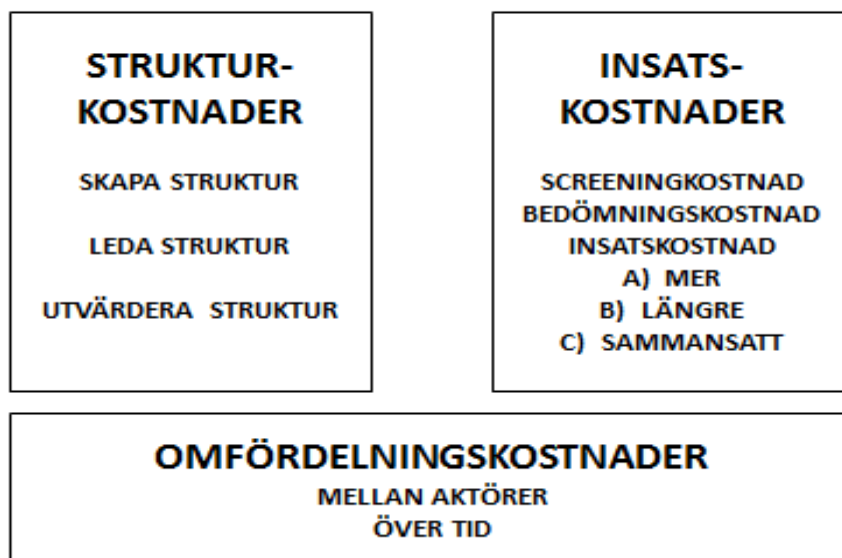
Det finns alltså en viss osäkerhet i bedömningen av vad insatsen teknikstöd kostar per elev och naturligtvis är spridningen mellan elever betydande. I de kommande kalkylerna kommer vi av försiktighetskäl (d v s vi vill inte underskatta kostnaden för insatsen) att utgå från kostnaden 21 000 kronor per deltagande elev i projektet, dvs samma kostnad som i Teknikstöd i skollan.

6.3 Investering i samverkan

Även samverkan kostar – främst i form av tid och insatser. För att en fungerande samverkan ska kunna finnas kring de elever projektet handlar om måste man bygga någon form av struktur för samverkan och denna striktur måste vidmakthållas genom ett aktivt ledningsarbete av ett eller annat slag. Till detta kommer kostnader för att utvärdera effekterna av denna samverkan – blev det vad vi hade tänkt oss.

Detta i sin tur leder till att det uppstår ett antal kostnader på individnivå för detta. Till att börja med måste man ha ett system för att hitta de elever det gäller – någon form av screeningprocess. Därefter behövs en struktur för att på olika vis bedöma elevens behov – dels kanske i form av ett skattningsinstrument (som här BAS) men kanske också en samlad allsidig bedömning i någon form av samverkansgrupp. Till detta kommer insatserna som kanske blir fler eller längre än vad de annars skulle bli och kanske mer sammansatta vilket också kräver tid.

Samverkansinvestering - kostnader

Till detta kommer en annan form av kostnader. Kostnaden för omfördelning mellan olika aktörer. Detta är ju i grund och botten inte en kostnad utan snarare än omfördelning av kostnader men de upplevs i regel av "förlorarna" som en kostnad. Kostnad för att en insats förflyttas från en aktör (skolan) till en annan (BUP). Eller kostnaden för att en insats förskjuts i tid – man tar en måttlig kostnad nu vilket påverkar årets budget, för att undvika en betydligt större kostnad längre fram.

Alla dessa kostnader är svåra att skatta och de varierar dessutom från elev till elev. Samordningsförbundet RAR i Sörmland²¹ har låtit göra en studie för att skatta dessa effekter i form av samverkanskostnader för målgrupper som har vissa likheter med de som ingår i projektet. Man finner då att kostnaderna för en samverkansprocess, naturligtvis beroende på ärendets komplexitet, varierar mellan drygt 4 000 och 17 000 kronor. Omräknat till bedömd total arbetstid för de två alternativen handlar det om mellan 8 timmar och 32 timmar per ärende. Det kan kanske låta mycket med låt oss blir mer konkreta. Vi tar en elev som har en tämligen måttlig problematik.

• Identifiering av eleven	1-2 tim
• Första träff samt eventuellt BAS	2-3 tim
• Träff samverkansgrupp 6 pers, 30 min	3 tim

²¹ Resultat av samverkan, RAR & Payoff, 2012-10-19

- Handlingsplan och kontakt med olika myndigheter 2 tim
- Uppföljning & revidering, eventuellt BAS 2 2 tim
- Summa 10- 12 tim

Till detta kommer strukturstyrkostnaderna för att skapa denna möjlighet som är all den ledningstid som går åt för att på chefsnivå skapa och leda denna typ av process. Om vi tänker oss att det krävs en ledningsfunktion med 6 personer som första under tre, två timmarsträffar ska skapa denna verksamhet och därefter under ett år träffas varje kvartal för att samverkansprocessen ska fungera. Detta ger oss en kostnad på $6 \cdot 2 \cdot 7 = 84$ timmar till en skattad timkostnad på 800 kronor d.v.s. totalt 67 200 kronor. Om vi tänker oss att denna kostnad ska fördelas ut på 50 elever blir kostnaden per elev drygt 1 300 kronor per elev.

Till detta kommer de insatser som denna process ger upphov till för eleven, vilket kan vara starkt varierande. Vi kan då se att denna typ av samverkansprocesser för den relativt okomplicerade eleven sannolikt kommer att kosta någonstans i intervallet 6 000 – 8 000 kronor. För elever med mer speciell problematik är det lätt att föreställa sig att bara beredningstegen ovan innan man kommer till insats kan komma att kosta 15 000 – 20 000 kronor eller mer.

Samverkan kostar alltså. Men tanken är att genom att ta denna kostnad ska man dels minska kostnader i framtiden och dels genom den allsidighet i bedömningen som uppstår som en följd av insatsen ska träffsäkerheten i åtgärder bli högre och därmed mera effektiv.

7. DET SOCIOEKONOMISKA PERSPEKTIVET

7.1 Att socioekonomiskt analysera utanförskap, prevention och rehabilitering

7.1.1 Begreppet socioekonomisk analys

Den socioekonomiska analysen är ett synsätt och ett knippe metoder (modeller) samt en strukturerad databank med vars hjälp man i ekonomiska termer kan beskriva, värdera och analysera samhällets kostnader för olika former av **utanförskap** för individer, grupper av individer, händelseförlopp och situationer eller populationer.

Som en följd av detta kan man beskriva och analysera värdet av **prevention och tidiga insatser** för att förhindra eller reducera utanförskap samt värdet av framgångsrik och effektiv **rehabilitering**. Detta kan ske som konsekvenser av t.ex. ett särskilt projekt eller tillfällig verksamhet, sociala företag eller som en del av ordinarie verksamhet hos någon aktör (t.ex. kommun och landsting).

7.1.2 Skillnad mot konventionella samhällsekonomiska analyser

Ibland får vi frågan om inte det socioekonomiska synsättet är exakt samma sak som att göra samhällsekonomiska kalkyler eller Cost-Benefit-analyser. I stort sett är det så. Vår modell bygger på detta synsätt. Vi följer de flesta vedertagna principerna för sådana analyser. Vi utgår från de tre stegen identifiera, kvantifiera och värdera de olika alternativ som ska ställas mot varandra. Precis som en god samhällsekonomisk kalkyl utgår vi från begreppet helhetssyn.

Det finns några skillnader. Man kan säga att vi kompletterar och vidgar den traditionella samhällsekonomiska kalkylen genom att **identifiera och fokusera på aktörsperspektivet** som vi upplever som helt centralt i allt beslutsfattande. Beslut fattas aldrig av den abstrakta aktören samhället. Beslut fattas av eller i kommuner, landsting, företag, enskilda personer osv. Beslut leder till omfördelningseffekter. Ofta finns det **vinnare och förlorare**. Därför är det för oss helt centralt att utgå från aktörsperspektivet för att kunna följa sådana effekter. Vi vill nå beslutsfattare med vår analys.

Som en följd av detta väljer vi ofta en presentationsform som är konform med de olika aktörernas vanliga beslutsunderlag. Vi presenterar ofta resultaten i form av kortsiktiga **resultaträkningar**, **långsiktiga sociala investeringsanalyser** och **finansieringsanalyser**.

Samhällsekonomiska kalkyler brukar enbart innefatta **reala kostnader och intäkter**. I sådana kalkyler är en finansiell utgift, oftast en transferering som bidrar till någons försörjning, inte en kostnad. I stället är det arbetslösheten som förorsakar försörjningsproblemet som räknas som en kostnad i form av uteblivet produktionsvärde.

Vi inkluderar oftast även **de finansiella effekterna i kalkylen** eftersom de aktörer som har ansvar för eller fattar beslut om dessa försörjningssystem är intresserade av hur en viss insats eller verksamhet påverkar behovet av framtida försörjningsstöd. Man torde stå inför en svår uppgift om man ska övertala en socialchef att han inte behöver beakta utbetalning av försörjningsstöd som en kostnad.

Vi låter i stället våra kalkyler oftast innehålla såväl de finansiella försörjningskostnaderna som de reala produktionsvärdena. Det gör att vi måste vara tydliga med vad som avses i resultaten. Ofta särredovisas de olika storheterna för att undvika dubbelräkning.

7.2 Två problem kring utanförskap kortsiktighet och stuprörsagerande

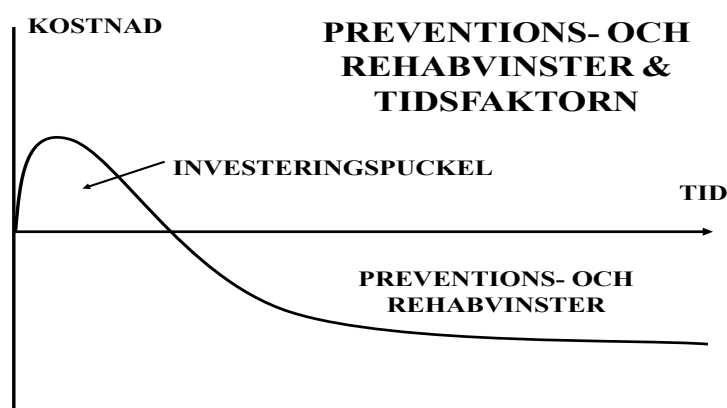
7.2.1 Bristen på långsiktighet

“In the long run we are all dead”.

Ofta fattar man i offentliga myndigheter beslut kring olika insatser utifrån den traditionella ettårsbudgetens perspektiv, men insatser kring Johan liksom effekter av långtidsarbetslöshet har i regel ett flerårigt perspektiv.

Om vi med stöd av bilden nedan tänker mer långsiktigt, ser vi att en insats kring Johan på goda grunder kan betraktas som en social investering. Intäkten, om vi lyckas, utgörs av Johans framtida produktionsförmåga och alla de välfärdskostnader som inte uppstår till följd av att vi lyckats bryta hans utanförskap.

Är 500 000 kr ur detta perspektiv en stor kostnad? Det beror på alternativen. Tidigare studier visar ofta att ett tämligen måttligt, livslångt, utanförskap kostar cirka 10 – 15 Mkr. Tanken med ett socialt investeringsperspektiv (som med alla investeringar) är att man kortsiktigt tar en säker men begränsad kostnad för att i framtiden få större, men idag osäkra, intäkter.

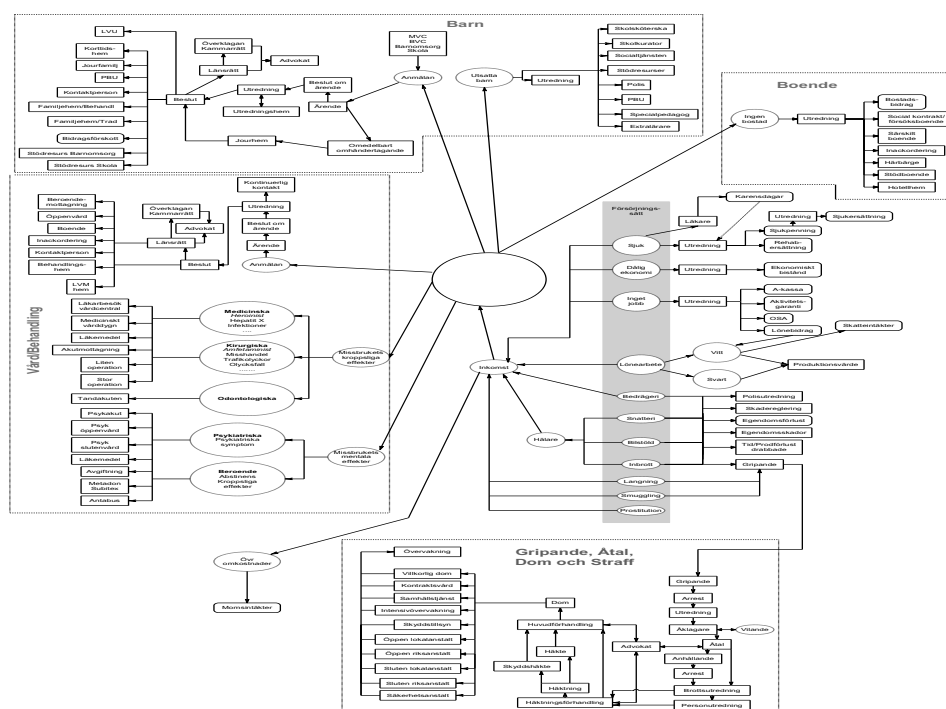
Med våra tidigare resultat i ryggen vågar vi tro att en kortsiktig investeringskostnad på 0.5 Mkr i bästa fall kan leda till en långsiktig intäktsström på runt 10 - 15 Mkr. Men kan vi vara säkra på att den planerade insatsen ger den önskade effekten då? Naturligtvis inte. Så är det med alla investeringar; intäktssidan kommer i framtiden och den är osäker, oavsett om vi talar om Johan eller maskiner, fabriker, vägar etc. Om vi tänker på några av samhällets stora satsningar i infrastruktur de senaste åren såsom tunneln genom Hallandsåsen, Öresundsbron, förbifart Stockholm eller Botniabanan så är detta exempel på beslut där investeringskalkylen i förväg och utfallet i efterhand inte alltid, för att uttrycka sig milt, harmonierat med varandra.

7.2.2 Den komplexa kartan och bristen på helhetssyn

Marginalisering och utanförskap är ett komplext fenomen som samtidig sker i många olika dimensioner och där synliga symptom och underliggande orsaker i regel är inflettade i varandra på ett stundtals svårgenomskådligt vis.

Ofta har många olika aktörer och professioner varit involverade i människors resa mot utanförskap. I regel utan att samverka med varandra på ett mer systematiskt vis. De insatser som görs uppfattas ofta som fragmenterade. Det är inte ovanligt att de som berörs känner sig överkörda och föga lyssnade på. Man skulle kunna säga att få ser helheten i den enskildes situation. Det är inte ovanligt att människor som marginaliserats har haft kontakt med 20, 30, 40 eller fler olika personer. Alla med olika perspektiv på och kunskap om deras problem. Det som för den ene är ett ordningsproblem i skolan är för den andre en neuropsykiatrisk problematik. Det som uppfattas som ett missbruksproblem på ett ställe ser hos en annan aktör ut som övergrepp och misshandel. Polisen ser kriminalitet och bostadsföretaget störning och uteblivna hyror. Få har kunskap om eller ser helheten i dessa människors liv.

Det första steget för att kunna beräkna effekterna av utanförskapet är alltså att skapa sig en bild av det totala effektpanorama som uppstår. I figuren nedan illustrerar vi principiellt hur den bild ser ut som utgör grunden för kalkylmodellen i denna rapport.

7.2.3 Konsekvenserna - osynlighet och ansvarslöshet

Kostnaderna för det utanförskap som vi här diskuterar är alltså betydande och det finns heller inga tecken på att det kommer att förändras till det bättre av sig själv. Då måste man fråga sig; **Varför**

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

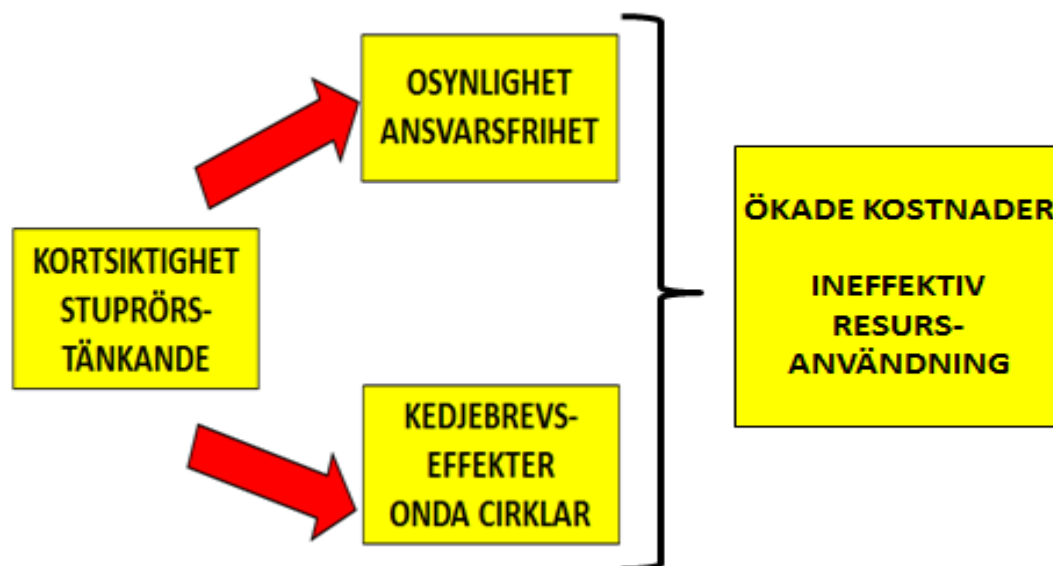
2014-06-15

tillåts detta mänskliga och ekonomiska resursslöseri att pågå år efter år? Det är ju trots allt så att i grund och botten vill de flesta att en positiv förändring ska kunna ske. Det finns rikligt med kloka och kompetenta människor med stort engagemang och goda avsikter i våra offentliga system. Om vi utgår från att det är så, hittar man inte primärt orsakerna till sakernas tillstånd som enskilda och personliga tillkortakommanden, man måste leta felen på strukturnivå. Vi har ovan pekat på **stuprörproblematiken och kortsiktigheten** som två centrala och strukturella förklaringar. Dessa två mekanismer både bidrar till utanförskapets uppkomst och försvårar dess reducering. Och de ligger djupt inbäddade i vårt sätt att bygga upp, styra, leda och utvärdera offentlig verksamhet.

I såväl tidigare studier som under arbetet med denna utvärdering har vi mött fyra ständigt återkommande följdkonsekvenser av dessa strukturproblem, som delvis ensamma men framförallt tillsammans ger en förklaring till frågeställningen ovan.

- **Osynligheten.** Utanförskapets effekter är för de flesta beslutsfattare kraftigt underskattade eller osynliga eftersom de inte syns i våra budget- och uppföljningssystem. Detta gäller i all synnerhet de långsiktiga effekterna.
- **Ansvarsfriheten.** Ingen enskild beslutsfattare ansvarar för dessa kostnader utan ansvarar enbart för kortsiktiga aspekter och fragment av denna totalkostnad. Detta har att göra med frågor som styrsystem, uppföljningssystem och organisationsstruktur.
- **Onda cirklar.** Kortsiktigheten och stuprörstänkandet gör att då vi inom ett delsystem, kanske skolan spar pengar ett år i ett annat delsystem kanske socialtjänsten eller socialförsäkringssystemet får vi ökade kostnader bara något år senare. Effekter läcker mellan olika delar av våra system och över tid, vilket gör att de samlade kostnaderna för detta tenderar att öka. Kortsiktiga åtgärder (t.ex. i form av förebyggande insatser) för att få en budget i balans leder till långsiktiga kostnader som några år senare spräcker samma budget eller andras budget.
- **Kedjebrevs effekten.** Alla beslutsfattare försöker inom ramen för sitt uppdrag nå de mål de anvisats och hålla den budget man tilldelats. Alla beslutsfattare gör så gott de kan inom denna ram och fattar mängder med beslut (de små beslutens tyranni) som på kort sikt är positiva för den egna verksamheten. Men beslut som på lång sikt kan leda till stora oönskade konsekvenser och kostnader för samhället i stort.

Sammanfattningsvis så ser det ut som att två mekanismer i vårt sätt att organisera och leda offentlig verksamhet bidrar till och förstärker utanförskapet; kortsiktighet och stuprörstänkande. Dessa två grundläggande premisser återfinns i våra organisationsstrukturer, våra resursfördelningssystem, våra ersättningssystem och våra styr-, informations- och uppföljningssystem. Detta inte bara bidrar till uppkomsten av utanförskap, det förstärker det och det försvårar såväl goda och tidiga insatser som framgångsrika rehabiliteringsprocesser.

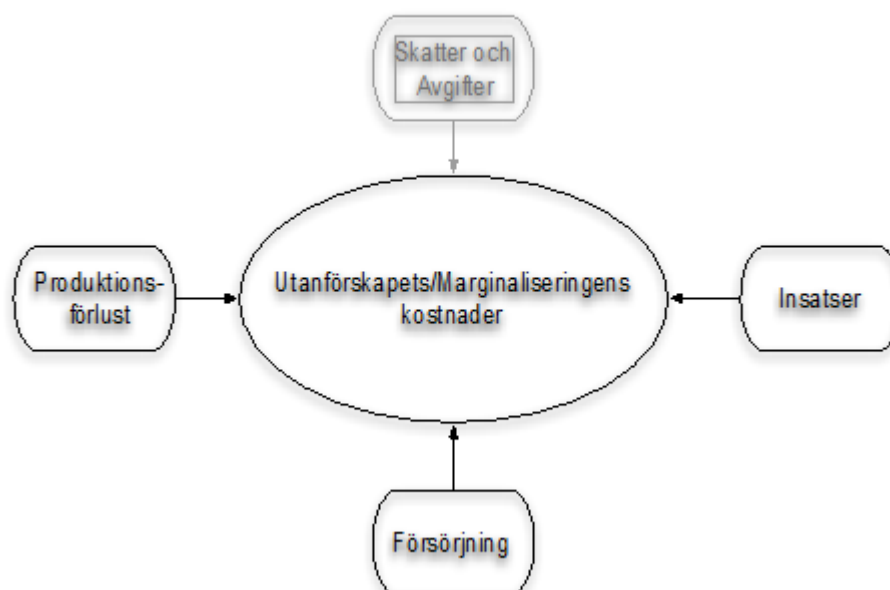
Detta i sin tur leder till att utanförskapets effekter i stora och väsentliga stycken blir osynliga för de som har att fatta beslut kring dessa frågor. Man har helt enkelt inte informationssystem som ger relevant och korrekt information om utanförskapets ekonomiska effekter. Vidare leder detta till att ingen enskild aktör har ansvar ur ett långsiktigt helhetsperspektiv. Ett förhållande som lätt leder till ett svartepetterspel kring svåra frågor.

Dessa båda betingelser i sin tur leder till att dyra och onödiga kedjebrevs effekter och att kostsamma självförstärkande onda cirklar uppstår. En konsekvens av detta är att enskilda människor far illa. En annan konsekvens är att det blir dyrt, oerhört dyrt, och leder till en ineffektiv resursanvändning i vår gemensamma sektor. Ett förhållande som få eller inga önskar.

7.3 Olika typer av effekter och kostnader

Frågan blir då; Vilka är komponenterna i denna kostnadsmassa för utanförskap? Vilka kostnader uppstår? Vilka är helt nya och vilka ökar eller möjligtvis minskar till följd av utanförskap? Kostnaderna kring en individ som hamnar i utanförskap består av följande delar:

Utanförskapets olika kostnader

- Det förlorade produktionsvärdet. Detta uppstår till följd av att människor som skulle kunna arbeta (helt eller delvis) inte tas i anspråk och deras bidrag till folkhushållet (det som ibland kallas deras BNP-bidrag) därmed uteblir. Denna kostnad brukar beräknas som den lönekostnad en arbetsgivare är beredd att betala för att anställa den person det gäller.

I våra kalkyler använder vi – utifrån en försiktighetsprincip - regelmässigt en mycket låg lönekostnad – för unga ofta en månadslön kring 17 000 kronor – som utgångspunkt för kalkylen. Till detta kommer arbetsgivarens så kallade lönekostnadspåslag som tillsammans med lönen utgör den totala lönekostnaden.

- Kostnader för olika insatser i form av prevention, vård eller rehabilitering som riktas mot den person det gäller. Det kan vara allt från läs- och skrivstöd för dyslektiker i skolan till avgiftning och missbruksvård för unga missbrukare.

I våra kalkylmodeller beaktar vi normalt mellan 150 och 250 variabler som vi identifierat, kvantifierat och prissatt och som fångar ett brett panorama av olika insatser som kan bli aktuella kring den grupp som marginaliserats.

- Den tredje gruppen av kostnader uppstår för att marginaliserade människor ofta inte kan försörja sig själva eller sitt hushåll. Det kan handla om allt från sjukpenning, via aktivitetsersättning eller ekonomiskt bistånd till A-kassa och sjukersättning.

Dessa kostnader brukar kallas finansiella kostnader eller transfereringar och anses normalt sett inte höra hemma i en samhällsekonomisk kalkyl. Vi väljer ofta att även redovisa dessa kostnader för marginalisering, men att särskilja dem från de s.k. reala kostnaderna – d v s produktionsbortfallet och kostnaderna för olika insatser.

- Den fjärde gruppen är de uteblivna skatter och avgifter som uppstår som en följd av ett utanförskap. Även dessa utgör en finansiell kostnad eller transferering. Till skillnad från försörjningskostnaderna redovisar vi endast sällan dessa typer av finansiella effekter trots att de i olika offentliga aktörernas beslutsfattande spelar en stor roll inte minst då det gäller omfördelning av kostnadsansvar mellan stat, kommun och landsting kring olika frågor.

7.4 Utanförskapets acceleratorer - kostnaderna växer över tid

För en betydande grupp av människor i utanförskap, i all synnerhet om de är unga, tenderar situationen tämligen snabbt att bli kronisk. Marginaliseringen cementeras – något vi sett i en lång rad preventions- eller rehabiliteringsprojekt. Detta leder ofta till följande effekter.

Den första är att många personer utvecklar följdproblem. Detta sker antingen som en direkt följd av marginaliseringen eller därför att marginaliseringen har fungerat som en utlösare av latent problem. Det kan handla om allt från mildare form av psykisk ohälsa, att man utvecklar olika former av asocialt (eller normbrytande) beteende, tröstätande med övervikt som följd, sömnrubbingar, sviktande självkänsla till missbruk i en eller annan form. På sikt finns det en betydande risk för ökade behov av insatser. Vi brukar kalla detta **marginaliseringens triggerfunktion**.

Triggereffekten kan ha många olika uttrycksformer sålunda kan arbetslöshet utlösa allt från skilsmässa till missbruk och psykiska sjukdomar. Arbetslösheten gräver ur självkänslan och leder till allt från ilska och vanmakt till tröstätande och tröstkonsumtion. Arbetslösheten kan också förstärka segregationseffekter och bidra till en allt svagare språkanknytning för nyanlända invandrare.

Den andra effekten är att detta tenderar att accelerera. Ju längre man är marginaliserad desto svagare blir självkänslan och förmågan att ta hand om sig själv. Man skulle nästan kunna prata om en sorts inlärld hjälplöshet²². Vi har i flera studier²³ sett att ju längre man är till föremål för olika offentliga insatser, desto större tycks behovet av dessa insatser blir. Vi brukar kalla detta för **marginaliseringsaccelerationen**.

Av dessa exempel ser vi att effekterna av utanförskap inte bara ökar över tid. De leder också till effekter i helt nya dimensioner. Det som börjar som ett ekonomiskt försörjningsproblem kan gå vidare och förvandlas till ett socialt problem, ett medicinskt problem eller ett problem för de rättsvårdande myndigheterna. Det blir negativa effekter, de förvärras och de byter skepnad - **utanförskapets negativa synergieffekter**.

Den tredje effekten är vad vi brukar kallar **marginaliseringens kedjebrevs ekonomi**. Uteblivet föräldrastöd, eller segregerat bostadsbyggande kan skapa sociala effekter som därefter får finansieras av andra aktörer i våra välfärdssystem. Dåligt utbyggd elevhälsa kan senare leda till kostnader för ekonomiskt bistånd. Segregerade bostadsområden kan leda högre ohälsotal och stora kostnader för försäkringskassan eller stora kostnader för rättsväsendet till följd av kriminalitet och vandalism. Man skulle kunna säga att stundtals leder uteblivna, ofta små och enkla, tidiga insatser som är tämligen effektiva och billiga till stora, dyra och i värsta fall permanenta kostnader längre fram i livet.

²² Riviere, Meningen var ju att hjälpa människorna, inte att ta ifrån dem ansvaret, Akademeja, 1993

²³ En förteckning över dessa studier finns sist i rapporten

Det kan handla om hur uteblivna insatser, t.ex. i form av generella föräldrastödsinsatser eller öppna förskolor, bidrar till att vissa barn kräver extra insatser för att fungera i förskolan och därefter i skolan. Men eftersom insatserna sällan räcker leder detta till att de i tidig vuxenålder blir ett ärende för socialtjänsten och därefter kanske primärvård och psykiatri. Inte sällan blir de sedan stamkunder även hos arbetsförmedling och försäkringskassan och vissa ramlar in i missbruk och kriminalitet.

För varje steg i denna kedja ändrar problemet i viss mån karaktär – varje aktör definierar problemet utifrån sin kompetens och sitt uppdrag. Det som kanske börjar som ett inlärningsproblem byter skepnad och blir ett socialt problem som övergår till ett försörjningsproblem för att förvandlas till ett psykiatriskt vårdproblem för att därefter blir ett rättsligt problem och sedan sluta som ett missbruksproblem.

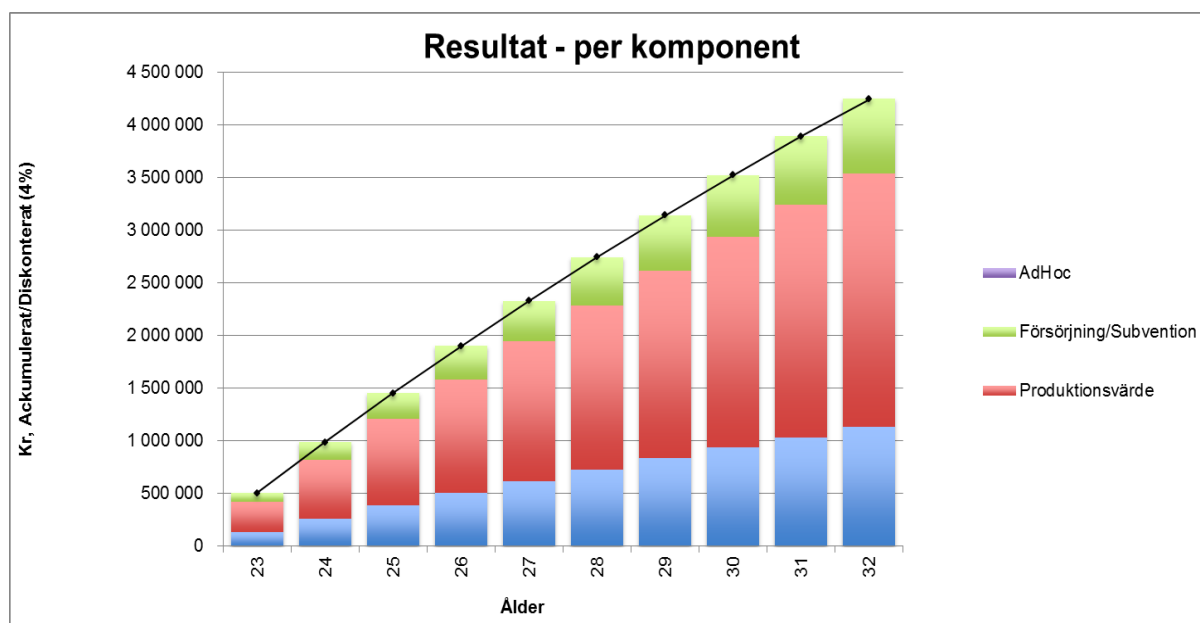
En viktig poäng kring denna bild är att varje enskild aktör gör så gott man kan, i regel har god kompetens och god vilja inom sitt ansvarsområde. Ändå blir totalbilden både ogynnsam för den enskilde och kostsam för samhället. Kedjebrevs effekten innebär alltså:

- För varje steg förändras i viss mån problemet art eller beskrivningen av det.
- För varje steg tenderar kostnaderna att öka.
- Ingen enskild aktör ser mönstret eller hela kedjan.
- Ingen enskild aktör har långsiktighet som uppdrag.

På individuell nivå finns det alltså kring utanförskapet ett antal kostnadsdrivande mekanismer som gör att marginaliseringens kostnader tenderar att växa över tid. Tillsammans fungerar de som utanförskapets förstärkare eller acceleratorer. Låt oss bli mer konkreta och illustrera med exempel. Sara är en ung kvinna som till följd av sin kognitiva funktionsnedsättning får både stora svårigheter med sitt skolarbete, men också till följd av att detta påverka hennes självkänsla utvecklar en begynnande psykisk ohälsa och börjar umgås i ”fel kretsar”. Låt oss titta på tre enkla scenarier som en följd av detta.

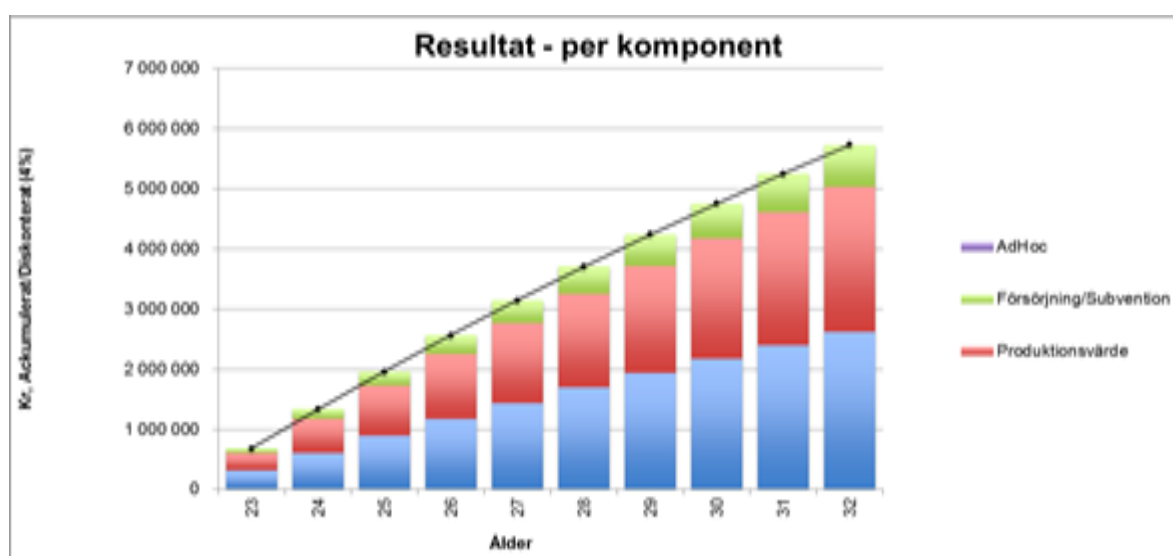
I första steget antar vi att det skolmisslyckande som följer på detta ”endast” leder till att hon **inte kommer i arbetslivet**. Hon utvecklar inga egentliga sidoproblem. I diagramet nedan ser vi att under en tioårsperiod leder detta till en samhällskostnad på drygt 4 Mkr. De kommunala kostnaderna för försörjning uppgår till drygt 700 000.

Diagram 7.1; de socioekonomiska effekterna av att under tio årstid hamna utanför arbetsmarknaden - inga sidopproblem uppstår

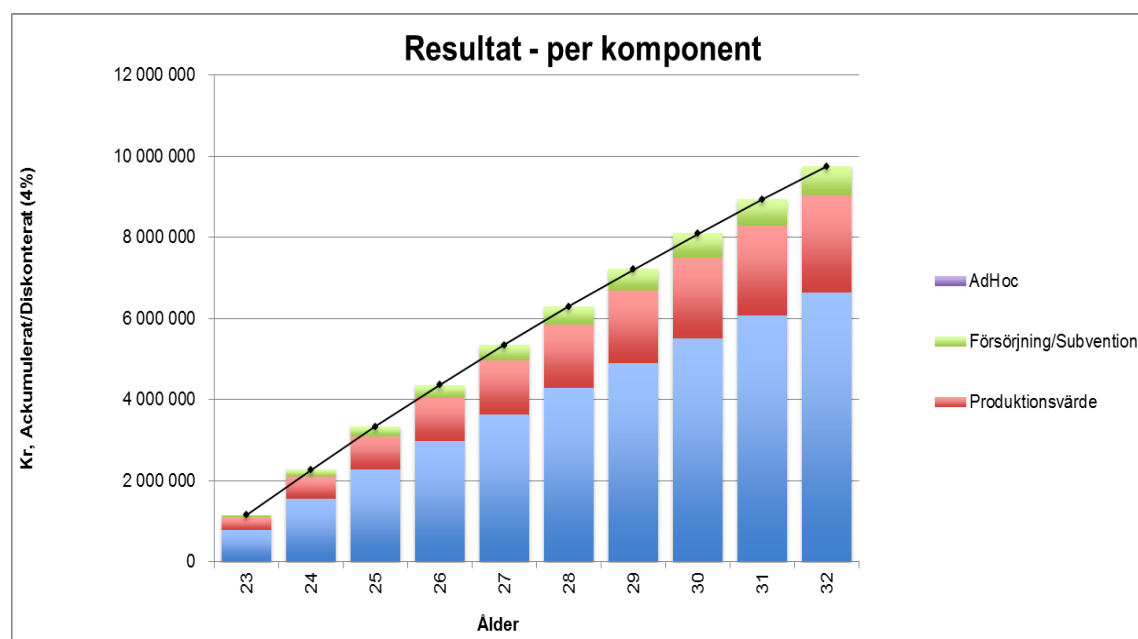
Men låt oss i stället anta att detta utanförskap fungerar som en **trigger** på hennes **psykiska ohälsa**, på det sätt vi ovan beskrivit. I diagrammet nedan ser vi effekterna av detta att de totala kostnaderna under en tioårsperiod ökat till nästan 6 Mkr. Hela ökningen är en följd av alla de olika insatser som måste göras från samhällets sida kring hennes psykiska ohälsa främst från kommunens och landstingets sida. De reala kostnaderna ökar från cirka 1.2 Mkr i det föregående fallet till cirka 2.6 Mkr.

Diagram 7.2; de socioekonomiska effekterna av att under tio årstid hamna utanför arbetsmarknaden – detta utlöser måttlig psykisk ohälsa - triggereffekten

Men låt oss vidare anta att det inte slutar här. Man kan tänka sig att till följd av den **kedjebrevs effekt** vi ovan beskrivit övergår denna psykiska ohälsa, om den inte möts av rätt behandling, i att Sara självmedicinerar först med alkohol och därefter narkotika-. Om detta leder till att hon utvecklas till en **blandmissbrukare** stiger kostnaderna dramatiskt. I diagrammet nedan ser vi att för den tänkta tioårsperioden uppgår de totalt till nästan 10 Mkr. Av dessa utgör 6.6 Mkr reala kostnader för olika offentliga aktörer som uppstår till följd av Saras missbruk.

Diagram 7.3; de socioekonomiska effekterna av att under tio årstid hamna utanför arbetsmarknaden – detta utlöser först måttlig psykisk ohälsa därefter missbruk - kedjebrevseffekten

Det finns sålunda goda skäl, inte bara mänskliga och etiska utan också strikt ekonomiska, att tidigt fånga upp unga människor som befinner sig på det sluttande planet, för att motverka deras resa in i ett ännu mer fördjupat utanförskap.

7.5 Identifiera, kvantifiera och prissätt effekterna

Vad vi gör i denna studie för att få fram utanförskapets kostnader är att vi tar de tre steg man brukar ta då man genomför samhällsekonomiska analyser;

- Vi identifierar med hjälp av **nätverkskartan** ovan utanförskapets alla olika effekter.
- Därefter **kvantifierar** vi alla dessa effekter.
- Slutligen **prissätter** vi detta. För att kunna göra detta måste vi skaffa oss en bild av priset på alla de olika insatser och effekter som kan bli aktuella till följd av det fenomen vi studerar. Nedan visar vi ett utdrag ur en sådan prislista som utgör underlaget för denna studie.

Tabell;7.1 Utdrag ur prislista för olika välfärdsinsatser

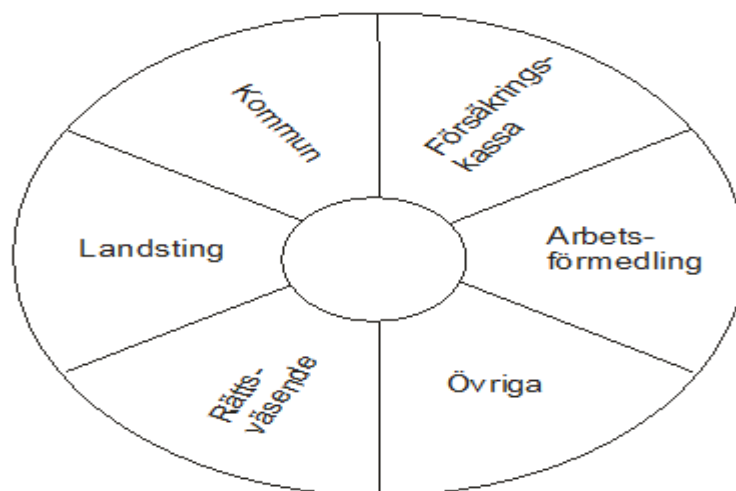
Kedja	Aktör	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Akassa	Månad	13000	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Aktivitetsstöd	Månad	6700	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Utredning Af	Tillfälle	30000	1
Boende	Försäkringskassan	Fk	Bostadsbidrag	Månad	2500	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukpenning 100%	Månad	13000	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Utredning Fk	Tillfälle	45000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Arbetssträning	Månad	9000	1
Barn	Kommunen	Socialtjänsten	BarnUtredKom	Tillfälle	42000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Behandlingshem	Månad	60000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Funktionsbedömning	Tillfälle	3000	1
Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Försörjningsstöd	Månad	7500	0
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Rehabplan	Tillfälle	3000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Sysselsättningsprojekt	Månad	5000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning	Tillfälle	5000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning boende	Tillfälle	2000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Omhändertagande	Tillfälle	20000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Soc	Tillfälle	10000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Öppenvård	Månad	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Akuttmottagning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Lätt	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Medel	Tillfälle	20000	1
Barn	Landsting	BUP	Terapi	Månad	2000	1
Barn	Landsting	BUP	Utredning BUP	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Läkarbesök	Tillfälle	1500	1
Medicinering	Landsting	Primärvård	Medicin Primv	Månad	1000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Sköterskebesök	Tillfälle	800	1
Medicinering	Landsting	Psykiatri	Medicin Psyk	Månad	1000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykakut	Tillfälle	4000	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Psykiatrisk öppenvård	Tillfälle	1500	1
Psykvård	Landsting	Psykiatri	Utredning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Läkarbesök	Tillfälle	2000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård lätt	Tillfälle	4000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård tung	Tillfälle	8000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Inkassoärend	Tillfälle	500	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Utredning Kf	Tillfälle	5000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Polisen	Polisingr	Tillfälle	4000	1
Brott och Straff	Övriga	Allmänhet	InbrottKostnAllm	Tillfälle	2000	1
Brott och Straff	Övriga	Försäkringsbolag	InbrottSkadaReglÖvr	Tillfälle	14000	1
Försörjning	Övriga	Föräldrar	Bidrag	Månad	3000	0

Detta har vi byggt samman i den kalkylmodell vi tagit fram för denna studie och som bygger på mer än 30 års arbete med denna typ av frågor. I den fullständiga prislistan ingår cirka 200 – 300 variabler omfattande ett tiotal stora samhällsaktörer.

7.6 Fördela kostnaderna på olika samhällsaktörer

Men detta räcker inte. I traditionella samhällsekonomiska kalkyler brukar man nöja sig med att beskriva vilka effekter som uppstår för samhället i stort. Men detta är inte alltid ett relevant svar för en enskild aktör i samhället som kommun, försäkringskassa eller polis som kanske är mer intresserad av att få veta hur det påverkar just den egna verksamheten. Därför delar vi upp kostnaderna på sex olika samhällssegment illustrerade i figuren nedan.

KOSTNADERNAS FÖRDELNING PÅ SAMHÄLLSSEKTORER

Några av dessa segment är också tydliga organisationer såsom kommun eller arbetsförmedling. Andra består av flera olika delsegment såsom rättsväsendet som består av bl.a. polis, åklagarväsende, domstolsväsende och kriminalvård. I kategorin övriga ryms bl.a. företag, allmänhet, familj, CSN, kronofogdemyndigheten etc.

7.7 Några bärande principer

7.7.1 Försiktighetsprincipen

Vi har under den tid vi arbetat med dessa frågor etablerat ett antal bärande principer för vårt arbete. Den första av dessa är att **alltid ligga i underkant i våra beräkningar - försiktighetsprincipen**. Vi ligger i underkant då vi beräknar utanförskapets kostnader och vi underskattar effekterna av en preventiv eller rehabiliterande insats.

Den andra principen är att **ta bort sådant som i och för sig kanske är viktigt men som kan vara diskutabelt eller svårt att mäta i kalkylen**. Vi tar sällan med generations- eller indirekta familjeeffekter som i regel är en stor del i utanförskapets kostnader. Det är ofta för svårt och diffust att mäta. Fenomen som otrygghet, lidande, för tidig död, effekter av prostitution och psykisk misshandel avstår vi i regel från att ha med. Det stöter på både etiska och praktiska svårigheter att ha med denna typ av effekter i en kalkyl. Likaså avstår vi i regel från att ha med fenomen som väktare i butiker, svinn, säkerhetsdörrar i lägenheter eller larmsystem som privatpersoner skaffar för att skydda sig från inbrott även om detta är något enklare att mäta.

En tredje viktig princip är att förse våra analyser med en **känslighetsdel – en riskkalkyl** kring en insats eftersom osäkerheten kring effekter av olika insatser är så stor. Vad händer om vi bara är hälften så bra? Vad händer om det blir ett katastrofresultat? Detta är ett sätt att undvika fällan att överdriva positiva effekter av en insats.

Man kan också vända på steken och ställa frågan; Hur bra måste vi vara för att detta ska gå ihop socioekonomiskt, på 5 år, på 20 år eller på längre sikt. En tredje variant är att ställa sig frågan; Om vi bara lyckas med en enda av våra klienter/deltagare – vilka socioekonomiska effekter uppstår då. Dessa olika modeller svarar an dels på försiktighetsprincipen men också på **genomskinlighets- eller transparensprincipen**. En läsare ska kunna förstå och kritiskt granska hur vi fått fram våra resultat.

En fjärde viktig ansats är att vara medveten om att resultaten handlar om **storleksordningar och inte exakta resultat**, oavsett hur ambitiösa vi är. Området är för komplext för att göra anspråk på att ha den exakta sanningen. Det är bättre att ha en bild av storleksordningar kring kostnader och intäkter (och vara medveten om att det är just detta) än att inte ha någon aning alls eller bara gissa och tycka. Vi gör alltså på intet vis några anspråk på att sitta på en Sanning med stort S, inte ens att vi någonsin kommer att komma fram till sanningen. Detta är ett synsätt och en metod för att steg för steg komma något närmare sanningen.

7.7.2 *Det svåråmätbara*

En del av den ovan presenterade försiktighetsprincipen är att i våra kalkyler här inte ta med faktorer och effekter som i sig kan anses vara viktiga men som trots detta är svåra att prissätta eller där metoderna att prissätta kan anses vara tveksamma eller rentav tvivelaktiga av praktiska (t.ex. otrygghet) eller etiska (t.ex. värdet av för tidig död) skäl.

Sådana faktorer brukar ibland kallas ”svåråmätbara” (på engelska intangibles). Inom näringslivets tjänstesektor brukar sådana faktorer tillmätas stor betydelse då ett företag ska värderas. De kallas då immateriella tillgångar. Exempel på detta är varumärke, patent, kompetens, goodwill och andra icke materiella tillgångar.

Alla dessa är naturligtvis faktorer av stor betydelse då utanförskapets effekter ska värderas. Det finns också kring de flesta av dessa faktorer metoder inom nationalekonomi för att värdera dem. Dock kan många av dessa diskuteras och även ifrågasättas bl.a. ur ett etiskt perspektiv.

Vi har därför genomgående valt att lyfta ut dessa faktorer ur vår kalkyl för att inte riskera att hamna i diskussioner kring sådana frågor som kan avleda fokus från studiens huvudlinje – de direkt mätbara effekterna av utanförskapet. En konsekvens av detta är att de resultat och de värden vi får kring utanförskapets effekter därmed blir mindre än de totala effekterna om även dessa svåråmätbara faktorer skulle medräknas. **Vi underskattar som en följd av detta, och den ovan redovisade försiktighetsprincipen, i våra kalkyler systematiskt de ekonomiska effekterna utanförskap som vi här redovisar.**

8. DE SOCIOEKONOMISKA EFFEKTERNA – OM VI INGET GÖR

8.1 Utanförskap inte ett digitalt begrepp

8.1.1 Inledning

Vi har här definierat utanförskapet i samhället med utgångspunkt i arbetsmarknaden. Man talar stundtals om detta som utestängning eller misslyckanden på arbetsmarknaden. Vi tycker dock, vilket vi diskuterat tidigare att begreppet misslyckanden på arbetsmarknaden är otympligt och alltför schablonmässigt. Det är precis som själva utanförskapsbegreppet liksom kostnaderna för utanförskapet alltför digitalt. Man är med eller inte. Ett eller noll.

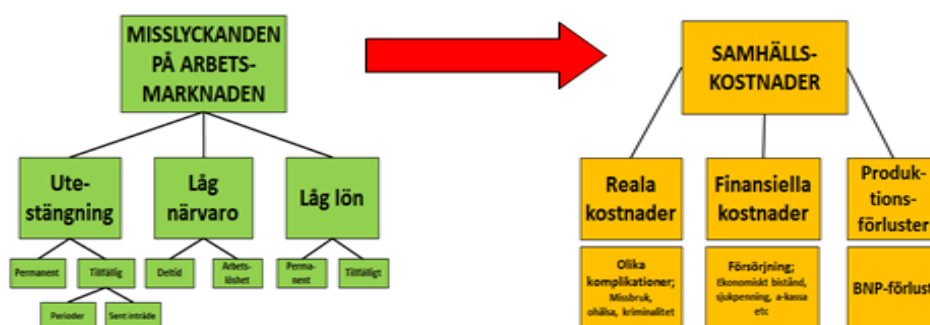
Men utanförskap och misslyckanden på arbetsmarknaden innehåller så många olika nyanser. I dess mest tydliga form handlar det om att vara helt utestängd från arbetsmarknaden – permanent eller tillfälligt. Den tillfälliga utestängningen kan handla både perioder av utestängning senare i livet eller om ett sent inträde i unga år till följd av t.ex. svaga skolresultat eller försenad skolgång.

Svaga skolresultat kan också leda till att man får en anställning under den egentliga kompetensnivån med lägre lön som följd. Privatekonomiskt leder detta till lägre livsinkomst och samhällsekonomiskt innebär det BNP-förluster genom att det aktuella humankapitalet inte kan utnyttjas fullt ut. Detta förhållande kan vara tillfälligt eller permanent under hela yrkeslivet.

8.1.2 Utanförskapspanoramat

Med andra ord är misslyckanden på arbetsmarknaden ett helt panorama av mönster. Från tämligen små och hanterbara effekter till det totala, livslånga utanförskapet med ett antal svåra följdkomplikationer av olika slag.

Och beroende på hur bilden ser ut så kommer kostnaderna att variera starkt. Först och främst handlar det om nivån på kostnaderna som kan variera från några tiotals- eller hundratusentals kronor till tiotals miljoner. Vidare handlar det om kostnadernas huvudsakliga fördelning. Vad är produktionsförluster, vad är finansiella kostnader (t.ex. skatteförluster och försörjningskostnader) och vad är kostnader för olika former av insatser (reala kostnader). Slutligen handlar det om vem som drabbas av dessa kostnader, den enskilde, samhället i stort eller någon av samhällets olika aktörer.

Kostnaderna för utanförskapet kommer alltså att variera starkt – både i omfattning och i fördelning - beroende på utanförskapets svårighet, varaktighet och orsaker. Låt oss därför steg för steg fördjupa och nyansera bilden av dessa kostnader.

8.1.3 De kortsiktiga och enkla prislapparna

Då en människa hamnar i utanförskap, här alltså definierat som att man inte kan försörja sig med eget arbete på en arbetsmarknad, inträffar två typer av effekter. Den ena är att samhället tappar i produktionsvärde, det uppstår en sorts BNP-förlust till följd av den enskilde med arbete inte bidrar till folkhushållet. Detta är vad vi kallar en real kostnad. Denna kostnad är i regel odiskutabel. I tabellen nedan är denna skattad till 420 000 kronor på årsbasis (siffran är framräknad utifrån en månadslön på 25 000 kronor och ett lönekostnadspåslag på 40 %). Detta är t.ex. kostnaden för ett års försenat inträde på arbetsmarknaden till följd av svaga skolresultat under gymnasietiden.

Tabell 8.1; de kortsiktiga socioekonomiska effekterna av olika sorters utanförskap

	En person - ett år			
	Produktionsvärde	Försörjningsstöd	Sjukpenning	Akassa
Arbetsförmedling	0	0	0	168 000
Försäkringskassa	0	0	192 000	0
Kommun	0	84 000	0	0
Landsting	0	0	0	0
Rättsväsende	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0
Produktionsvärde	420 000	0	0	0
Reala kostnader	0	0	0	0
Produktionsvärde	420 000	0	0	0
Finansiella kostnader	0	84 000	192 000	168 000

Till detta kommer kostnaderna för försörjning. I regel försörjs människor som inte kan arbeta av samhället i form av a-kassa, sjukpenning (ibland sjukersättning eller aktivitetsersättning) eller försörjningsstöd. Kostnaderna för detta för ett år hittar man i tabellen nedan. Lite förenklat skulle man utifrån denna tabell kunna säga att ett års utanförskap, oavsett anledning, och om detta utanförskap inte är förknippat med någon som helst följd- eller sidoproblematik som kräver insatser från samhällets sida, kostar mellan 500 000 och 600 000 kronor inklusive de försörjningskostnader för den enskilde som uppstår. Detta kan vara värt att tänka på då man resonerar kring de skolmisslyckanden som leder till ett års försenat inträde på arbetsmarknaden. Prislappen för detta ligger alltså kring en halv miljon kronor. Prislappen för att förhindra det handlar ofta om några tiotusentals kronor.

8.1.4 De långsiktiga och sammansatta prislapparna

Men utanförskapet är också ofta förknippat med att ett antal olika följdkomplikationer uppstår. Har man druckit en del innan, kanske man dricker mer. Har man varit nedstämd kanske man utvecklar en depression. Har man dåliga kostvanor kanske man utvecklar övervikt eller självsvält. Vi har i föregående avsnitt pratat om detta som utanförskapets acceleratorer.

Allt detta leder till kostnader för olika insatser från samhället sida. I tabellen nedan har vi listat ett antal (noga räknat 18 stycken) olika utanförskapsmönster vi mött under de senaste 10 – 20 åren i vårt arbete. Vi har grupperat dem i olika undergrupper och för varje grupp identifierat de kostnader som uppstår på fyra års sikt och på 30 års sikt.

Den första gruppen av kostnader handlar om de som kommer in på arbetsmarknaden men som till följd av t.ex. dåliga skolresultat (kanske beroende på dyslexi) eller diskriminering på arbetsmarknaden (en invandrare som är disputerad mikrobiolog men som bara får jobb som lokalvårdare) får ett arbete utifrån en lägre kompetensnivå (läs produktivitetsnivå) än vad som skulle vara möjligt om hela denna persons kompetens tillvaratogs. Privat kommer detta att speglas som lägre lön. Ur ett samhällsperspektiv gör vi en kollektiv produktivitetsförlust. Vi illustrerar detta ur några olika tidsperspektiv. Vi ser att om detta blir livslångt kan kostnaderna uppgå till ett par miljoner kronor per person.

Nästa undergrupp är de som av olika skäl får ett försenat inträde på arbetsmarknaden. För unga kanske till följd av ofullständiga skolbetyg, för invandrare kanske på grund av en misslyckad integrationspolitik. Det vi ser i tabellen nedan är kostnaden för produktionsförluster och försörjningskostnader för tre olika tidsperioder. Vi ser då att ett försenat inträde på arbetsmarknaden med fem år (vi vet t.ex. att det tar mellan 7 och 9 år för flytkingar att komma in i arbetslivet) innebär en kostnad på strax under 2 Mkr.

Den tredje undergruppen är ett antal olika varianter på perioder av utanförskap på arbetsmarknaden av kortare eller längre slag, med olika former av försörjningskostnader och med olika former av pålagringar såsom psykisk ohälsa eller missbruk. Kostnaderna varierar här starkt utifrån de olika antaganden vi gör. Alltifrån någon ensataka miljon upp till nästan 20 Mkr.

Tabell 8.2; de långsiktiga socioekonomiska effekterna av olika sorters utanförskap – fördelade på olika kostnadsslag

	4 år			30 år		
	Reala kostnader	Produktionsvärde	Finansiella kostnader	Reala kostnader	Produktionsvärde	Finansiella kostnader
20% lägre lön 10 år	0	317 108	0	0	708 568	0
15% lägre lön 30 år	0	221 975	0	0	1 057 442	0
30% lägre lön 30 år	0	475 661	0	0	2 265 948	0
1 år Försenat inträde + Fstöd	0	420 000	84 000	0	420 000	84 000
2 år försenat inträde + Fstöd	0	823 846	164 769	0	823 846	164 769
5 år försenat inträde + Fstöd	0	1 585 538	317 108	0	1 944 556	388 911
Produktionsförlust + Akassa vart 4:e år i 30 år	0	373 378	149 351	0	1 713 997	685 599
Produktionsförlust/Sjukpening 10 år under 30 år	0	388 314	177 515	0	2 419 644	1 106 123
Produktionsförlust + omväxlande Sjukpenning/Akassa var 3:e år i 30 år	0	388 314	177 515	0	2 419 644	1 041 053
5 års sent inträde (med Fstöd) + 10 års arbetsl/sjukskr under resterande 25 år	0	1 585 538	317 108	0	4 199 683	1 352 868
20 års produktionsförlust+Fstöd - ingen pålaga	0	1 585 538	317 108	0	5 443 445	1 088 689
20 års produktionsförlust+Fstöd - pålaga - Man Psyk Kort	845 243	1 585 538	317 108	4 026 554	5 443 445	1 088 689
20 års produktionsförlust+Fstöd - pålaga - Missbruk (12.8-mix)	2 821 698	1 585 538	317 108	13 441 957	5 443 445	1 088 689
30 års Produktionsförlust	0	1 585 538	0	0	7 553 160	0
30 års Försörjningsstöd	0	0	317 108	0	0	1 510 632
30 års produktionsförlust + Fstöd	0	1 585 538	317 108	0	7 553 160	1 510 632
30 års produktionsförlust + Fstöd - pålaga: Psyk Man Kort	845 243	1 585 538	317 108	4 026 554	7 553 160	1 510 632
30 års produktionsförlust + Fstöd - pålaga: Missbruk Amfetamin	5 365 361	1 585 538	317 108	25 559 414	7 553 160	1 510 632

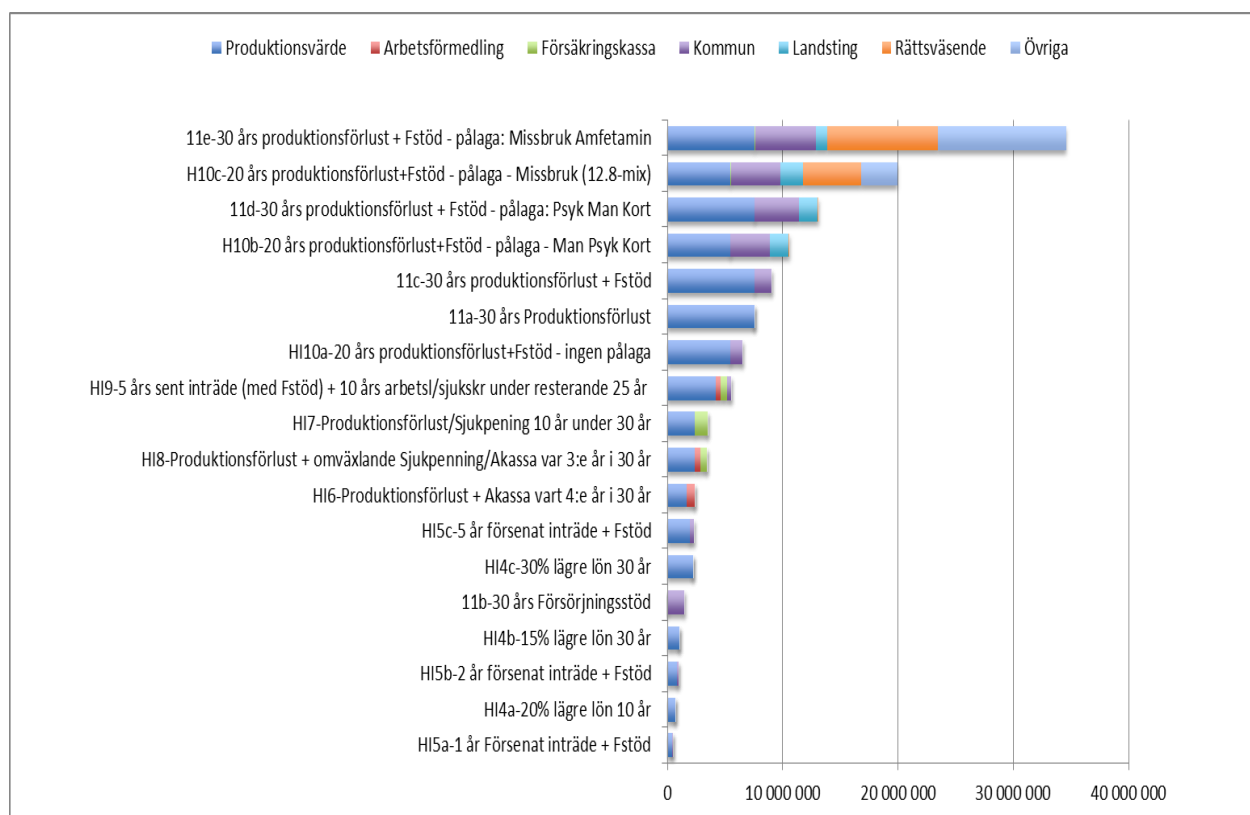
Slutligen har vi en fjärde grupp som illustrerar ett mer eller mindre livlångt utanförskap – 30 år eller perioden 20 - 50 år. Vi ser då att beroende på om utanförskapets art och beroende på om vi bara får produktionsförluster, försörjningskostnader för individen eller det handlar om ett utvecklat missbruk, kan handla om allt mellan strax under 10 Mkr till mer än 30 Mkr.

Med detta vill vi visa några saker. Den ena är att utanförskapets kostnader ofta är höga, mycket höga. Den andra är att de varierar starkt beroende på vilken form av utanförskap vi avser. Den tredje är att kostnaderna fördelning mellan olika kostnadsslag varierar strakt.

En fjärde faktor, som inte syns i tabellen ovan, är att dessa kostnader drabbar väldigt olika aktörer beroende på utanförskapets art. Kriminalitet drabbar rättsväsendet hårt, missbruk ofta landstiget, medan social problematik ofta hamnar i kommunens knä.

Samma uppgifter som i tabellen ovan redovisas nu i digrammet nedan fördelade på olika aktörer i stället för kostnadsslag. Vi kan här tydligt se hur både kostnaderna storlek och deras fördelning på olika aktörer varierar starkt.

Diagram 8.1; de långsiktiga socioekonomiska effekterna av olika sorters utanförskap – fördelad på olika aktörer

8.1.5 Utanförskapets socioekonomiska dynamik – ingen vill ha Svarte Petter

Ovan har vi diskuterat utanförskapets kostnader som om man statistiskt tillhör en viss grupp av utanförskap. Så är det naturligtvis inte. Utanförskapet har en egen dynamik. Man skulle till och med lite tillspetsat kunna tala om utanförskapets karriärvägar. Man har ett vanligt jobb, men man kanske hamnar i en livskris. Blir arbetslös, hamnar i ett rehab projekt. Kommer tillbaka till en lönesubventionerad anställning. Efter tag drabbas man av en depression. Man blir sjukskriven. Tappar sitt jobb och blir psykiskt sjuk. Detta övergår eller förstärks därefter till ett missbruk. Detta är vad vi kallar **utanförskapets acceleratorer**.

För unga ser det hela något annorlunda ut. Inledningsvis drabbas ofta skolan av de kostnader som är förknippade med resan mot utanförskap. Kostnader för assistenter, specialpedagoger eller kuratorer. Något senare förflyttas kostnadsbilden över mot socialtjänsten för olika former av utredningar, insatser och kanske placeringar. Senare i livet kan kostnaderna – allt beroende på livsförlopp – förflyttas till psykiatri, akutsjukvården, försäkringskassan eller rättsväsendet. Slutligen kommer en del av dessa effekter att övervältras på andra delar av samhället.

8.2 Ett antal individscenarios kring utanförskap

Vi har ovan översiktligt skildrat utanförskapets kostnader för ett stort antal olika kategorier av livsförlopp. Vi går vidare med att presentera några sådana scenarios mer i detalj.

8.2.1 Antaganden

Vi inleder den socioekonomiska analysen med att skildra vad som kan tänkas hända de ungdomar i studien om vi inte gör något nytt, extra eller utanför det vanliga. Ett sorts referensalternativ, ett icke interventionsalternativ eller "business as usual" om man så vill.

Ett grundläggande problem i denna studie är att vi faktiskt inte vet vad som kommer att hända med dessa ungdomar i vuxenlivet och på arbetsmarknaden. Därför får vi bygga analysen på ett antal olika antaganden om vad som kan tänkas hända och mejsla fram de socioekonomiska konsekvenserna av detta. För att kunna göra detta måste vi göra ett antal antaganden.

- Vi utgår från att ungdomar normalt sett träder in i arbetslivet vid 25 års ålder
- Vi utgår från att dessa ungdomar senare i livet kommer att nå upp till en medellön på 24 000 kronor i månaden
- Vi följer dem under trettio års tid, d.v.s. fram till 55 års ålder

För de unga som av olika skäl (i det här fallet är vi fokuserade på skolmisslyckanden som orsak till detta) helt eller delvis inte lyckas ta sig in på arbetsmarknaden fullt ut efter sin förmåga uppstår olika effekter. För de enskilda ungdomarna handlar det både om livsinkomster och om livskvalitet. Det senare kan gälla allt från att förverkliga sina livsmål till möjligheten att få en tillhörighet i samhället. För enskilda aktörer och myndigheter handlar det om ökade kostnader och/eller minskade intäkter för den egna verksamheten. För samhället i stort handlar det om balansen mellan försörjare och försörjda i våra välfärdssystem. Därmed handlar det ytterst om den ekonomiska hållfastheten i dessa system.

Vi inleder analysen med vad som händer på individnivå för att därefter gå över till effekter på gruppnivå. På individnivå analysera vi några olika tänkbara förlopp kring utanförskap på arbetsmarknaden från ett mer eller mindre totalt utanförskap till mer marginella uttryck för detta utanförskap.

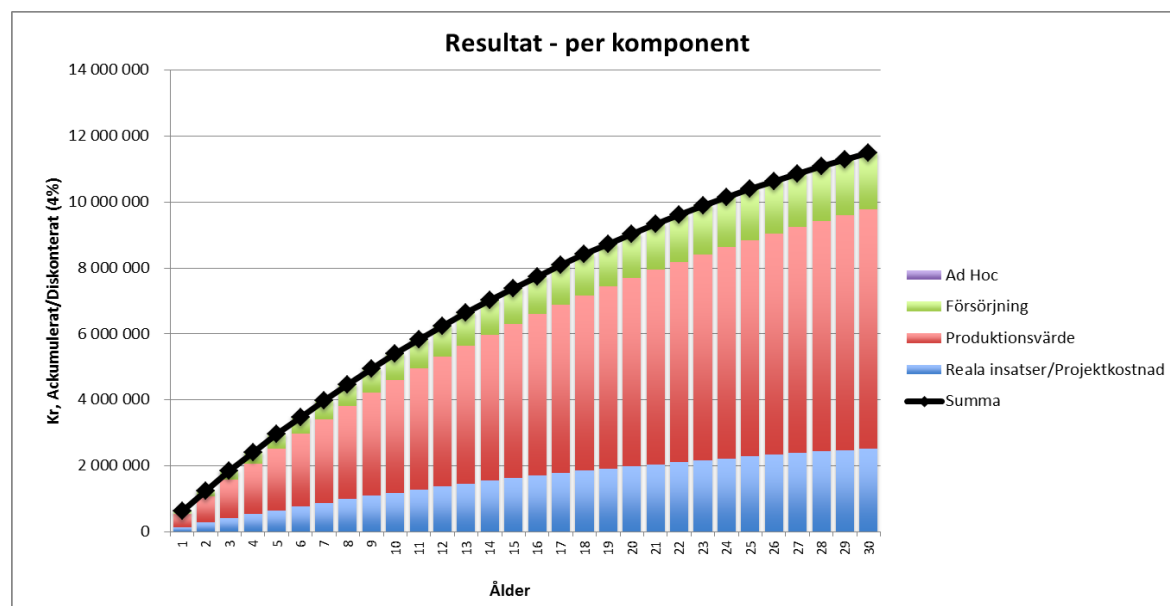
8.2.2 Fullt och långvarigt utanförskap med en följdproblematik – Gabriel

Gabriel kommer aldrig in på arbetsmarknaden, han skolmisslyckanden gjorde att han aldrig kom in. Vid sidan av hans långvariga utanförskap på arbetsmarknaden har han över åren utvecklat en del följdproblematik. Han lider av psykisk ohälsa (depression). Han brottas med somatiska problem och han dricker mer alkohol än vad som är nyttigt. Allt detta leder till kraftigt förhöjd vårdkonsumtion av olika slag. Han blir föremål för en mängd olika insatser från de olika aktörerna på arbetsmarknaden. Insatser som aldrig leder till resultat.

I diagramet nedan ser vi att de totala kostnaderna under trettioårsperioden uppgår till cirka 11,5 Mkr. De reala kostnaderna i form av olika insatser kring Gabriel uppgår till cirka 2,5 Mkr. Men den alldeles dominerande posten utgörs av de produktionsförluster (BNP-bidrag) som uppstår.

Intressant kan vara att den fråga som ofta upptar beslutsfattare kring kostnader för utanförskap på arbetsmarknaden – kostnader för försörjning t.ex. i form av försörjningsstöd utgör en ganska liten andel i detta fall eller cirka 1,7 Mkr.

Diagram 8.2; de socioekonomiska effekterna under trettio års av utanförskap på arbetsmarknaden i kombination med en viss (måttlig) följdproblematik

I tabellen nedan finns resultatet redovisat fördelat på olika samhällsaktörer och vid olika tidpunkter.

Vi ser då att de årliga kostnaderna för detta uppgår till cirka 600 000 kronor varav merparten utgörs av produktionsförluster. Kommun och landsting är de stora kostnadsbärarna vilket är ett uttryck för lika former av vårdinsatser och försörjning. Arbetsförmedlingens och försäkringskassans kostnader handlar bl.a. om kostnader för olika rehab insatser.

Tabell 8.3; de socioekonomiska effekterna under trettio års av utanförskap på arbetsmarknaden i kombination med en viss (måttlig) följdproblematik

Netto allt	1	4	10	20	30
Arbetsförmedling	30 000	113 253	253 060	424 018	539 511
Försäkringskassa	30 000	113 253	253 060	424 018	539 511
Kommun	96 000	362 409	809 792	1 356 858	1 726 437
Landsting	80 000	302 007	674 827	1 130 715	1 438 697
Rättsväsende	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	403 200	1 522 117	3 401 126	5 698 804	7 251 034
Summa	639 200	2 413 038	5 391 864	9 034 414	11 495 190

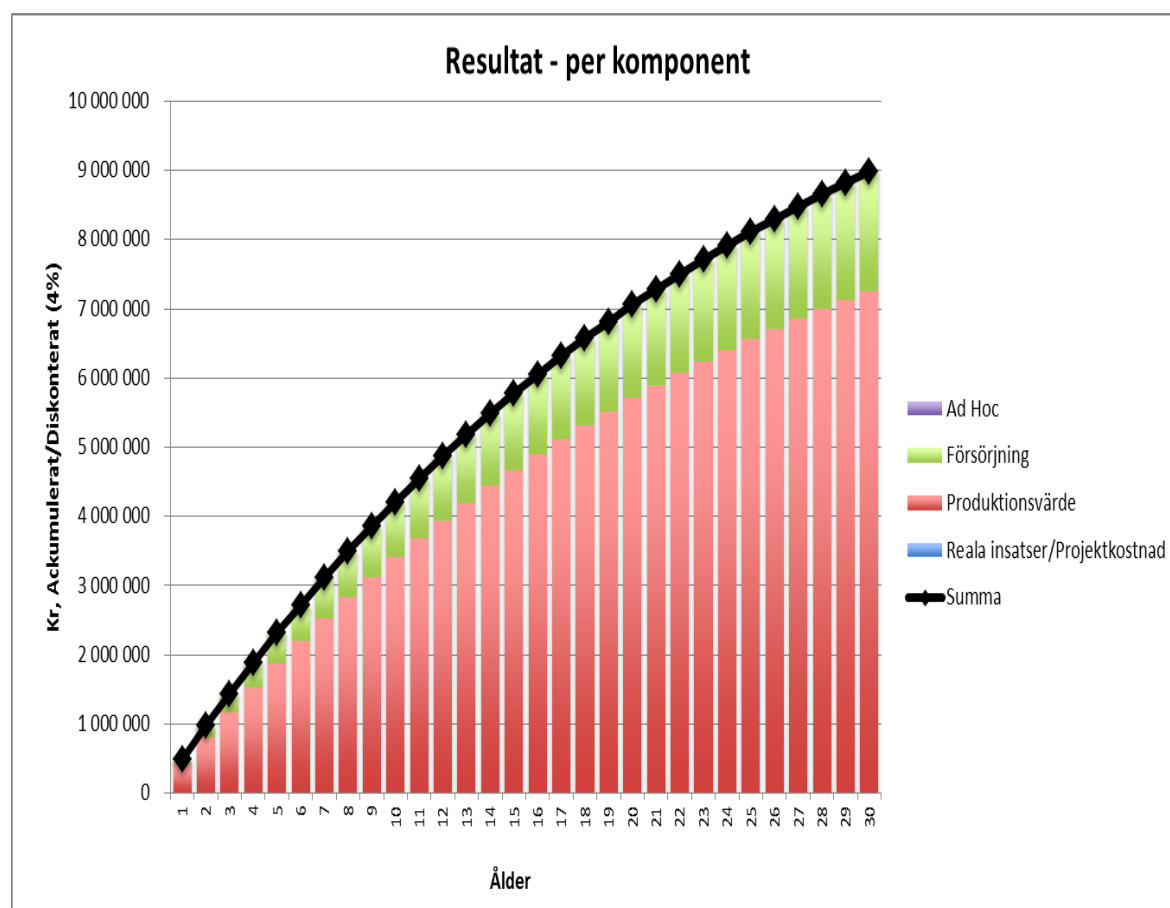
Om man inte tror att Gabriels tillstånd kommer att vara under hela hans yrkesliv kan vi med stöd i tabellen ovan se på de ackumulerade effekterna under en vald tidsperiod.

8.2.3 Fullt och långvarigt utanförskap utan följdproblematik – Nina

Nina kommer heller aldrig in på arbetsmarknaden p. g. a sina skolmisslyckanden. Men i motsats till Gabriel utvecklar hon inga som helst följdproblem i form av fysisk eller somatisk ohälsa, missbruk eller annan form av kostnadsdrivande asocialitet. Detta är kanske ett något orealistiskt scenario eftersom praktiskt taget alla människor som hamnar i denna form av utanförskap utvecklar någon form av följdproblematik. Vi har dock med detta kalkylalternativ för att spegla den renodlade effekten av ett arbetsmarknadsmisslyckande.

Vi ser då att den långsiktiga kostnaden för detta uppgår till totalt strax under 9 Mkr. Den dominerande kostnaden utgörs av produktionsförlusterna som uppgår till drygt 7 Mkr. Försäljningskostnaderna utgör en mindre del eller totalt 1,7 Mkr.

Diagram 8.3; de socioekonomiska effekterna under trettio års av utanförskap på arbetsmarknaden ingen sidoproblematik

I tabellen nedan ser vi detta uppdelat på aktörer. Det grundläggande antagandet i kalkylen är att det är kommunen som står för denna kostnad i form av försörjningsstöd. Vi har antagit att detta uppgår till 8 000 kronor i månaden eller 96 000 kronor på årsbasis. Om vi å andra sidan hade antagit att

Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2014-06-15

försörjningen hade utgjorts av sjukpenning och/eller sjukersättning hade kostnaden dels blivit högre och dels hamnat hos försäkringskassan.

Vi ser också att kostnaden på årsbasis uppgår till cirka 500 000 kronor. Här kan man också om man skulle vilja översätta produktionsförlusterna till finansiella förluster i form av minskade inbetalningar i form av skatt och sociala avgifter. Vid en total kommunalutdebitering uppgår denna skatteförlust till cirka 57 000 kronor årligen och motsvarande förluster i form av uteblivna inbetalda sociala avgifter uppgår till cirka 115 000 kronor

Tabell 8.4; de socioekonomiska effekterna under trettio års av utanförskap på arbetsmarknaden fördelat på aktörer - ingen sidoproblematik

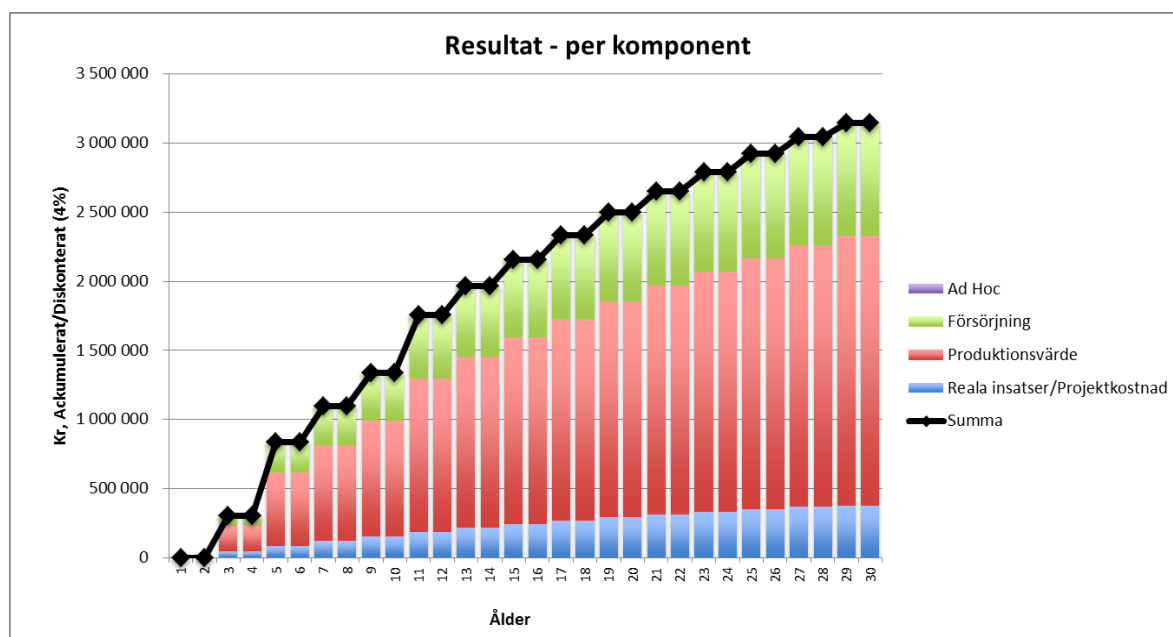
Netto allt	1	4	10	20	30
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	0	0	0	0	0
Kommun	96 000	362 409	809 792	1 356 858	1 726 437
Landsting	0	0	0	0	0
Rättsväsende	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	403 200	1 522 117	3 401 126	5 698 804	7 251 034
Summa	499 200	1 884 525	4 210 918	7 055 663	8 977 470

8.2.4 Perioder av sjukskrivning eller arbetslöshet - Patrik

Patriks skolmisslyckanden har inte lika dramatiska konsekvenser som för Gabriel och Nina. Han kommer in på arbetsmarknaden som alla andra i sin årskull och han når också upp till den förväntade årslönen som motsvarar hans utbildning och kompetens. Men till följd av den funktionsnedsättning han bär med sig har han ökad skörhet på arbetsmarknaden som leder till fler perioder av kortvarigt utanförskap än den genomsnittliga arbetskraften. Under dessa perioder kan han inte bidra med arbete till BNP och han behöver också försörjas liksom han behöver en del insatser i form av stöd, vård och rehabilitering från olika offentliga aktörer.

I diagrammet nedan ser vi att de långsiktiga kostnaderna för detta uppgår till 3 Mkr. Merparten även här utgörs av produktionsförluster, knappt 2 Mkr. Försörjningskostnaderna uppgår för perioden till cirka 800 000 kronor. Kostnaderna för de reala insatserna blir totalt cirka 350 000 kronor.

Diagram 8.5; de socioekonomiska effekterna under trettio års till följd av återkommande perioder av sjukskrivning och arbetslöshet kopplad till viss sidoproblematik

Motsvarande siffror återfinns i tabellen nedan. Vi kan då se att i denna kalkyl har vi antagit att försäkringskassan är den part som står för försörjningskostnader i form av sjukpenning.

Tabell 8.6; de socioekonomiska effekterna fördelat på aktörer under trettio års till följd av återkommande perioder av sjukskrivning och arbetslöshet kopplad till viss sidoproblematik

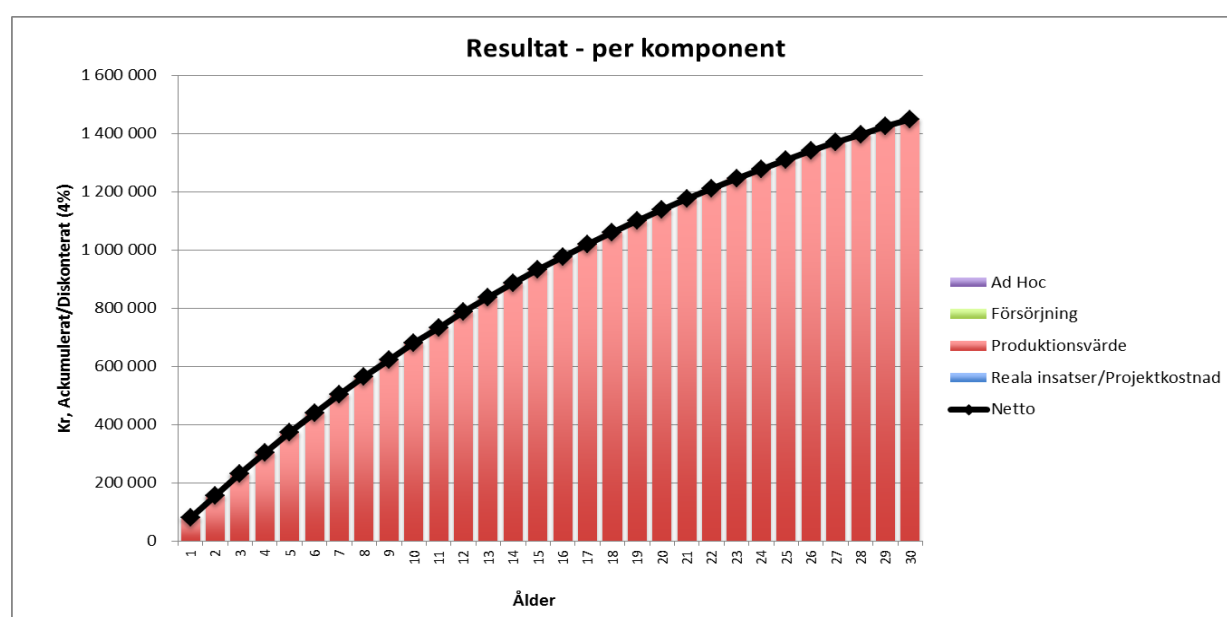
Netto allt	1	4	10	20	30
Arbetsförmedling	0	9 246	33 004	62 055	80 014
Försäkringskassa	0	86 908	382 038	711 871	894 691
Kommun	0	0	0	0	0
Landsting	0	24 655	88 010	165 481	213 371
Rättsväsende	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	0	186 391	837 682	1 559 559	1 955 225
Summa	0	307 199	1 340 733	2 498 967	3 143 302

8.2.5 Reducerad livslön - Hanna

Hanns kognitiva funktionsnedsättning leder inte heller till alltför dramatiska konsekvenser. Hennes skolmisslyckanden leder till att hon i och för sig fullgör skolan i tid, men på en lägre resultatnivå än vad hon skulle kunnat med rätt stöd. Detta leder till att hon kommer in i ett yrke med lägre inkomst än annars. Hennes genomsnittliga månadslön är cirka 15 % lägre än vad som skulle vara möjligt. Privat leder detta till lägre livsinkomst och lägre konsumtionsstandard. Samhällsekonomiskt innebär det att vi kollektivt tappar 15 % av hennes produktionsförmåga.

Det ackumulerade resultatet av detta kan vi se i diagrammet nedan. Det leder till ackumulerade produktionsförluster på cirka 1.4 Mkr.

Diagram 8.6; de socioekonomiska effekterna under trettio års till följd av 15% lägre lönenivå (produktionsvärde) – ingen sidoproblematik

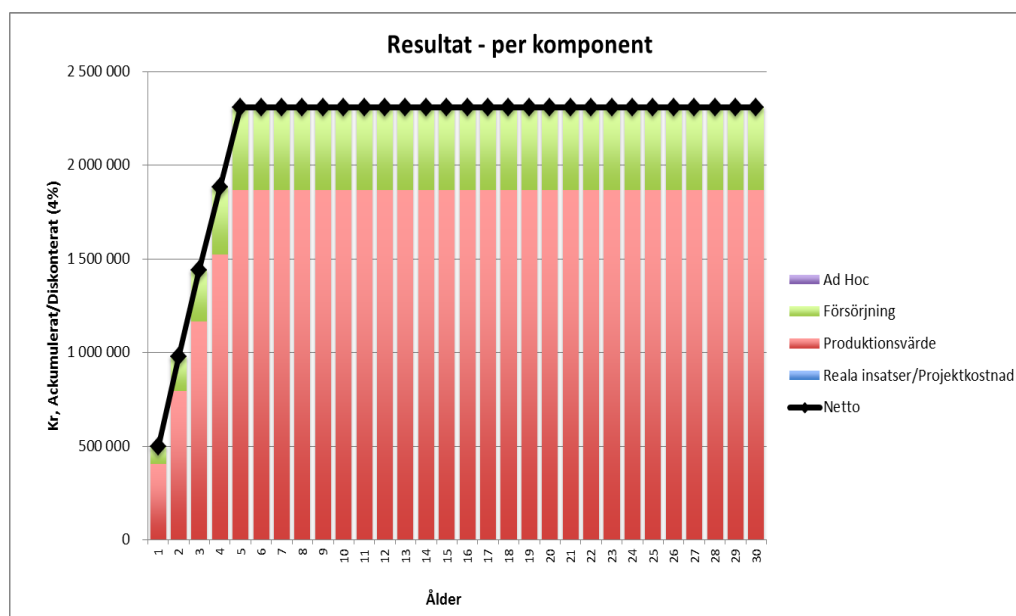

Årligen tappar samhället ungefär 17 000 kronor i direkta skatter och 23 000 kronor i icke inbetalda avgifter till socialförsäkringssystemet. På trettio år ger detta (odiskonterat) 500 000 kronor i skatteförluster och 690 000 kronor i förluster för socialförsäkringssystemet.

8.2.6 Sent inträde – fem år - Sony

Konsekvenserna för Sony av hans kognitiva inlärningsproblem gör att skoltiden förlängs. Han läser in missade kurser och höjer betygen. Allt detta leder till att han inträder i arbetslivet fem år senare än övriga i hans årskull. Detta påverkar hans inkomster dessa år och naturligtvis både hans livsinkomster och betydligt längre fram i livet den pension han kommer att erhålla. Den ackumulerade effekten av detta uppgår till totalt 2,3 Mkr. Den stora förlusten utgörs av produktionsförluster cirka 1,8 Mkr. En mindre del eller cirka 450 000 kronor utgörs av kostnader för försörjning.

Diagram 8.7; de socioekonomiska effekterna av fem års försenat inträde på arbetsmarknaden - ingen sidoproblematik

I tabellen nedan får vi en grov skattning av att varje försenat år i form av inträde på arbetsmarknaden kostar sammanlagt cirka 500 000 kronor. I detta fall bygger kalkylen på att Sony senare i livet uppnår normal inkomst för sin grupp och under de fem ”förlorade åren” erhåller försörjningsstöd från kommunen med 8 000 kronor i månaden.

Tabell 8.7; de socioekonomiska effekterna fördelat på aktörer av fem års försenat inträde på arbetsmarknaden - ingen sidoproblematik

Netto allt	1	4	10	20	30
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	0	0	0	0	0
Kommun	96 000	362 409	444 470	444 470	444 470
Landsting	0	0	0	0	0
Rättsväsende	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	403 200	1 522 117	1 866 774	1 866 774	1 866 774
Summa	499 200	1 884 525	2 311 244	2 311 244	2 311 244

8.2.7 Produktionsvärdets eller BNP-bidragets innebörd i kalkylen

I samtliga fall ovan har vi presenterat och diskuterat effekterna av att man inte kommer in på arbetsmarknaden som en direkt eller indirekt följd av den kognitiva störning man har och som leder till skolmisslyckanden i olika former. Vi har genomgående sett att de produktionsförluster (eller BNP-bidraget) som uppstår är betydande och ofta den dominerande kostnaden. Vad är då innebörden av detta?

För den enskilde innebär det att man får lägre livsinkomst. På kort sikt påverkar det de konsumtionsmöjligheter man har – levnadsstandard helt enkelt. Senare i livet innebär det lägre intjänad pension med lägre levnadsstandard i livets senare del. På det mänskliga planet innebär det en reducerad tillhörighet i samhället eftersom arbetet ofta uppfattas som centralt för begrepp som tillhörighet och att ingå i ett socialt sammanhang.

För den offentliga sektorn innebär det, reducerade skatteintäkter av flera olika slag. Naturligtvis mindre inbetald kommunalskatt, landstingsskatt och statlig inkomstskatt. Men också till följd av de minskade konsumtionsmöjligheterna mindre inbetald moms. Dessutom blir det minskade inbetalningar till socialförsäkringssystemet – de så kallade sociala avgifterna som bl.a. ska finansiera vår pension.

För samhället i stort innebär det en ogynnsam förskjutning av balansen mellan försörjare och försörjda. I ekonomisk mening betyder det tendenser till ökat skattetryck på de kvarvarande försörjarna. Men i vidare mening riskerar en sådan utveckling att reducera legitimiteten och betalningsviljan för våra offentliga system. De kvarvarande betalarnas betalningsvilja kan avta.

8.2.8 Reflektioner

Det vi sett i dessa olika exempel på vilka kostnader som kan uppstå till följd av utanförskap i arbetslivet och som uppstått till följd av olika former av skolmisslyckanden är i punktform följande.

- Kostnaderna är utomordentligt varierande både till sin omfattning och till hur de drabbar olika berörda aktörer.
- Olika aktörer drabbas olika hårt beroende på vilket utanförskap som avses. Påfallande ofta är kommunen den största kostnadsbäraren, vilket indikerar att det för kommunens del borde det föreligga starka ekonomiska incitament att förebygga och reducera denna typ av förlopp.
- Kostnaderna varierar också starkt över tid, en del kostnader uppträder tidigt, andra sent och vissa under hela kalkylperioden.
- Ett dominerande inslag är de produktionsförluster som uppstår (och därmed också indirekt de skatteförluster som uppstår) till följd av att man inte arbetar och bidrar till det gemensamma folkhushållet.
- Man kan ana att detta utanförskap leder till betydande kostnadsomfördelningar dels mellan kommun och andra aktörer men kanske i ännu högre grad mellan skola och socialtjänst i kommunen.

8.3 Ett exempel då man lyckas reducera skolans utanförskapseffekter

Vi har så här långt illustrerat effekterna av skolmisslyckanden och utanförskap på individnivå. Låt oss förflytta perspektivet till en skola. En faktisk skola som jobbat med dessa frågor och haft viss framgång med detta. Vi talar om en högstadieskola med cirka 210 elever. Det är en skola som har en elevsammansättning som i förhållande till rikets genomsnitt är underprivilegierad. Man har sämre förutsättningar än riksgenomsnittet då man kommer till denna skola. Som en icke obetydlig del av detta har man en hel del elever med olika typer av funktionsnedsättningar av kognitiv och neuropsykiatrisk natur (ADHD, ADD, Asperger, autismspektrumstörning m.m.)

Avgörande för om dessa elever på olika vis kommer att misslyckas i sitt skolarbete eller ej är skolans hårbäringsförmåga. Det handlar om skolans förmåga att ta hand om dessa elever speciella behov.

Orsakerna bakom ett misslyckande i skolan kan vara många. Det kan handla om allt från brist på stödjande hemmiljöer, via språkproblem till att man bär med sig t.ex. någon form av kognitiv funktionsnedsättning eller en neuropsykiatrisk problematik. Konsekvenserna blir ofta att man först misslyckas i grundskolan och därefter i gymnasieskolan vilket i sin tur leder till betydande effekter i framtiden både på arbetsmarknaden och vad avser framtida hälsa och livskvalitet. Så här säger socialstyrelsen i sin sociala rapport 2010.

”Även efter justeringar för andra bakgrundsfaktorer än socioekonomisk bakgrund kvarstår de kraftigt förhöjda riskerna för psykosociala problem bland unga vuxna med låga grundskolebetyg. Barn med låga betyg från årskurs 9 har närmast extrema överrisker för en del utfall. Allvarlig kriminalitet bland kvinnor och män är exempelvis 15 respektive 11 gånger så vanligt bland dem med låga betyg jämfört med dem med medelbetyg eller höga betyg när analysen justeras för bara födelseår. När man även tar hänsyn till övriga bakgrundsfaktorer sjunker överriskerna något, men de är fortfarande tio- respektive åttafaldiga.”²⁴

En unik egenskap hos just denna grundskola är att man medvetet utifrån den värdegrund man har systematiskt jobbar med denna fråga och dessutom har en metodik för hur man möter denna utmaning.

8.3.1 Skolframgångens betydelse på lång sikt

Hur ser då kopplingen ut mellan skolresultat och misslyckanden på arbetsmarknaden. Här finns det vissa saker man vet mer än andra – vilket vi beskrivit mer i detalj i ett tidigare kapitel. Det finns en klar och entydig koppling mellan misslyckanden både i grundskolan och gymnasieskolan och misslyckanden på arbetsmarknaden. Om man ska kvantifiera så förefaller sannolikheten för utanförskap vara minst 4 gånger större bland de som misslyckas i skolan än de som lyckas. Annorlunda uttryckt om 5 % av de som lyckas i skolan står utanför arbetsmarknaden så är motsvarande siffra för de som misslyckas i skolan 20 %. Detta mönster verkar accelerera och förstärkas över tid (samhällstrenden kring detta är alltså tydligt negativ) vilket kan förklaras utifrån arbetsmarknadens allt strängare krav på formell kompetens. Vid sidan av utanförskapet på arbetsmarknaden uppstår för de som misslyckas i skolan en mängd andra följdproblem för denna grupp som leder till ökad välfärdskonsumtion och ökade samhällskostnader – det vi längre fram kommer att beskriva som triggereffekten och accelerationseffekten kring utanförskapet

²⁴ Social Rapport, 2010, kap 7, sid 239, Socialstyrelsen

8.3.2 Mål och effekter i stort

Om man ska mäta de socioekonomiska effekterna av det medvetna arbetet på denna grundskola kan man göra det på flera olika vis. Här kommer vi att göra det som en analys av de förväntade effekterna i form av framtida utanförskap på arbetsmarknaden för skolans målgrupp i förhållande till ett förväntat riksgenomsnitt.

Därmed utgår vi just nu endast från den del av målgruppen som misslyckas i grundskolan och deras förväntade utanförskap på arbetsmarknaden. Detta utanförskap leder till olika samhällskostnader på kort och lång sikt på det vis som anges i figuren nedan.

Beroende på vilka skolproblemen den enskilde eleven har och beroende på hur väl skolan har förmåga att härbärgera detta kan det leda till olika former av skolmisslyckanden från lägre betyg till totalt avhopp. Detta i sin tur påverkar den framtida situationen på arbetsmarknaden och kan leda till allt från tämligen måttliga effekter till ett totalt utanförskap i form av livslång arbetslöshet. Detta leder till samhällskostnader av tre olika slag; kostnader för olika samhällsinsatser, kostnader för försörjning och produktionsförluster till följd av att den enskildes arbetsförmåga inte tas i anspråk.

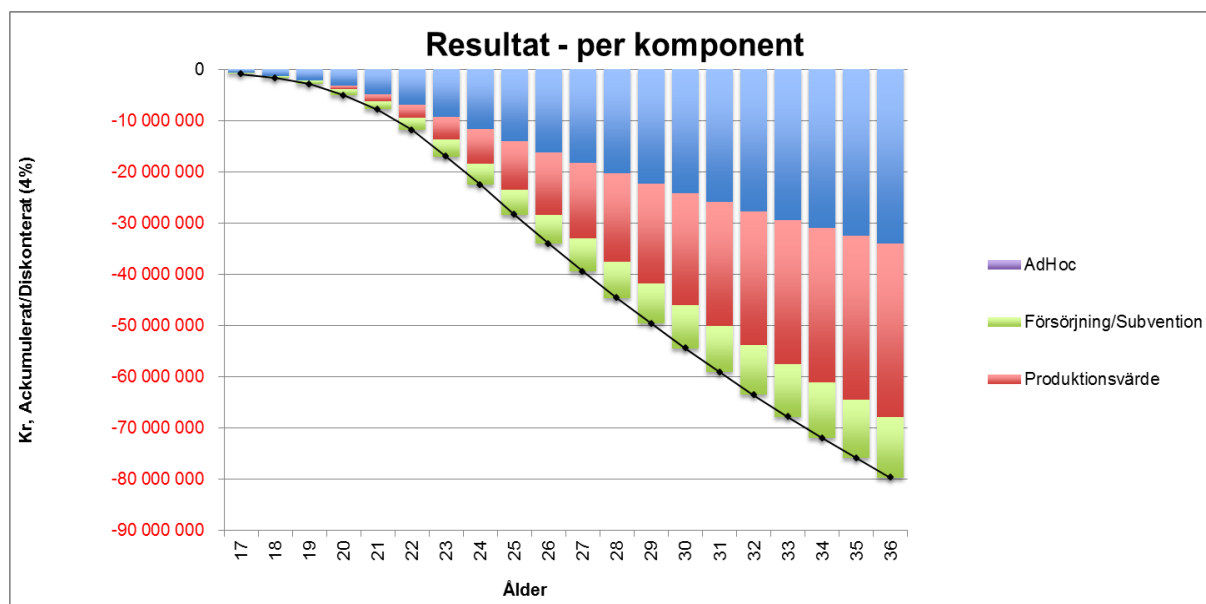
Låt oss nu översätta detta till kvantifierade mått. Om denna grundskola vore riksnorm skulle 13 % av eleverna lämna grundskoletiden utan behörighet till nationella gymnasieprogram. För denna grundskola är siffran 4 %, eller en tredjedel av riksnormen. Och eftersom man i förhållande till riksnormen också har ett betydligt sämre utgångsläge än den genomsnittliga skolan kan man säga att skolan "överleverar resultat" i förhållande till den genomsnittliga skolan på två vis. Man har sämre utgångsläge i ena ändan och ett avsevärt bättre resultat i den andra. Man "överleverar" på sätt och vis tre gånger mer än normalskolan i form av reducerat potentiellt framtida utanförskap.

Hur omvandlar vi då detta till en ekonomisk kalkyl? I en normal årskull hamnar i genomsnitt cirka 12.8 %²⁵ av alla som lämnar skolan i någon form av mycket långt eller livslångt utanförskap. Om vi – av försiktighetskäl – för denna grundskola antar att motsvarande siffra är hälften och inte en tredjedel d.v.s. 6 % av de 206 eleverna eller 13 elever får vi ett sorts mått på skillnaden i förväntat framtida utanförskap för denna grundskolas elever i förhållande till ett riksgenomsnitt. Denna skillnad utgör en sorts indirekt mått på det socioekonomiska mervärde denna skola producerar. Det är kostnaden för denna differens på 13 elever som vi återfinns i diagrammet nedan.

Vi ser då att de långsiktiga kostnaderna för detta uppgår till knappt 80 Mkr. Man skulle kunna säga att till följd av de goda skolresultaten vid denna grundskola minskar samhällets framtida kostnader för eller framtida socialtjänst/hälsoskuld under en 20-årsperiod med cirka 80 Mkr. Värdet av en god skola för alla kan man säga.

²⁵ Nilsson & Wadeskog, 2008, Det är bättre att stämma i bäcken än i ån lönsamheten – att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga, SEE & Idéer för livet/Skandia

Diagram 8.8; de socioekonomiska kostnaderna för 13 elevers utanförskap under en 20-årsperiod

I tabellen nedan återfinns samma resultat i tabellform.

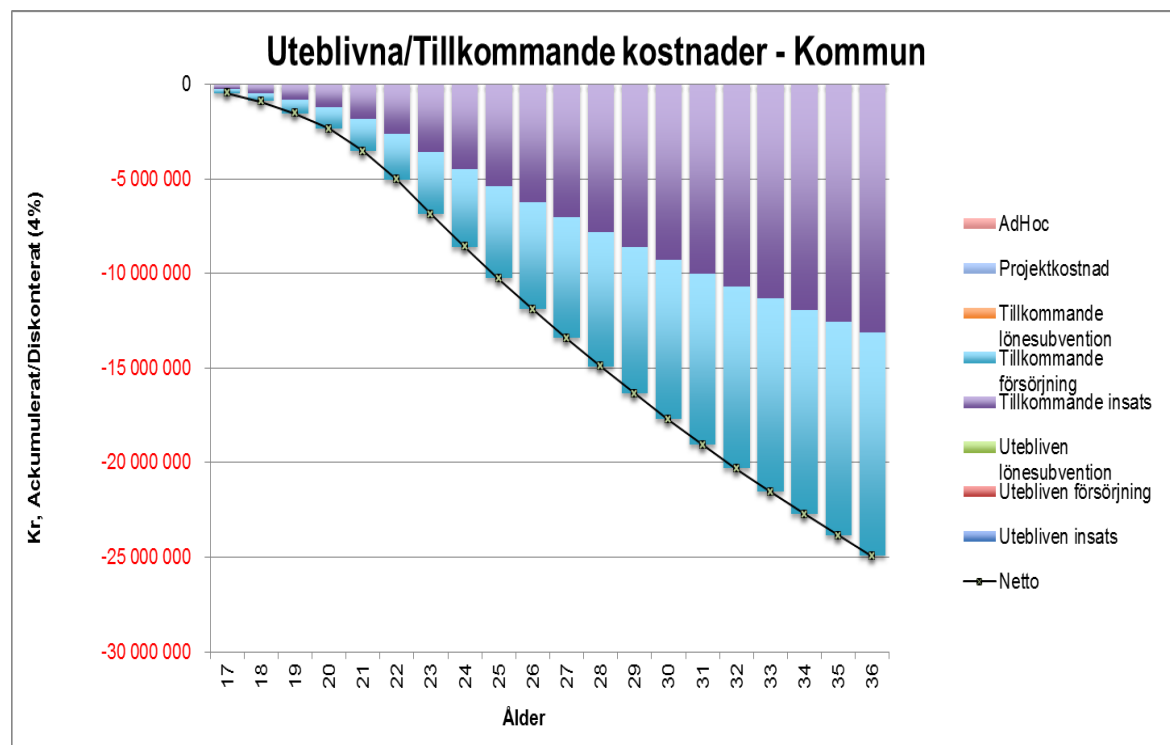
Tabell 8.8; De socioekonomiska kostnaderna fördelat på aktörer för 13 elevers utanförskap under en 20-årsperiod

Netto allt	17	18	19	20	24	26	36
Arbetsförmedling	-31 178	-61 157	-104 396	-159 831	-583 958	-807 393	-1 695 756
Försäkringskassa	-28 006	-54 934	-93 774	-143 568	-524 538	-725 238	-1 523 207
Kommun	-458 779	-899 914	-1 536 165	-2 351 871	-8 592 778	-11 880 568	-24 952 588
Landsting	-192 956	-378 491	-646 089	-989 164	-3 614 001	-4 996 799	-10 494 707
Rättsväsende	-80 456	-157 817	-269 396	-412 446	-1 506 910	-2 083 488	-4 375 921
Övriga	-50 490	-99 038	-169 059	-258 830	-945 660	-1 307 491	-2 746 104
Produktionsvärde	0	0	0	-677 458	-6 704 704	-12 165 833	-33 878 896
Summa	-841 866	-1 651 352	-2 818 880	-4 993 168	-22 472 548	-33 966 810	-79 667 179

Om man vill kan man också se hur dessa effekter slår för den kommun där skolan är belägen. Vi ser då att den ackumulerade framtida kostnadsminskning eller reduceringen av framtidens utanförskapsskuld för kommunen under en tjugoförperiod uppgår till cirka 25 Mkr. Av detta är cirka 12 Mkr minskade framtida minskade kostnader för försörjningsstöd. Ett annat sätt att uttrycka detta är att det på sätt och vis illustrerar det tjugoföråriga kommunala värdet av att halvera skolmisslyckandet i grundskolan för en elevgrupp på drygt 200 elever. Om vi översätter detta till Stockholmsförhållanden där en genomsnittlig årskull består av ungefär 9 400 barn (d.v.s. 47 gånger antalet barn i den aktuella grundskolan) skulle ett motsvarande resultat i stadens samtliga skolor potentiellt kunna leda till en

kommunal vinst på 1 175 Mkr eller en total samhällsvinst på 3 600 Mkr – återigen värdet av en skola för alla.

Diagram 8.9; De kommunala socioekonomiska kostnaderna för 13 elevers utanförskap under en 20-årsperiod fördelat på reala insatser och försörjning

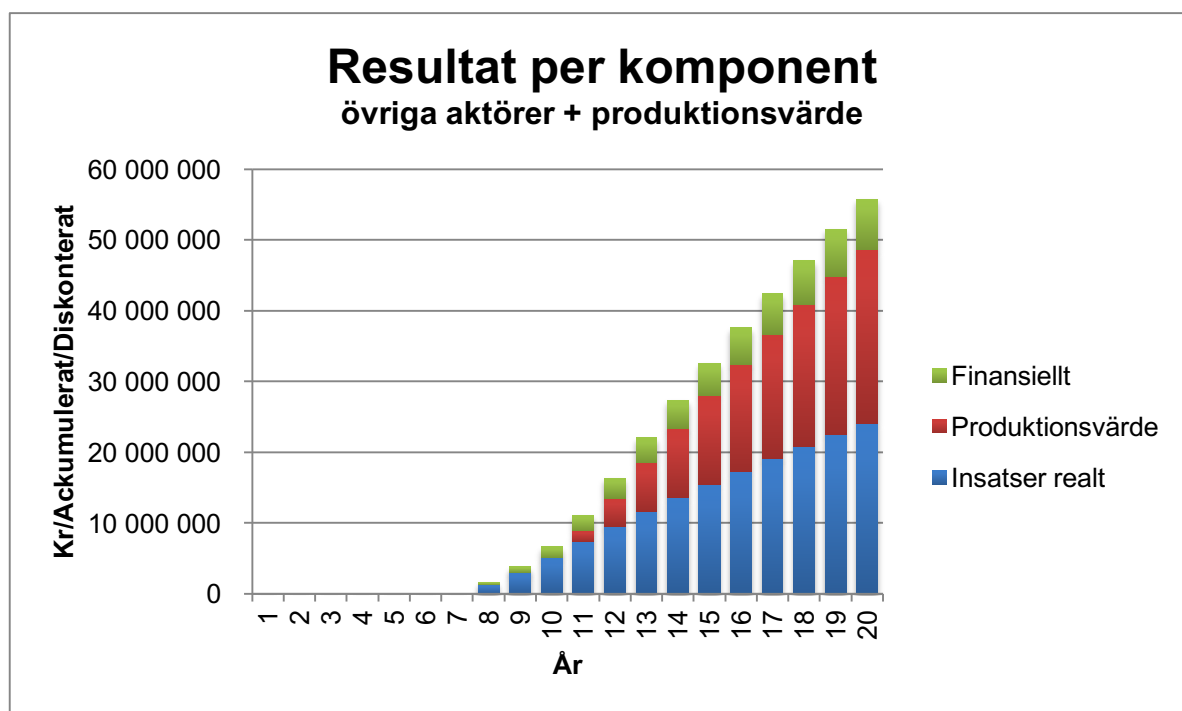
8.3.3 Effekter av att reducera utanförskap mönstret med en tredjedel

Låt oss nu vända på steken. I den aktuella grundskolan har man – för att uppnå detta resultat investerat i två saker – ett genuint värdegrundsarbete i bemötandet av det vi kallar ”särbegåvade barn” och dels i ett metodarbete kring hur man möter och stödjer dessa barn. Detta investeringsarbete har bekostats inom ramen för skolpengen i den aktuella kommunen.

Barnen som kommer till detta högstadium har sämre kunskaper, sämre social situation, mer socialt belastad familjesituation och sämre språkkunskaper (över 50 % har utländsk bakgrund) än riksgenomsnittet. Man startar alltså från ett lägre utgångsläge än andra jämförbara skolor. Och man överpresterar i sluttampen genom att bara ha en tredjedel så många elever med hög risk för utanförskap. Vad är denna investering värd?

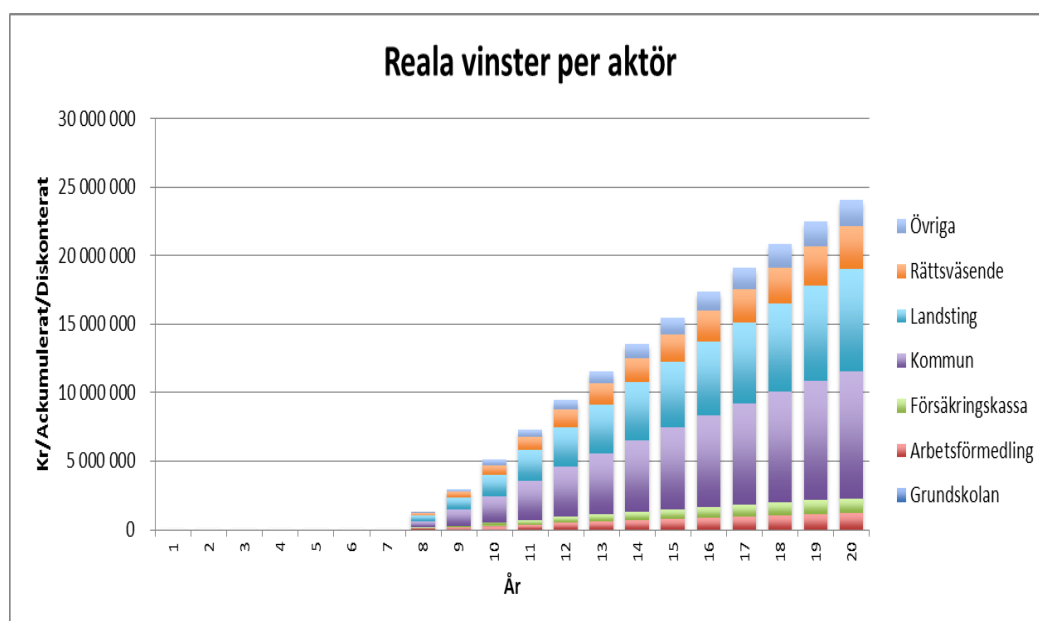
Vi ser i diagrammet nedan att i ett tjugoförsperspektiv uppgår vinsterna till cirka 55 Mkr. Detta är något mindre än siffrorna i tidigare diagram eftersom vi här av försiktighetsskäl antagit att inga positiva effekter uppstår för dessa ungdomar under de första 6 åren av kalkylperioden.

Diagram 8.10; de socioekonomiska vinsterna av att reducera utanförskapet för 13 elever under en 20-årsperiod fördelat på kostnadsslag

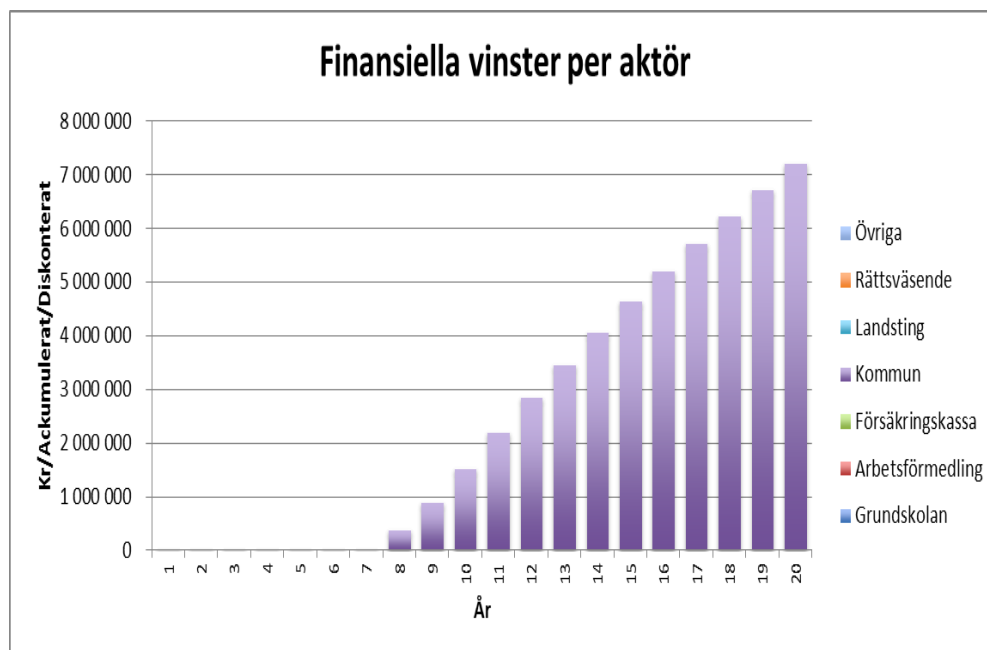
I diagrammet nedan har vi fördelat ut de reala effekterna av detta på olika samhällsaktörer och ser att kommunen, nära följt av landstinget är de stora vinnarna i denna process. Den reala kommunala vinsten i form av minskade insatser uppgår till i storleksordningen 10 Mkr.

Diagram 8.11; de socioekonomiska reala vinsterna av att reducera utanförskapet för 13 elever under en 20-årsperiod fördelat på aktörer

Till detta kommer de finansiella effekterna som i allt väsentligt är en kommunal intäkt och som uppgår till cirka 7 Mkr för kalkylperioden.

Diagram 8.12; de socioekonomiska finansiella vinsterna av att reducera utanförskapet för 13 elever under en 20-årsperiod fördelat på aktörer

Vi kan alltså se att den kommunal långsiktiga vinsten för kommunens del av detta faktiska resultat från en här beskriven grundskola uppgår till cirka 17 Mkr. Låt oss nu göra ett tankeexperiment. Vi tänker att man uppnått detta resultat genom tekniska hjälpmedel till låt säga 20 % av de drygt 200 eleverna d.v.s. 45 elever får teknikstöd för att hantera sina olika inlärningssvårigheter. Den totala kostnaden för detta kan överslagsmässigt beräknas till 1.1 Mkr ($45 * 25\,000$).

Om en sådan investering skulle leda till de effekter vi här kalkylerat skulle nettovinsten på lång sikt blir 16 Mkr för kommunen eller i runda slängar 15 gånger pengarna. Detta motsvara en årlig avkastning på cirka 70 %. Den totala samhällsvinsten av detta uppgår långsiktigt till cirka 50 gånger investeringskostnaden. Det är svårt att föreställa sig en annan investering inom mer traditionella områden som skulle ge samma avkastning.

9. SOCIOEKONOMISKA EFFEKTER AV INTERVENTION

9.1 Inledning

Som vi har påpekat tidigare finns det idag inga statistiskt säkerställda svar på vilka effekter som det här studerade projektet har gett på kort sikt eller kommer att ge på lång sikt. Vi har fått en del indikationer på att det tycks vara väldigt betydelsefullt för de elever som får ta del av stödet. Det finns rikligt med goda solskenshistorier. Men därutöver är det svårt att hävda något med säkerhet.

Därför har vi nedan utifrån ett antal olika antaganden om tänkbara effekter sett vilka socioekonomiska konsekvenser detta kan tänkas leda till. Vi har gjort detta både på individ- och gruppnivå. I inget fall har vi räknat med att det möjliga utanförskapet helt elimineras till följd av att man fått teknikstöd eller att man utvecklat samverkan. Vi har studerat effekterna av ett reducerat utanförskapsmönster. Effekterna av att gå från ett sämre till något bättre läge.

Vi utgår i exemplen nedan från de icke interventionsalternativ vi beskrivit i tidigare kapitel och därefter gör vi vissa antaganden om hur dessa scenarios förändras för att slutligen sätta prislappar på dessa förändrade förhållanden.

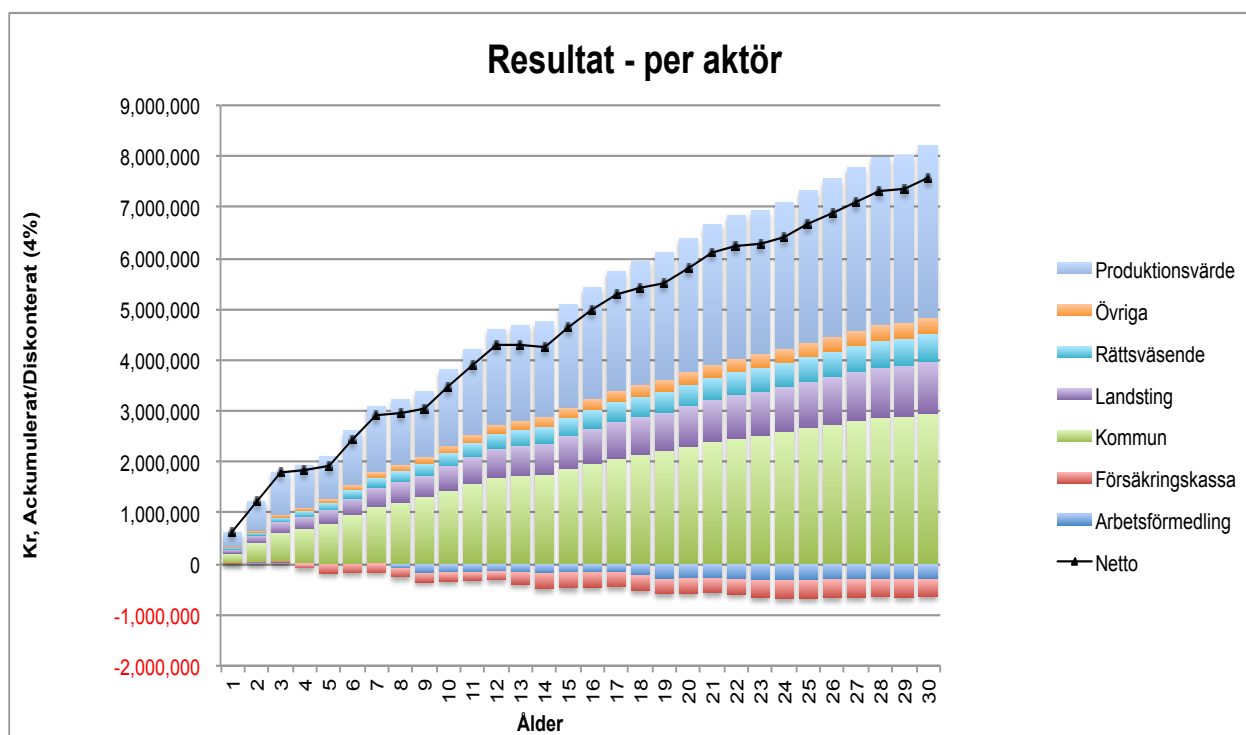
Vi har tagit fram och illustrerar effekter av vad som kan tänkas hända då utanförskapet förändras och byter skepnad både på individnivå och på gruppnivå – vilka dynamiska effekter som uppstår. Särskilt har vi intresserat oss för omfördelningseffekter – både mellan olika aktörer (t.ex. mellan stat och kommun), inom en aktörs domäner (t.ex. mellan skola och socialtjänst inom en kommun) och över tid (mellan kort- och långsiktiga effekter). Det bör också noteras att analysen handlar om konsekvensen av skillnaden i form av ekonomiska konsekvenser mellan två olika förlopp – inte orsakerna till dessa förlopp.

9.2 På individnivå

9.2.1 Från livslångt till partiellt utanförskap – Robin, periodvis sjukskriven och arbetslös

Robin är en ung man med stora problem av neuropsykiatrisk natur. Utan särskilda insatser skulle han sannolikt hamna i förhållande till arbetsmarknaden i ett livslångt utanförskap – vårt grundscenario i denna kalkyl. Till följd av de insatser som sker under skoltiden i form av t.ex. teknikstöd, samt de samverkansinsatser som sker vid hans övergång till vuxenlivet och arbetsmarknaden, reduceras emellertid effekterna av detta på så vis att han lyckas ta sig in på arbetsmarknaden men har till följd av sitt funktionshinder svårigheter att hålla sig kvar där hela tiden. Sålunda får han under hela sitt vuxenliv perioder av arbetslöshet och sjukskrivning. Men skillnaden mot referensalternativet – livslångt utanförskap – är betydande, vilket vi kan se i diagramet nedan. Vi ser där att i ett trettioårigt perspektiv uppgår den totala samhällsvinsten av denna förändring till cirka 7,5 Mkr.

Diagram 9.1; de socioekonomiska effekterna under trettio års tid av att livslångt totalt utanförskap förvandlas till ett partiellt utanförskap med perioder av utanförskap

Nedan återfinns samma kalkyl redovisad i tabellform och för olika tidpunkter. Den stora vinsten av insatsen kring Robin är de produktionsvärde som uppstår under de trots allt betydande perioder Robin är aktiv på arbetsmarknaden. Kommunen är den aktör som har mest att vinna att på en förändring av detta slag. Kommunens totala vinst uppgår under de 30 åren till nästan 3 Mkr – till stor del minskade kostnader för försörjning och andra kommunala insatser kring Robin. Även landstinget är en vinnare – en följd av Robins förbättrade hälsa (både psykiskt och somatiskt) och därmed minskad vårdkonsumtion.

För arbetsförmedlingen är detta ett ”förlustscenario” – en följd av att Robin i detta scenario blir till föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder. En helt naturlig – och godartad – konsekvens av arbetsförmedlingens uppdrag. Försäkringskassans förlust är en spegling av att Robin i detta insatsscenario under perioder är berättigad till sjukpenning i stället för ekonomiskt bistånd vilket han inte är i referensscenariot.

Tabell 9.1 de socioekonomiska effekterna under trettio års tid fördelat på aktörer och tidpunkter av att livslångt totalt utanförskap förvandlas till ett partiellt utanförskap med perioder av utanförskap

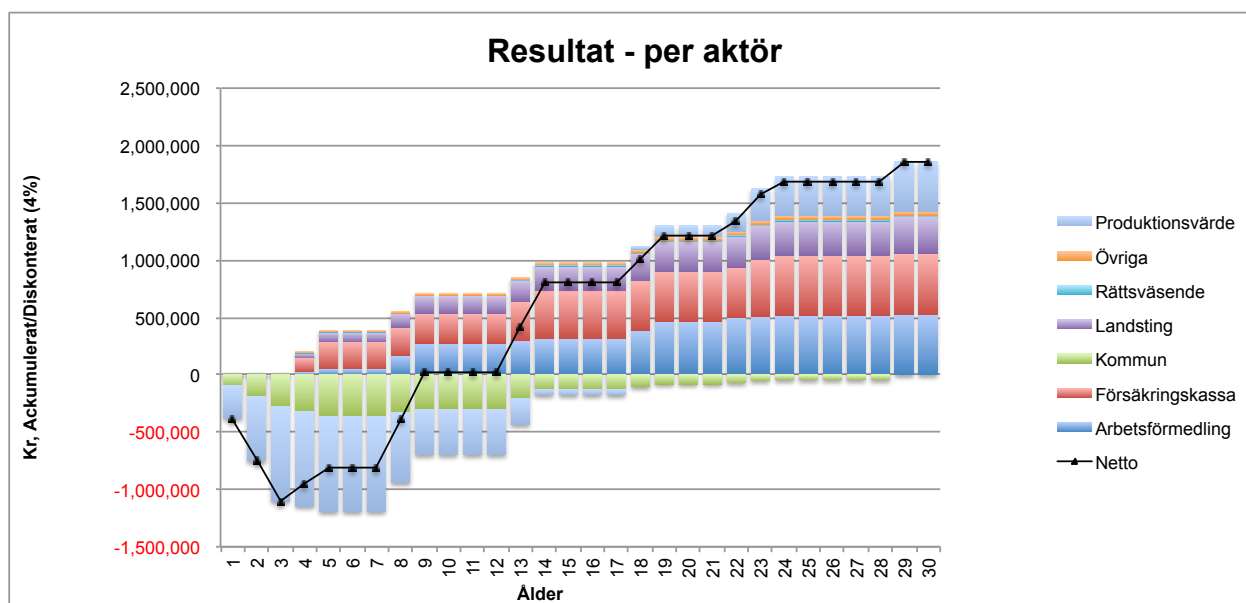
Netto allt	1	4	8	12	30
Arbetsförmedling	12 029	18 739	-82 076	-158 500	-309 052
Försäkringskassa	10 805	-79 226	-171 157	-152 313	-336 611
Kommun	188 998	673 481	1 210 709	1 699 165	2 950 267
Landsting	74 443	238 787	402 285	572 911	1 023 046
Rättsväsende	31 040	115 031	211 294	295 149	542 159
Övriga	19 479	68 794	123 041	172 876	314 872
Produktionsvärde	285 600	824 269	1 284 725	1 863 845	3 382 338
Summa	622 394	1 859 875	2 978 820	4 293 132	7 567 019

9.2.2 Från partiellt utanförskap till sent inträde – Sara, verkställd social investering

Saras situation är helt annorlunda. Hennes skolproblematik leder i grundscenariot till att hon av olika skäl lämnar gymnasietiden för ett inträde i arbetslivet ungefär som sina jämnåriga kamrater. Men den grundproblematik hon bär med sig leder till att hon gång på gång i vuxenlivet hamnar i perioder av arbetslöshet och sjukskrivning – skoltiden gjorde henne inte riktigt rustad för arbetslivets alla krav. Mot detta ställer vi ett scenario där hon får en skol- och utbildningstid med teknikstöd och rikliga samverkansinsatser i unga år som är några år längre än jämnårigas och därmed leder till ett försenat inträde på arbetsmarknaden som följd. Man skulle kunna säga att samhället tar en sorts medveten social investeringskostnad i hennes unga vuxenår för att rusta henne för det kommande arbetslivets krav genom att tillföra kompetenser och stärka självkänsla.

Detta sociala investeringsperspektiv speglas tydligt i diagrammet nedan där vi kan se att de första tio åren är rena förlustår (den svarta linjen i diagrammet) och att "break even" för denna tänkta satsning uppnås först efter elva år. Men i ett trettioårigt perspektiv ser vi att den samlade samhällsvinsten uppgår till knappt 2 Mkr.

Diagram 9.2; de socioekonomiska effekterna under trettio års tid av ett partiellt utanförskap förvandlas till ett sent inträde på arbetsmarknaden

I tabellen nedan återfinns samma kalkyl redovisad med de ackumulerade effekterna för några olika tidpunkter. Det vi kan se här är att åtgärden långsiktigt är nästan helt kostnadsneutral för kommunen. Å andra sidan kan vi se att arbetsförmedling och försäkringskassa är de aktörer som i detta scenario gör de stora vinsterna – en följd av att Sara här – till följd av att hon är bättre rustad än i grundscenariot för att hantera arbetslivets krav - undviker perioderna av arbetslöshet och sjukskrivning. Landstinget är en vinnare – 300 000 kronor – till följd av hennes förbättrade psykiska och somatiska hälsa.

Tabell 9.2; de socioekonomiska effekterna under trettio års tid fördelat på aktörer och tidpunkter av ett partiellt utanförskap förvandlas till ett sent inträde på arbetsmarknaden

Netto allt	1	4	8	12	30
Arbetsförmedling	0	26 670	166 302	275 905	525 372
Försäkringskassa	0	120 015	246 812	257 772	530 919
Kommun	-96 000	-322 404	-331 803	-298 922	4 154
Landsting	0	42 242	118 968	153 688	315 715
Rättsväsende	0	2 148	6 051	7 816	16 057
Övriga	0	4 741	13 353	17 250	35 436
Produktionsvärde	-285 600	-824 269	-607 236	-398 551	431 512
Summa	-381 600	-950 856	-387 553	14 960	1 859 165

9.2.3 Från sent inträde till lägre livslön – Sebastian – utebliven social investering

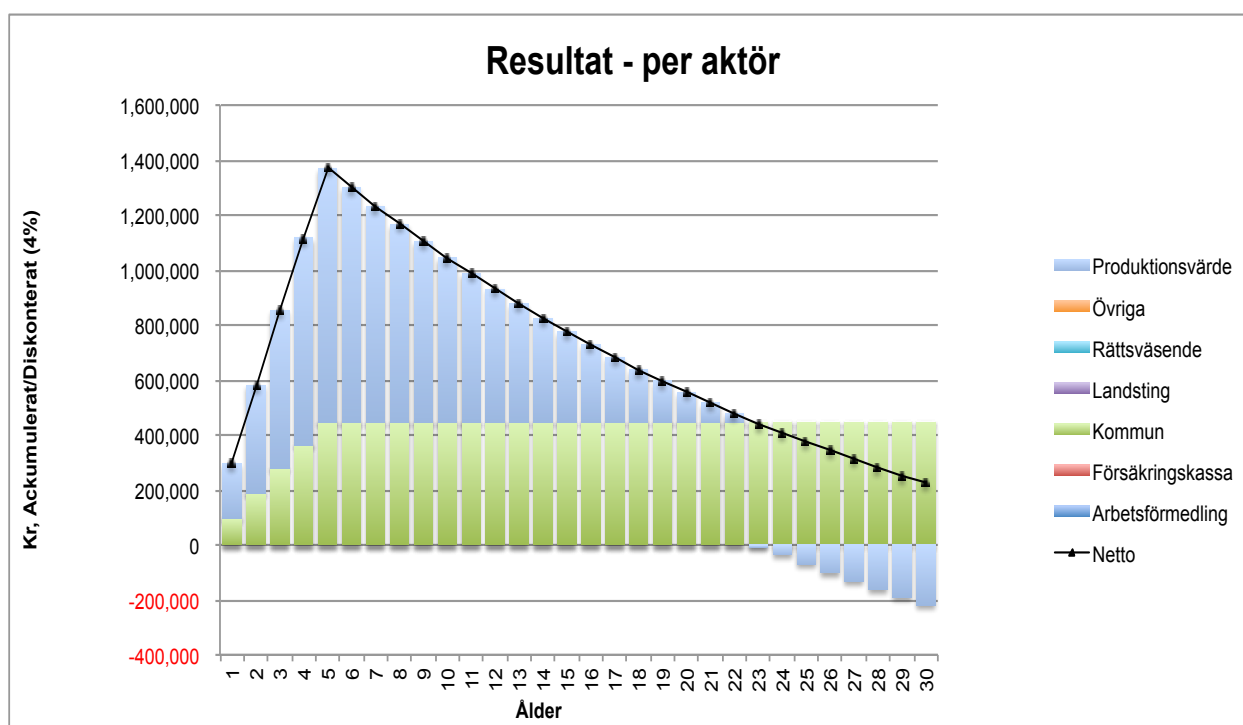
Sebastian är en ung man som mognat långsamt under uppväxten och som har det man förr skulle ha kallat läs- och skrivsvårigheter och vars problem idag kanske skulle gå under beteckningen dyslexi och dyskalkyli. Han har till följd av detta betydande svårigheter att klara sin skoltid. I grundscenariot hanteras detta genom att han får förlänga sin utbildningstid ett antal år och att en hel del

samverkansinsatser och teknikstöd sätts in som support för honom. Detta leder till att han får tillfälle att mogna och utveckla sina fulla förmågor för att därefter som vuxen arbeta utifrån sina förutsättningar på en relativt normal lönenivå.

Mot detta ställer vi ett andra scenario där han inte får detta tillfälle utan snabbt skickas in i arbetslivet på en kompetensnivå en bra bit under sin potential. Han får en anställning i någon form av låglöneyrke trots att han har en potential att med rätt stöd nå betydligt längre än så.

Effekterna av detta ser vi i diagrammet nedan. Vi ser då att kortsiktigt uppstår en betydande samhällsvinst som efter 4 - 5 år värt upp i över 1 Mkr. Vinsten i förhållande till insatsscenariot beror på att han i början av vuxenlivet får fler yrkesverksamma år. Men denna vinst äts sakta upp efter hand som tiden går till följd av att Sebastian arbetar under sin faktiska kompetensnivå – en produktionsvärdesförlust uppstår. Den kommunala vinst som uppstår till följd av detta är bl.a. en följd av att kommunen inte får någon försörjningskostnad för Sebastian för de år då han i grundscenariot behöver försörjning för sin förlängda utbildningstid.

Diagram 9.3; de socioekonomiska effekterna under trettio års tid av ett sent inträde på arbetsmarknaden förvandlas till en lägre livslön

I tabellen nedan ser vi att skillnaden mellan de två scenarierna på långsikt är nästan kostnadsneutral – en måttlig vinst på cirka 200 000 kronor. Men vi ser också att kommunen är vinnaren vid en sådan förändring – en vinst på cirka 400 000 kronor som dessutom uppstår under de första fem åren. I detta fall är det den enskilde som är förloraren i form av lägre livslön (200 000 kronor mindre än i grundscenariot) och naturligtvis för samhället i stort som går miste om produktionsvärden och skatteintäkter.

Tabell 9.3; de socioekonomiska effekterna under trettio års tidfördelat på aktörer och tidpunkter av ett sent inträde på arbetsmarknaden förvandlas till en lägre livslön

Netto allt	1	4	8	12	30
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	0	0	0	0	0
Kommun	96 000	362 409	444 470	444 470	444 470
Landsting	0	0	0	0	0
Rättsväsende	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	199 920	754 716	722 362	486 020	-218 547
Summa	295 920	1 117 125	1 166 832	930 490	225 923

9.2.4 Slutsatser

Vi har här redovisat tre av ett stort antal möjliga scenarioskiften kring förändrat utanförskap. Vi har valt dessa tre dels därför att vi mött dem i olika projekt och dels därför att de illustrerar vanliga och representativa effekter kring hur utanförskapets kostnader förändras vid olika former av intervention. Utifrån detta kan man i punktform påstå några olika saker.

- Kring utanförskapet och åtgärder kring utanförskapet är det stora ekonomiska värden i rörelse allt från några enstaka hundra tusen till uppemot 10 Mkr.
- Det är svårt att i förväg entydigt förutsäga hur stora beloppen är och vilka aktörer som berörs – det beror helt på vilka scenarios som jämförs.
- Dock förefaller det regelmässigt uppstå omfördelningseffekter mellan olika offentliga aktörer och mellan effekter på kort och lång sikt.
- Dock kan man med viss säkerhet säga att en reduktion av riskerna för framtida utanförskap – i detta projekt till följd av teknikstöd eller samverkansinsatser nästan alltid är förknippat med betydande långsiktiga vinster – i all synnerhet om man jämför med de mycket beskedliga kostnaderna för en insats.

9.3 På gruppnivå

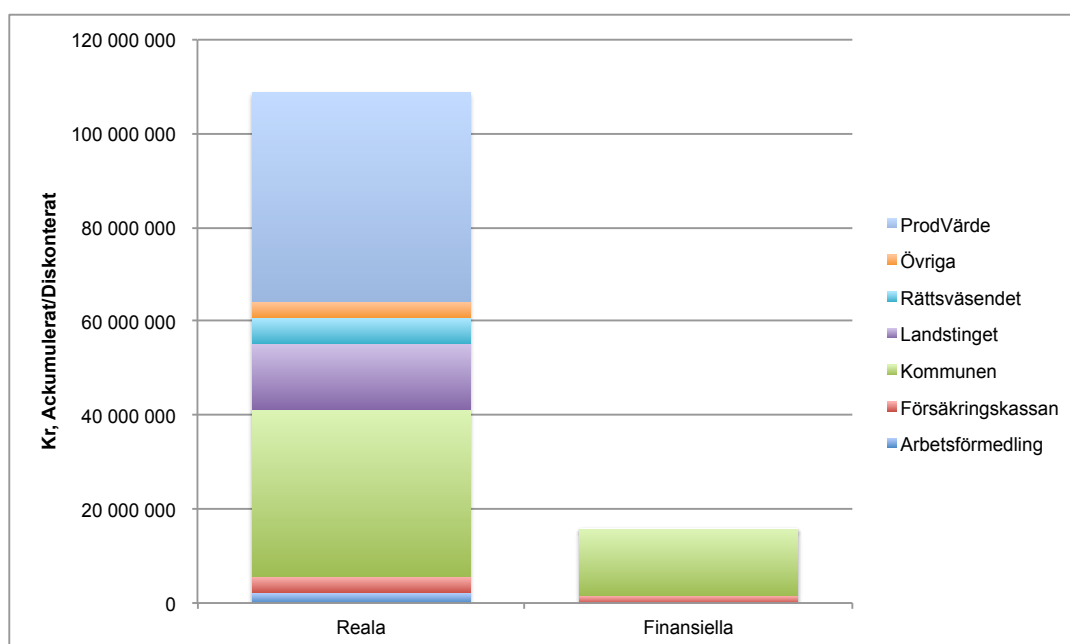
9.3.1 Halvera utanförskapet för skolbarn

Vi börjar med en skola med 200 elever. Den normala skolan ”levererar” ungefär 12,8% av sina elever till ett liv mer eller mindre fyllt av utanförskap – skolmisslyckanden som leder till misslyckanden på arbetsmarknaden. Detta är i någon mening en ”statistisk sanning”. Det är tråkigt, men det är inte nödvändigt. En stor del av dessa skolmisslyckanden beror på olika svårigheter hos eleverna i kombination med en låg härbärgeringens förmåga hos skolan att möta detta.

Låt oss därför anta att man i en sådan skola med 200 elever på allvar med utgångspunkt i erfarenheterna från projektet Vagar till arbete bestämmer sig för att bryta detta mönster och lyckas halvera sin ”utanförskaps leverans” till 6,4 %. Vad är en sådan förändring värd?

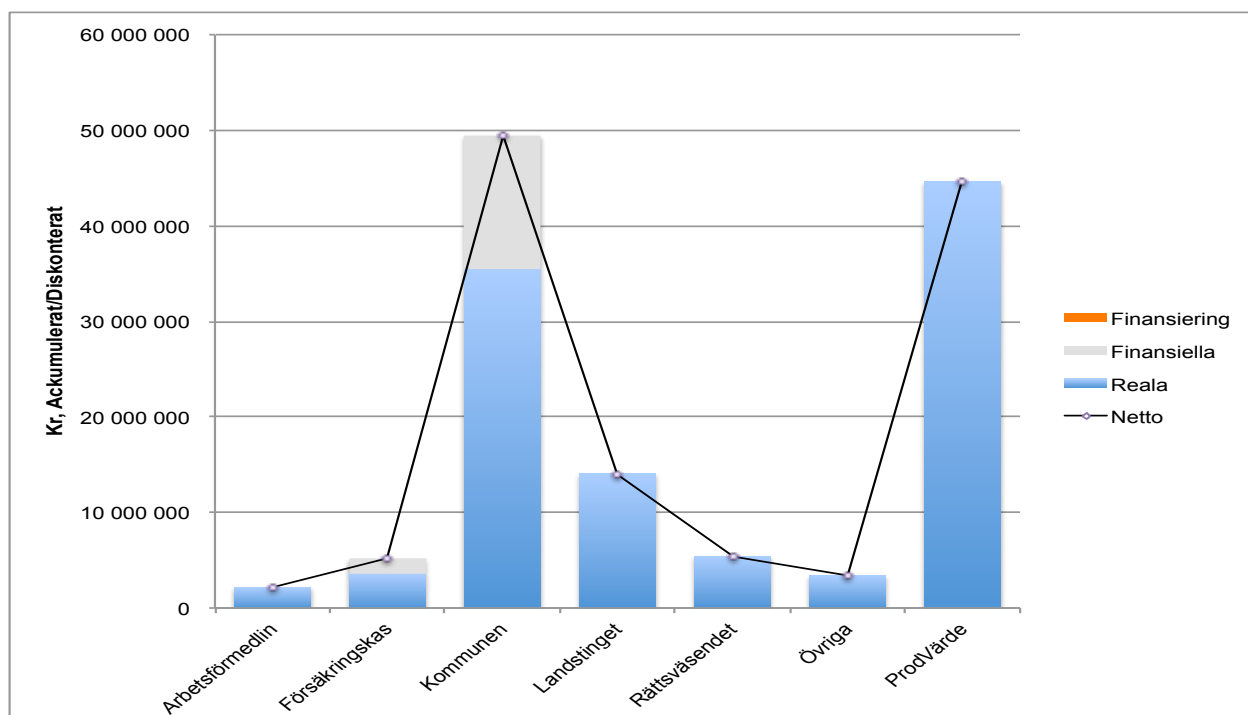
I diagrammet nedan som speglar kostnadsutvecklingen för denna effekt från 7 till 65 års ålder ser vi att den samlade vinsten av detta uppgår till mer än 120 Mkr.

Diagram 9.4; de socioekonomiska effekterna under perioden 7-65 års ålder av att man på en skola med 200 elever lyckas reducera det framtida förväntade utanförskapet från 12.8% till 6.4%

I diagrammet nedan redovisar vi hur vinsten fördelas mellan olika aktörer och kommunen är den verkliga vinnaren på denna förändring. Här är omfördelningen mellan kommun och andra aktörer inte den centrala effekten utan just omfördelningar inom kommunen. Den ena omfördelningen handlar om den mellan skola och socialtjänst – d.v.s. det förhållande att ju bättre skolan blir på att pressa sina kostnader genom att hålla nere utgifter för olika former av elevstöd, desto dyrare riskerar detta att bli för socialtjänsten. Den andra omfördelningen handlar om den tämligen måttliga sociala investeringen på eleverna under skoltiden i förhållande långsiktiga och stora kostnader längre fram i livet.

Diagram 9.5; de socioekonomiska effekterna under perioden 7-65 års ålder av att man på en skola med 200 elever lyckas reducera det framtida förväntade utanförskapet från 12.8% till 6.4% fördelat på aktörer

I tabellen nedan återfinns samma kalkyl i sifferform.

Tabell 9.4; de socioekonomiska effekterna under perioden 7-65 års ålder av att man på en skola med 200 elever lyckas reducera det framtida förväntade utanförskapet från 12.8% till 6.4% fördelat på aktörer och kostnadsslag

	Reala	Finansiella	Finansiering	Netto
Arbetsförmedling	2 176 517	0	0	2 176 517
Försäkringskassan	3 561 721	1 662 849	0	5 224 571
Kommunen	35 525 469	13 899 177	0	49 424 647
Landstinget	14 047 945	0	0	14 047 945
Rättsväsendet	5 428 580	0	0	5 428 580
Övriga	3 426 458	0	0	3 426 458
ProdVärde	44 588 881	0		44 588 881

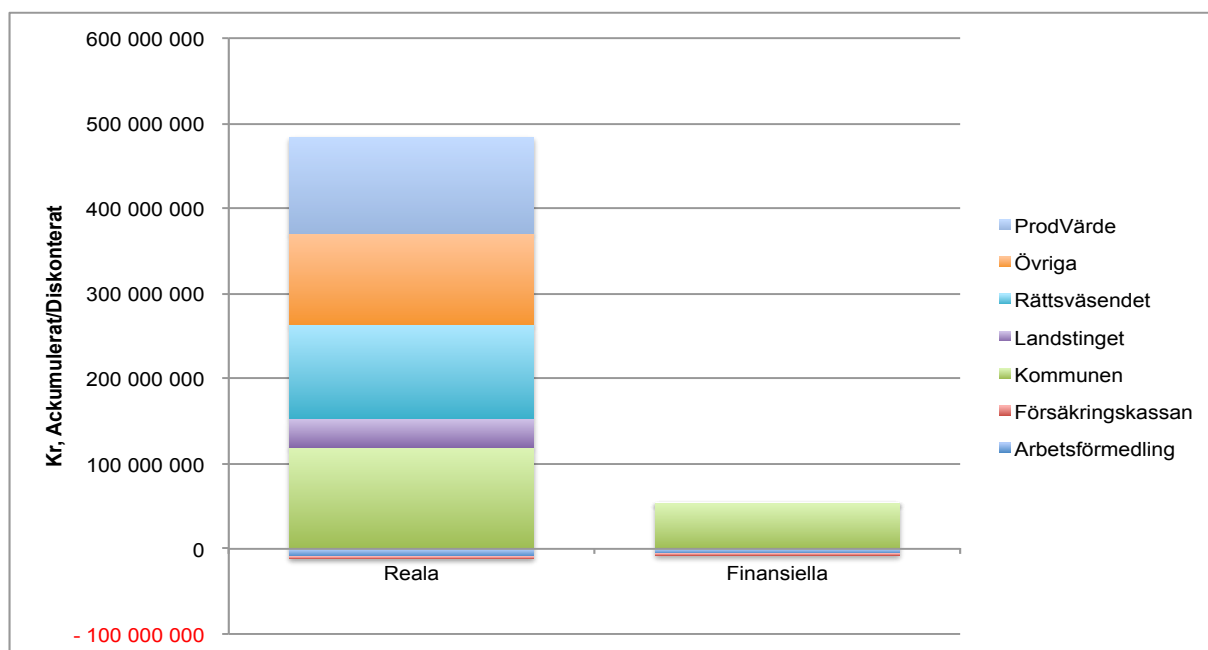
Insatser	64 166 690
Produktionsvärde	44 588 881
Försörjning	15 562 027
Investering	0

9.3.2 Från ett omfattande till ett mindre omfattande utanförskap för 50 unga

Vi har också analyserat de samlade effekterna av en grupp om 50 unga som i ett ”icke-interventionsscenario” skulle riskera att hamna i ett måttligt till svårt (men ej dramatiskt svårt) utanförskap. Kanske till följd av de svårigheter man drabbas av först under skoltiden och därefter i vuxenlivet i form av olika misslyckanden på arbetsmarknaden. Sedan jämför vi detta med ett mera framgångsrikt scenario där deras utanförskap inte försvinner utan reduceras till en måttlig/ringa nivå. Ett scenario som är en följd av de stödinsatser man erhållit under skoltiden i form av teknikstöd och samverkan.

I diagramet nedan – som avser perioden från skolstart till pensionering diskonterat till nuvärde med 4 %) ser vi att de totala reala vinsterna av detta uppgår till knappt 500 Mkr och de finansiella vinsterna (främst kostnaderna för försörjning) uppgår till cirka 45 Mkr.

Diagram 9.6; de socioekonomiska effekterna under perioden 7-65 års ålder av att man för 50 elever lyckas reducera utanförskapet omfattning från en måttlig/svår nivå till en måttlig/ringa nivå

Samma kalkyl redovisas i tabellform nedan. Vi ser då att den riktigt stora vinnaren av detta är kommunen som gör en samlad vinst för perioden på cirka 170 Mkr. Detta leder naturligtvis tankarna i riktning mot att en tidig social investering för dessa 50 ungdomar med låt säga 100 000 kronor per ungdom (d.v.s. en totalkostnad på 5 Mkr). Detta skulle ge en avkastning på knappt 35 gånger pengarna för kommunen och med mer än 100 gånger pengarna för samhället, om det ledde till den framgång kalkylen bygger på. Naturligtvis är detta en tänkbar vinst som uppstår först efter ett antal år. Och går man in och skärskådar kommunens mer i detalj ser man ganska tydligt att investeringskostnaden tas av skolan som därmed försämrar sitt resultat med 5 Mkr. Medan de stora vinsterna plockas hem av socialtjänsten – ett förhållande som borde leda till reflektioner om hur man fördelar de totala budgetmedlen i en kommun för att som helhet och på lång sikt uppfylla kommunallagens krav (kommunallagen § 8.1) på en god och effektiv resurshushållning.

De två aktörer som ”förlorar” på denna process är arbetsförmedling och försäkringskassa – en följd av att de 50 ungdomar som kalkylen avser i det gynnsammare scenariot mer än i grundscenariot blir till föremål för arbetsmarknadspolitiska satsningar och till följd av att man får sjukpenninggrundad inkomst erhåller rätt till sjukpenning,

Tabell 9.5; de socioekonomiska effekterna under perioden 7-65 års ålder av att man för 50 elever lyckas reducera utanförskapet omfattning från en måttlig/svår nivå till en måttlig/ringa nivå fördelat på kostnadslag och aktörer

	Reala	Finansiella	Finansiering	Netto
Arbetsförmedling	-8 781 679	-4 874 537	0	-13 656 215
Försäkringskassan	- 305 606	-2 571 830	0	-2 877 437
Kommunen	119 458 870	52 726 101	0	172 184 971
Landstinget	34 019 551	0	0	34 019 551
Rättsväsendet	109 908 719	0	0	109 908 719
Övriga	107 540 038	0	0	107 540 038
ProdVärde	112 829 014			112 829 014

Insatser	361 839 894
Produktionsvärde	112 829 014
Försörjning	45 279 734
Investering	0

9.4 Omfördelningsperspektivet

Vi har ovan främst inriktat oss på att diskutera vilka effekter i stort olika former av framgång kan leda till kring den målgrupp som vi här studerar. En annan intressant aspekt är vilka omfördelningseffekter detta kan leda till över tid. Låt oss som utgångspunkt ha tabellen ovan. I tabellen skildrar vi vilka ekonomiska effekter som skulle inträffa om man för de 50 elever som ingår i kalkylen lyckades bromsa effekterna av deras utanförskap på ett sådant vis att de kollektivt rörde sig från det pessimistiska till det mer optimistiska scenariot. Scenariot bygger alltså inte på att deras utanförskap elimineras utan på att effekterna av det reduceras och blir mildare. De går så att säga från ett "worst case" till ett "best case" men fortfarande i någon form utanförskap.

Låt oss till att börja med konstatera att den kommunala vinsten av detta är betydande – totalt sett 172 Mkr. Men detta döljer det förhållandet att det i allt väsentligt är skolan som gör investeringen och merparten för att inte säga praktiskt taget hela vinsten av detta tillfaller socialtjänsten i form av framtida uteblivna insatser.

På motsvarande vis ser vi att det sker betydande omfördelningar inom den offentliga sektorn. Den kommunala investeringen i skolan ger landstinget en långsiktig vinst på 34 Mkr. På motsvarande sätt ger detta rättsväsendet en avkastning på 109 Mkr i form av minskade kostnader samtidigt som kostnader för arbetsförmedling och försäkringskassa ökar med 13 respektive 3 Mkr.

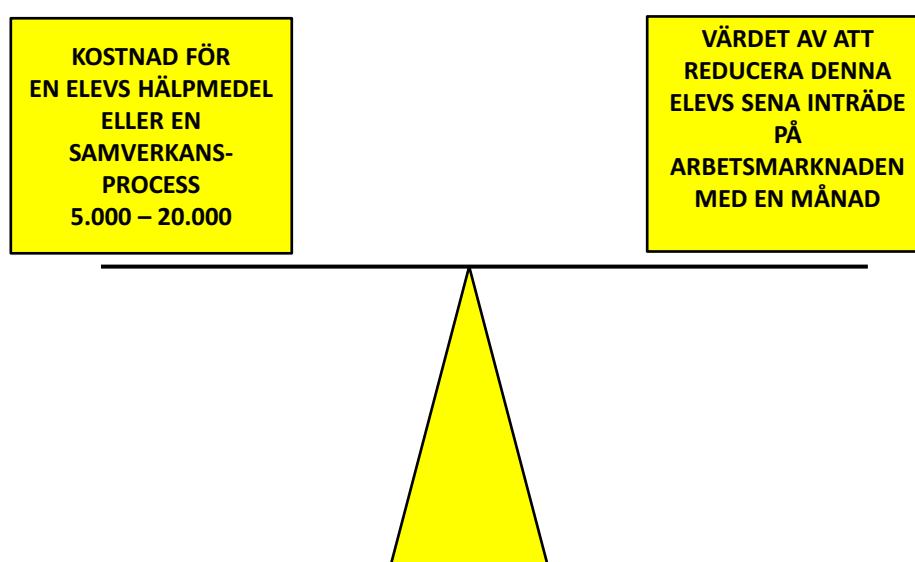
En intressant aspekt är att den enda förlusten som uppstår är det som drabbar arbetsförmedlingen under kalkylperiodens första del. Underskottet eller förlusten på drygt 13 Mkr är ett uttryck för olika former av arbetsmarknadspolitiska insatser. Kanske främst olika former av lönesubventioner, som uppstår då delar av målgruppen går från passivt utanförskap som försörjda, till personer som aktiveras på väg in på arbetsmarkden. En helt rimlig kostnad som ingår i arbetsförmedlingens uppdrag.

9.5 Break even

Vi kan alltså konstatera att det kring projektet inte finns tillgång till data vare sig på individnivå eller på gruppnivå. Vare sig vad som kommer att hända dessa om vi inget gör eller effekterna av en intervention. Men några saker vet vi ganska väl. För det första har vi en god uppfattning om vad olika former av samverkan och teknikstöd kostar. För det andra har vi också en tämligen god bild av vad olika former av utanförskap och misslyckanden i förhållande till detta kostar samhället. Därmed kan vi vända på frågeställningen och ställa oss frågan, hur bra måste man vara i projektet för att den sociala investering som teknikstöd utgör ska betala sig, d v s passera det som man i andra investeringssammanhang kallar break even. Svaren på dessa frågor är naturligtvis inte exakta utan handlar mera om storleksordningar. Allt för att få en känsla för proportioner och vad som är stort och vad som är litet i ekonomiska termer – den initiala investeringskostnaden i samverkan eller teknikstöd eller ett framtida utanförskap.

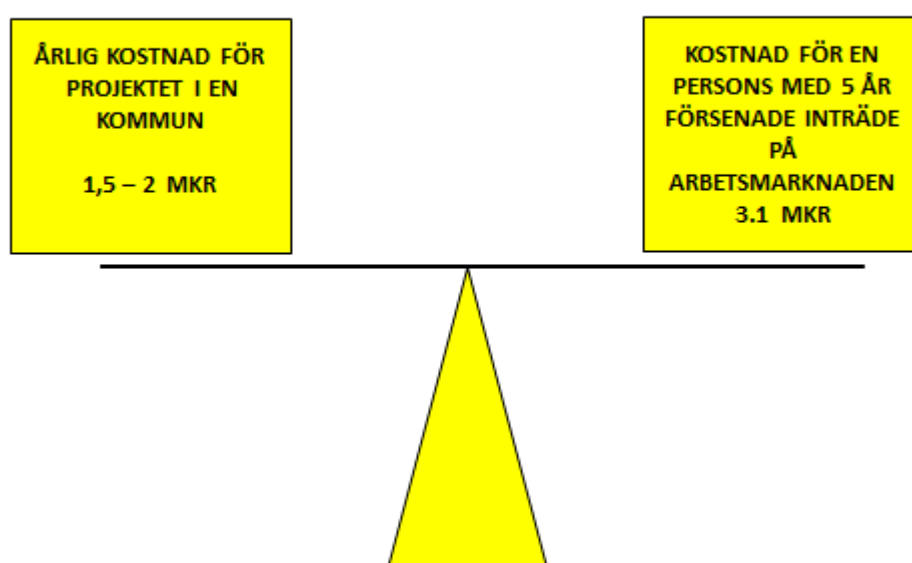
9.5.1 Vad krävs för att finansiera en samverkansprocess eller en elevs tekniska hjälpmedel

Vi vet från projektdata att kostnaden för ett teknikstöd för en elev inklusive kostnaderna för att upptäcka denna elev, införskaffa och utprova detta hjälpmedel, uppgår till en kostnad i intervallet 5 000 – 25 000 kronor. På motsvarande vis kan man säga att en samverkansprocess kring en elev har ett ”styckpris” på cirka 20 000 – 25 000 kronor. Om vi tänker oss att denna typ av insats leder till att elevens skoltid löper utan friktioner och förseningar – hur mycket motsvarar detta i termer av en reduktion av ett försenat inträde i arbetslivet? I bilden nedan har vi svaret. Detta motsvarar mindre än en månad. Annorlunda uttryckt om teknikstödet eller samverkansprocessen leder till att eleven, till följd av uteblivna skolmisslyckanden, undviker en försenad arbetslivsstart med en månad har projektet betalt sig.

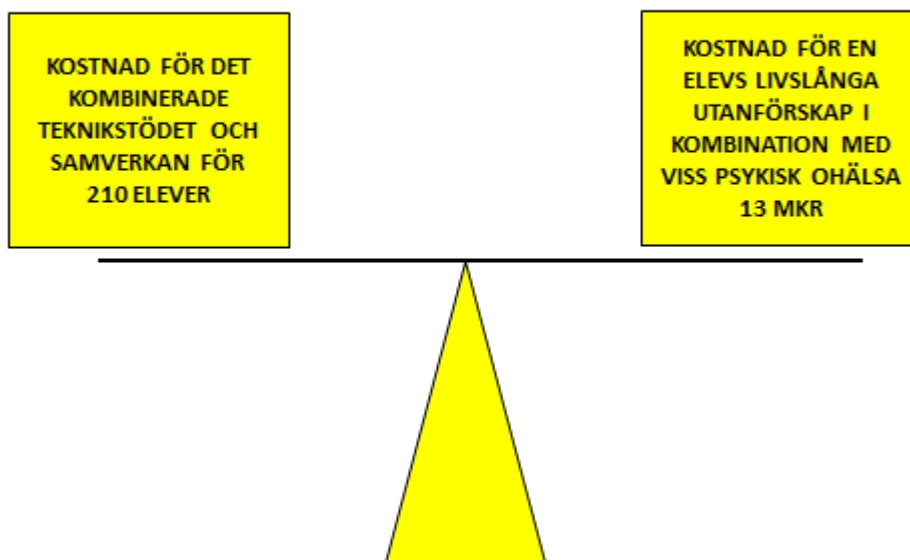
9.5.2 Vad krävs för att täcka kommunens investeringskostnad?

Projektet vägar till arbete har totalt sett under en treårsperiod haft en budget på cirka 12 Mkr. Om vi räknar bort kostnader för ledning och utvärdering innebär det att de berörda kommunerna årligen förfogat över cirka 1,5 – 2 Mkr för sitt arbete. Dessa pengar räcker för att identifiera, behovsanalysera, och skapa samverkan eller köpa in hjälpmedel och introducera dem till ett stort antal elever per kommun (fler än 100). Hur framgångsrik måste man vara i en kommun för att detta ska vara en social investering som passerar break even. I figuren nedan ser vi att om detta leder till att man för en enda av eleverna i projektet kan undvika att denne elev misslyckas i skolan så att hen kommer några år senare in i arbetslivet så passerar projektet årligen break even med råge.

9.5.3 Hur många elever har vi råd att rädda?

Detta projekt är i de två kommunerna finansierat av särskilda medel från i det här fallet allmänna arvsfonden. En tråkig erfarenhet kring många projekt är att då projekttiden är över så anser man sig inte ha råd att driva arbetet vidare trots att metoder och resultat är goda. Om vi skulle se detta enbart som ett investeringsproblem kan vi ställa oss frågan; om vi genom insatser som både handlar om teknikstöd och samverkan skulle arbeta förebyggande - hur många elever har vi kunnat stödja för de kostnader som en enda elevs utanförskap leder till. Svaret finns i figuren nedan; vi har kunnat sätta in särskilt stöd för 210 elever för dessa pengar.

10. SLUTSATSER OCH SAMMANFATTNING

10.1 Kostnader för misslyckanden på arbetsmarknaden

Vi har ur ett antal olika infallsvinklar satt ekonomiska mått på vad som kan hända på arbetsmarknaden som en följd av t.ex. tidigare skolmisslyckanden. Man kan då göra några reflektioner.

- Misslyckanden på arbetsmarknaden är inget okomplicerat begreppet. Det består av många olika delar, allt från att man inte får arbete med utebliven inkomst som följd, via försörjningskostnader för att kompensera detta inkomstbortfall för olika offentliga aktörer till att detta utanförskap kan fungera som en sorts triggermekanism som leder till olika negativa följd effekter.
- Misslyckanden på arbetsmarknaden är heller inget digitalt begrepp av typen man är med eller utanför. Det består snarast av en glidande skala av effekter allt från senare inträde i yrkeslivet, via lägre livsinkomst, perioder av frånvaro till ett totalt utanförskap med en mängd negativa följdproblem som konsekvens.
- Däremot kan man se att kostnaderna för arbetsmarknadsmisslyckanden, i all synnerhet sådana som har varaktighet, är utomordentligt höga, i all synnerhet om man jämför dem med kostnaderna för att med hjälp av teknikinsatser eller samverkan agera.
- Kostnaderna för ett sådant utanförskap varierar starkt beroende på hur ett misslyckande på arbetsmarknaden kan se ut. Ett sent inträde i arbetslivet kan kosta mellan 0,5 och 2,3 Mkr. En reducerad livslön på grund av svaga skolresultat mellan 0,7 Mkr och 2,2 Mkr. Perioder av frånvaro på arbetsmarknaden mer än 3 Mkr medan längre perioder av psykisk ohälsa och arbetslöshet kan leda till samhällskostnader på cirka 9 Mkr. Livslångt utanförskap på arbetsmarknaden kan, beroende på eventuell följdproblematik kosta mellan 9 och 34 Mkr.
- En dominerande kostnadspost i utanförskapet består av de produktionsförluster som uppstår vilka leder till inkomstbortfall för den enskilde, försörjningskostnader för olika offentliga aktörer och en ogynnsam förskjutning i samhället mellan andelen försörjare och försörjda.
- Ofta är kommunen den offentliga aktör som får stå för den större delen av utanförskapets kostnader. Detta är särskilt intressant eftersom det sannolikt är kommunen som via skolan står för kostnaden vid en teknikinsats för den enskilde eleven. Vi får alltså den gynnsamma situationen att den som rimligtvis har det sociala investeringsuppdraget också är den aktör som har mest att vinna på det.
- Dock bör man erinra sig att det i kommunen är skolan som har investeringsuppdraget medan det är socialtjänsten som gör vinsterna av att detta investeringsuppdrag blir framgångsrikt. Detta borde kunna leda till en intressant omfördelningsdiskussion i kommunen.
- Dessutom leder detta till en annan intressant omfördelningsdiskussion – omfördelningen mellan nu och sedan. Den sociala investeringen, samverkan eller teknikstöd utgör, leder till en investeringskostnad idag medan intäkterna kommer att löpa under en lång tid framöver. Detta väcker både frågor om huruvida våra uppföljningssystem på ett adekvat sätt fångar den här typen av beslut och om behovet av någon form av socialt investeringskapital.

10.2 Det möjliga värdet av intervention

Det är mot bakgrund av de data som finns tillgängliga inte möjligt att sätta ett bestämt värde på vad teknikstöd i skolan kan leda till vare sig på individnivå eller på gruppnivå. Däremot kan man exemplifiera det ekonomiska värdet av några sådana effekter.

- En reduktion av ett senare inträde på arbetsmarknaden med tre år leder till en samhällsvinst på cirka 1,3 Mkr.
- Att förkorta tiden med låg lön på grund av skolmisslyckanden från livslångt till en tioårsperiod leder till en samhällsvinst på cirka 0,8 Mkr.
- Om man går från ett livslångt utanförskap till perioder av utanförskap uppgår den långsiktiga samhällsvinsten till 7.5 Mkr
- Att gå från ett partiellt utanförskap till ett mönster med sent men framgångsrikt inträde på arbetsmarknaden blir den långsiktiga vinsten nästan 2 Mkr
- Om man på en skola med 200 elever lyckas reducera antalet elever med förväntat utanförskap till hälften i förhållande till riksgenomsnittet uppgår den långsiktiga vinsten av detta till mer än 120 Mkr
- Om man för en grupp om 50 elever genom det slag av insatser som gjorts i detta projekt från ett omfattande till ett mindre omfattande utanförskap i vuxenlivet är den samlade långsiktiga samhällsvinsten mer än 500 Mkr

Det krävs inte heller särskilt stor framgång i ett projekt som detta för att passera break even, eller att den ursprungliga investeringskostnaden blir återbetald.

- Den totala kostnaden för en elevs teknikstöd motsvarar en månads senare inträde på arbetsmarknaden.
- Den totala kostnaden för att bedriva detta projekt i en kommun motsvarar en persons periodvisa frånvaro på arbetsmarknaden.

Vid sidan av dessa effekter leder denna typ av insatser till betydande omfördelningseffekter mellan olika samhällsaktörer både inom kommunen och mellan kommunen och olika andra offentliga aktörer. Genomgående är kommunen den stora vinnaren i dessa processer

10.3 Metoder och modell

Denna studie har visat på ett antal för oss intressanta saker.

- Man kan sätta ekonomiska mått på olika aspekter av misslyckanden på arbetsmarknaden och med en viss sannolikhet länka dessa misslyckanden till tidigare skolmisslyckanden i livet.
- Misslyckanden på arbetsmarknaden är i högsta grad ett begrepp som kan innebära allt från tämligen måttliga effekter till ett livslångt och totalt utanförskap. Vi har här, för första gången för vår del, lyckats skapa en kalkylmodell med vars hjälp vi på ett flexibelt sätt kan sätta ekonomiska mått på dessa olika aspekter av misslyckanden. Modellen fungerar och är

överraskande flexibel. Vi har här gjort kalkyler på ett tjugotal olika variationer på vad ett sådant misslyckande kan innebära..

- Som alltid i denna typ av kalkyler är den svaga länken kausaliteten, d v s relationen mellan den insats som görs och de effekter som uppstår. Åter en gång kan vi konstatera att bristen på kunskap, evidensbaserade data och metoder och långsiktiga uppföljningar är smärtsamt stor.
- Den lösning vi här valt att använda oss av är att hantera detta genom att göra öppna, transparanta och försiktiga antaganden om olika effekter och därefter överlämna till läsaren för bedömning om dessa antaganden kan vara giltiga och realistiska.
- Vår önskan är naturligtvis att den typen av insatser man här prövar och som förefaller ge utomordentligt goda resultat också skulle följas upp i en långsiktig utvärdering både av metoder och av resultat.

10.4 Skolans svåra roll

En central aktör kring utanförskapsfrågan är skolan. Ett misslyckande i skolan riskerar att leda till ett senare misslyckande i arbetslivet. Misslyckandegraden i skolan är oroväckande hög. Man kan lite tillspetsat tala om skolan som en huvudleverantör till framtida utanförskap. Men skolan skulle också, vilket denna och andra studier visat, med ett något annorlunda agerande kunna reducera antalet unga på väg mot utanförskap. Det handlar helt enkelt om att mer fokusera på skolans kompensatoriska uppdrag – att kompensera elever som av olika skäl inte har samma förutsättningar som alla andra att lyckas i skolan.

Projektet Vägar till arbete liksom systerprojektet Teknik i skolan visar tydligt att det är möjligt att till en mycket ringa kostnad reducera antalet elever med olika kognitiva funktionsnedsättningar som först misslyckas i skolan och därefter riskerar att i vuxenlivet hamna i arbetslöshet och utanförskap.

Till viss – men överraskande liten del – handlar det om resurser. Men i betydligt högre grad handlar det om synsätt, kunskap och metoder. Kunskap som de båda projektet utvecklat och praktiserat. Ytterst handlar detta om huruvida skolledare och skolpolitiker ska ta till sig denna kunskap och omsätta den till sin verklighet. Detta är inte bara en mänskligt bra affär. Den är för berörda kommuner dessutom, en utomordentligt god ekonomiskt affär.

10.5 Avslutande reflektioner

Denna socioekonomiska studie väcker ett antal frågor och funderingar. Den första av dessa är att omfattningen av skolmisslyckanden och dess konsekvenser i vuxenlivet i form av utanförskap på arbetsmarknaden ser ut att vara betydligt mer omfattande än man tror. Kostnaderna för detta är också betydande. Detta i all synnerhet om man ställer det i relation till kostnaderna för att med hjälp av teknikstöd och samverkan reducera riskerna för detta. Den strikt ekonomiska avkastningen på en sådan social investering som samverkan eller tekniska hjälpmedel utgör ligger på en nivå som få riskkapitalister kan drämma om.

Det leder till en fråga om varför man idag inte gör fler eller mer omfattande insatser för att förhindra eller i varje fall reducera detta problem. En förklaring till detta kan vara att effekterna för berörda beslutsfattare är mer eller mindre osynliga i de beslut- och uppföljningssystem man förfogar över.

Kostnaderna för utanförskap drabbar i regel någon annan aktör och sker betydligt längre fram i livet. Stuprörstänkandet och kortsiktigheten sätter käppar i hjulet för en god ekonomisk resurshushållning.

Det förefaller inte heller finnas incitament för att agera. En klok rektor eller skolledare som gör denna typ av insatser vare sig de består av en kostnad för samverkan eller en kostnad för tekniska hjälpmedel riskerar att få röda siffror i sitt ekonomiska bokslut. Vinsterna av en sådan insats tenderar att tillfalla socialtjänsten i viss mån under innevarande år, men framförallt i framtiden.

Konsekvenserna är att det finns många förlorare som en följd av detta – den enskilde eleven, skolan i form av sämre resultat samt kommunen och övriga samhället i form av unga människor som i större eller mindre omfattning misslyckas i arbetslivet, ofta helt i onödan.

En självklarhet i de flesta av landets kommuner borde vare att avsätta sociala investeringsmedel för denna fråga för att på så sätt reducera antalet unga människor som i onödan riskerar att hamna i utanförskap i vuxenlivet.

Det finns ett par stickord som omedelbart dyker upp som en reflektion, långsiktighet och gränsöverskridande samverkan. Det är en tämligen enkel slutsats att teknikstöd av det slag vi här diskuterat och genomtänkta och fungerande samverkansprocesser sannolikt är en utomordentligt lönsam historia. Som vi ser det behöver man inte vara särskilt framgångsrik för att en social investering av detta slag ska löna sig. Och den potentiella uppsidan är utomordentligt stor. På den här identifierade målgruppen pratar vi om hundratals miljoner. En avslutande fråga till våra beslutsfattare runt om i landet blir då naturligtvis; har vi råd att avstå från att agera?

REFERENSER & RAPPORTER SOM HAR SIN UTGÅNGSPUNKT I SOCIOEKONOMISK ANALYS

SEE & OFUS

2014-05-15

Vi har genomfört olika former av det vi idag kallar socioekonomiska analyser och bokslut i mer än 30 år.

De olika konkreta beräkningsmodeller vi använder oss av bygger på erfarenheter och data vi utvecklat i ett flertal uppdrag, några av dem redovisade nedan. För den som på ett enkelt vis vill ta del av detta rekommenderas ”Handbok till förenklad socioekonomisk analysmodell”, Idéer för livet, 2010. En mer utförlig beskrivning finns i rapporten ”Handbok i socioekonomiska bokslut”, NUTEK, 2008 samt ”Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag”.

Vi har haft ett flertal olika uppdragsgivare kring uppdrag med socioekonomiska analyser. Här följer några exempel indelade i tre olika grupper

Statliga uppdragsgivare har varit; socialdepartementet, kriminalvårdsstyrelsen, folkhälsoinstitutet, socialstyrelsen, konsumentverket, Ungdomsstyrelsen, Tillväxtverket

Vi har haft ett 40-tal olika **kommunala uppdragsgivare** såsom Härryda, Ale, Vänersborg, Helsingborg, Malmö, Karlstad, Linköping, Norrköping, Umeå, Nacka, Södertälje

Vi har också haft ett antal **organisationer och sociala företag** som uppdragsgivare bl.a. Sveriges Kommuner och landsting, Attention, Basta, Prima, Telge Hovsjö, Fryshuset, Tull Kust, ett antal samordningsförbund och regionförbund, Idéer för Livet/Skandia, Europeiska Socialfonden

Nedan anges några av de studier vi genomfört som har beröring med detta arbetsområde. De flesta av dem finns tillgängliga på våra hemsidor www.ofus.nu, www.seeab.se samt www.socioekonomi.se och går utmärkt att ladda ner. Några av dem finns dessutom tillgängliga på engelska.

Lundmark & Nilsson, Utvärdering av ADHD-projektet på Norrtäljeanstalten, OFUS & Kriminalvården, 2010

Lundmark & Nilsson, En skillnad som gör en skillnad – en metodutvärdering och socioekonomisk analys av Mission Possible, OFUS & Fryshuset, 2011

Lundmark & Nilsson, Skuldsättning ur ett socioekonomiskt perspektiv – OFUS & Konsumentverket, 2011

Lundmark & Nilsson, Vänd dem inte ryggen – socioekonomisk analys av destruktiva subkulturer, OFUS & Fryshuset, 2012

Lundmark & Nilsson, Telge Hovsjö & Manpower Telge Jobstart – en socioekonomisk analys av två annorlunda grepp kring långtidsarbetslösheten, OFUS & Telge, 2012

Lundmark & Nilsson, Det omöjliga tar bara något längre tid – Hovsjösatsningen ur ett process- och socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Telge, 2012

Lundmark & Nilsson, Att gå bredvid, utvärdering av Tierpsmodellen ur ett samverkansperspektiv och ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Tierps Kommun, 2012

Lundmark & Nilsson, Att bygga relationer med respekt, utvärdering av Stigmodellen för rehabilitering ur ett samverkansperspektiv och ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Heby Kommun, 2013

Lundmark & Nilsson, Att inkludera, utvärdering av United Actionmodellen för rehabilitering ur ett samverkansperspektiv och ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Heby Kommun, 2013

Lundmark & Nilsson, ADHD ur ett socioekonomiskt perspektiv, Socialmedicinsk tidskrift, 2013

Lundmark & Nilsson, Ensam är inte stark – om att lyckas i ett samverkansarbete, 2013, OFUS & Samordningsförbundet i Uppsala

Lundmark & Nilsson, Tretton teser och några utmaningar om utanförskap, OFUS & K2/Södertälje Kommun 2014

Lundmark & Nilsson, Handlaren mitt i byn – en socioekonomisk analys av satsningen på långtidsarbetslösa vid ICA Maxi i Geneta Södertälje, OFUS & ICA, 2014

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 1997, Sara Söderberg, en studie om samverkan och samhällsekonomi kring personer med ryggont.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2000, Eva-Britt Larsson – en person med psykosociala arbetshinder.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2008, 1+1=3, en analys av samverkan och socioekonomiska effekter av rehab projektet ITOK, SEE, KVS & SLL

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, 2012, Intoleransens pris – en socioekonomisk analys av Vit Maktrörelsen i Kungälv och toleransmodellen, OFUS, Teskedsorden, Expo & Kungälvs Kommun

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Underytan – Telgekoncernen, ett socioekonomiskt bokslut, OFUS & Telge, 2013

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Teknikstöd i skolan – en socioekonomisk analys av skolmisslyckanden och arbetsmarknaden, OFUS & Hjälpmedelsinstitutet, 2013

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Att göra det osynliga synligt – ett socioekonomiskt bokslut för Fryshuset, s verksamhet 2013, OFUS, SEE, Krut & Fryshuset, 2014

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Vägar till arbete – en socioekonomisk analys av unga, skolmisslyckanden och arbetsmarknaden, OFUS & Hjälpmedelsinstitutet, 2014

- Nilsson, 1987, 20 maj 2007, en framtidsstudie av Södertälje Kommun, SEE & Södertälje Kommun
- Nilsson, OFUS, 2000, Svempa Johansson, missbrukare eller företagare, en analys av de samhällsekonomiska konsekvenserna av arbetskooperativet Basta.
- Nilsson, 2008, Den osynliga lönsamheten - Tullens beslag av heroin och amfetamin ur ett socioekonomiskt perspektiv, SEE.
- Nilsson, 2008, Samverkan i Sörmland – en analys av Sörmlands Samordningsförbund - RAR, OFUS & RAR
- Nilsson, 2009, Socioekonomisk investeringskalkyl kring ett projekt med en vidgad arbetsmarknad i Jönköpings Län, OFUS & Regionförbundet i Jönköpings Län
- Nilsson, 2010, De unga, utanförskapet och arbetsmarknaden, OFUS & Ungdomsstyrelsen
- Nilsson, 2010, Helhetssyn och långsiktighet – en socioekonomisk analys av de folkhälsopolitiska målen, OFUS & Folkhälsoinstitutet
- Nilsson, 2011, Helhetssyn & långsiktighet – strategier baserade på socioekonomiskt tänkande, SEE & Idéer för Livet/Skandia
- Nilsson, 2011, Är du lönsam lille vän, En socioekonomisk analys av unga, skolmisslyckanden och arbetsmarknaden, SEE
- Nilsson, 2012, Den ojämnliska välfärden i Malmö ur ett socioekonomiskt perspektiv, OFUS & Malmökommissionen
- Nilsson, 2012, Sociala investeringar – från prat till verkstad, OFUS & Idéer för livet
- Nilsson, 2012, Och dessa våra minsta – en socioekonomisk analys av Horisont, OFUS & Karlstad Kommun
- Nilsson, 2012, Gatumatematik, om unga män på glid och utanförskapets pris i Nacka, OFUS & Nacka Kommun
- Nilsson, Svedin & Wadeskog, Ekonomisk effekter i olika former av missbruksbehandling, Stockholms Stad, FoU-byrån & SEE, 1986.
- Nilsson & Wadeskog, 1980, SEE & Statens Ungdomsråd, Det blir för dyrt – en studie av missbrukets samhällsekonomiska kostnader.
- Nilsson & Wadeskog, 1996, SEE & Nacka kommun, Vårdkedjor, samverkan och ekonomi – fallet stroke och äldre personer.

Nilsson & Wadeskog, 1998, SEE & Södertälje kommun, Vårdkedjor, psykiatrireformen och ekonomin – fallet Södertälje.

Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Rutger Engström- missbrukare eller psykiskt sjuk.

Nilsson & Wadeskog, 2003, SEE & Landstinget i Dalarna, Carina Persson, en studie av fetmans samhällsekonomiska konsekvenser.

Nilsson & Wadeskog, 2004, Ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Socialstyrelsen.

Nilsson & Wadeskog, 2005, Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det lönar sig – ekonomisk utvärdering av personligt ombud för psykiskt funktionshindrade, Socialstyrelsen & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Bättre träffbild ger högre effektivitet, ekonomisk utvärdering av PO-reformen i Västmanland, Länsstyrelsen i Västmanland & OFUS.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det sociala företaget och samhället – socioekonomiska bokslut för Basta och VägenUt!, NUTEK & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Billigare och bättre – socioekonomiska bokslut för de sociala arbetskooperativen KOS & Briggen, SEE & Europeiska socialfonden.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Skräddarsydd rehabilitering – en lönsam historia. Utvärdering av rehab projektet Gemet i Karlstad, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av rehab projektet Livlinan i Österåker, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Metadonprogrammet i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Subutexbehandling i kombination med psykoterapi i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Det är bättre att stämma i bäcken än i ån lönsamheten – att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga, SEE & Idéer för livet/Skandia.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Handbok i socioekonomiska bokslut, SEE & NUTEK.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Den osynliga och diffusa rehabiliteringspotentialen - översiktliga socioekonomiska kalkyler kring effekterna av framgångsrik rehabilitering inom ramen för samordningsförbund, SEE & Statskontoret

Nilsson & Wadeskog, 2008, Summan av att ge människor en andra chans – en socioekonomisk analys av Lugna Gatans verksamhet, SEE & Fryshuset

Nilsson & Wadeskog, Focus on the individual, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2009

Nilsson & Wadeskog, 2009, Utvärdering av skolverkets samverkansprojekt, SEE & Skolverket

Nilsson & Wadeskog, De deprimerade unga flickorna – ett socioekonomiskt perspektiv, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010

Nilsson & Wadeskog, Handbok till en förenklad socioekonomisk analysmodell, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010

Nilsson & Wadeskog, Gatuvåldets ekonomi, del 1 – individer och förlopp, SEE & Hjärnkraft, 2011

Nilsson & Wadeskog, Simuleringsmodell kring barns och ungas utanförskap samt dess effekter i vuxenlivet, SEE & SKL, 2011

Nilsson & Wadeskog, Utanförskapets ekonomiska sociotoper – socioekonomisk analys på stadsdelsnivå, SEE, 2012

Nilsson & Wadeskog, Gatuvåldets ekonomi, del 2 – effekter på kommun och samhälle - fallet Södertälje, SEE & Hjärnkraft, 2012

Nilsson & Wadeskog, Tillitens värde – den sociala sårbarheten i Dalarna ur ett socioekonomiskt perspektiv, SEE & Länsstyrelsen i Dalarna, 2013

Nilsson & Wadeskog, Ensam är inte stark – en miljonprogramssatsning i Lindängen och det sociala kapitalet, SEE & Malmö Stad, 2013